

TÜRK SİYASAL HAYATI DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ
POLİTİK PATRONAJ İLİŞKİLERİ

Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tezsiz Yüksek Lisans Projesi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Programı

Selahattin ÇALIŞAL

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ferihan POLAT YILDIRIM

Ağustos 2015

DENİZLİ

TÜRK SİYASAL HAYATI DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ
POLİTİK PATRONAJ İLİŞKİLERİ

Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tezsiz Yüksek Lisans Projesi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Programı

Selahattin ÇALIŞAL

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ferihan POLAT YILDIRIM

Ağustos 2015

DENİZLİ

YÜKSEK LİSANS PROJE ONAY FORMU

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı öğrencisi Selahattin Çalışal tarafından hazırlanan Yard. Doç. Dr. Ferihan Polat Yıldırım yönetiminde hazırlanan “Türk Siyasal Hayatı Demokrat Parti Dönemi Politik Patronaj İlişkileri” başlıklı Yüksek Lisans Projesi tarafımdan okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından Yüksek Lisans Projesi olarak kabul edilmiştir.

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Ferihan POLAT YILDIRIM

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun
31/08/2015.. tarih ve .18/11..... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Turhan KAÇAR
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Projemin hazırlanması aşamasında; yardımlarını, desteğini, sabrını ve bilgisini esirgemeyen değerli hocam ve danışmanım Yrd. Doç. Dr. Ferihan Polat Yıldırım'a sonsuz teşekkürlerimi bir borç bilirim. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi konularında yeni bakış açıları ve vizyon kazandıran acısını halen yüreğimde hissettiğim Doç. Dr. S. Yaman Koçak'ı rahmetle anar, yüksek lisans ders hocalarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Kararlılığı ve azmi ile bana her zaman cesaret veren, yardımcı olan yüksek lisans ders arkadaşım Furkan Erdoğan'a, beni bu konuda her zaman destekleyen ve yardımcı olan Y. Baki Türk'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Yüksek lisans dersleri ve yazım aşamasında her zaman yanımda olan, desteğini esirgemeyen sevgili eşime, biricik kızıma sonsuz teşekkürlerimi bir borç bilirim.

PATRONAJ İLİŞKİLERİ

Çiğdem Selahattin
Tercih Yüksek Lisans Projesi Tezi
Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi ABD
Proje Numarası: Yrd. Doç. Dr. Fazlın DOKÜST YBL08104

Ağustos 2015, 100 Sayfa

Bu çalışmanın amacı, İktisat Bakanlığı ile başlayan Türk Sosyal Hareketinin geçirdiği değişim süreçlerini inceleyerek Demokrat Parti'nin köktencilik bulgularını tanımlamaktır. Demokrat Parti'nin kuruluğu ile kararlarının ve parti yöneticilerinin kararları doğrultusunda politik patronaj uygulamaları ve bu uygulamaların sonuçları değerlendirilmiştir.

Bu projenin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Selahattin ÇALIŞAL

ÖZET

TÜRK SİYASAL HAYATI DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ POLİTİK PATRONAJ İLİŞKİLERİ

Çalışal, Selahattin
Tezsiz Yüksek Lisans Projesi Tezi
Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi ABD
Proje Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Ferihan POLAT YILDIRIM

Ağustos 2015, 109 Sayfa

Bu çalışmanın amacı, İkinci Meşrutiyet ile başlayan Türk Siyasal Hayatının geçirmiş olduğu dönemler incelenerek Demokrat Parti'nin köklerinin bulunması hedeflenmiştir. Demokrat Parti'nin kuruluşu ile kurucuların ve parti yöneticilerinin icraatları doğrultusunda politik patronaj uygulayıp uygulamadıkları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Birinci bölümde; Türk Siyasal Hayatının başlangıcı sayabileceğimiz İkinci Meşrutiyet ile başlayıp Türk Siyasal Hayatının çok partili döneme geçiş denemeleri olan TpCF ve Serbest Cumhuriyet Fırkası dönemleri incelenmiştir.

İkinci bölümde; CHP'nin içinden çıkan hizipler neticesinde kurulan DP'nin kurucusu ve ismi DP ile özdeşleşen Adnan Menderes'in hayatı ve Türk siyasi hayatına girmesi incelenmiştir. Bu bölümde ayrıca DP'nin muhalefet yılları (1946-1950) ve iktidar olduğu dönemdeki (1950-1960) icraatları ve uyguladığı iç ve dış politikalar analiz edilmiştir.

Üçüncü bölümde; patronaj, nepotizm, kliyentalizm, hemşehricilik, kronizm, politik patronaj konuları tanımlanmıştır. DP'nin oy kaygısı neticesinde ve modern baskı gruplarının, sendikaların bulunmaması sonucunda Türk Siyasal Hayatına soktuğu politik patronaj uygulamaları analiz edilmiştir. Avrupa ülkelerinden Almanya, Fransa ve İngiltere'de politik patronaj uygulamalarının bulunup bulunmadığı siyasal sistemin buna müsaade edip etmediği incelenmiştir.

Sonuç bölümünde, DP'nin politik patronaj uygulayıp uygulamadığı Avrupa ülkeleri ile karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Türkiye'de incelenen dönemde Sivil Toplum Kuruluşları, sendikalar gibi baskı grubu olabilecek güçlerin olmaması ve iktidarın kontrolünde olması nedeniyle politik patronaja engel olunamamıştır. Demokrat Parti'nin politik patronaj uygulayan bir siyasi parti olduğu neticesine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, DP, Patronaj, Politik Patronaj, Nepotizm, Klientizm

ABSTRACT

POLITIC PATRONAGE RELATIONSHIP IN THE PERIOD OF DEMOCRATIC PARTY IN TURKISH POLITICAL LIFE

Çalışal, Selahattin

Master's Degree Project Thesis in Political Science and Public Administration
Project Consultant: Asst. Prof. Ferihan POLAT YILDIRIM

August 2015, 109 Pages

The aim of this study is to find the root of the Democratic Party by studying period of politic life of Turkey beginning with Second Constitution (1908). In line with the foundation of Democratic Party, it's founder and performance of the party leaders, wether they implemented political patronage is tried to determine.

In the first part; periods of Assembly and the Progressive Republician Party (TpCF) and Liberal Republican Party (SCF) which can be called the attemps of multi-party transition period of Turkish politic life beginning with Second Constitution are analyzed.

In the second part; life of Adnan MENDERES who founder of the Demoratic Party which established as a result of arguments in CHP and whose name is called with Demoratic Party and entering political life of Turkey is analyzed. In this section DP's opposition years (1946-1950), the era when it's govermental period (1950-1960) and implementing domestic and foreign policy and its performance are also analyzed.

In the third part; patronage, nepotism, kliyentalizm, hemşhricilik, kronizm, and political patronage issues are identified. As a result of vote concern and absence of modern pressure groups and unions, political patronage practises which put into Turkish Political Life are assessed. Wether existing of political patronage practises and permission of political system in European countries such as Germany, France and United Kingdom are analyzed.

In conclusion, wether the DP implemented political patronage is assessed in comparison with European countries. In the period under review in Turkey practises of political patronage couldn't preventented due to absence of NGO's, and unions' lack of power which could be pressure groups or being under control of goverment. It is concluded that the Democratic Party was a political party that implemented political patronage.

Keywords: Democratic Party, DP, patronage, political patronage, Nepotizm, Klientizm.

İÇİNDEKİLER

İÇ KAPAK.....	I
YÜKSEK LİSANS PROJE ONAY FORMU	II
ÖNSÖZ	III
BİLİMSEL ETİK SAYFASI	IV
ÖZET	V
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER	VII
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ	IX
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM TÜRK SİYASAL HAYATI

1.1. İkinci Meşrutiyet Dönemi ve Öncesi	4
1.1.2. Tanzimat Fermanı	5
1.1.3. Birinci Meşrutiyet	5
1.2. İttihat ve Terakki Cemiyeti	8
1.2.1. Prens Sabahattin ve Ahrar Fırkası.....	11
1.2.2. Cumhuriyet Halk Fırkası.....	14
1.2.3. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası.....	18
1.2.4. Serbest Cumhuriyet Fırkası.....	20

İKİNCİ BÖLÜM ADNAN MENDERES VE SİYASETE GİRMESİ

2.1. Cumhuriyet Halk Partisi Milletvekili Adnan Menderes	30
2.1.1. Cumhuriyet Halk Partisi'nde Parti İçi Muhalefet ve Dörtlü Takrir	34
2.2. Demokrat Parti'nin Kuruluşu.....	38
2.2.1. Muhalefetteki Demokrat Parti.....	41
2.2.2. İktidardaki Demokrat Parti ve Adnan Menderes	49
2.3. Demokrat Parti'nin 1950-1954 Dönemi	50
2.3.1. Türkçe Ezan ve Din Politikası	55
2.3.2. Ekonomi Politikası ve Marshal Yardımı.....	56
2.3.3. Kore Savaşı ve Nato'ya Giriş.....	59
2.3.4. Muhalefet İlişkileri ve CHP Mallarına El Konması.....	61
2.4. Demokrat Parti'nin 1954-1957 Dönemi	64
2.4.1. Demokrat Parti'nin Otoriter Yönetimi ve Baskı Tedbirleri	66
2.4.2. Demokrat Parti'nin 1954-1957 Dış Politikası.....	71
2.4.3. Kıbrıs Sorunu ve 6-7 Eylül Olayları	74
2.5. Demokrat Parti'nin 1957-1960 Dönemi	76
2.5.1. Dokuz Subay Olayı	78
2.5.2. Vatan Cephesi	79
2.5.3. İsmet İnönü'nün Yurt Gezileri ve Çıkan Olaylar.....	80
2.5.4. Tahkikat Komisyonu ve İhtilal	83

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM POLİTİK PATRONAJ VE NEPOTİZM

3.1. Demokrat Parti ve Politik Patronaj	93
3.1.1. Almanya	98
3.1.2. Fransa.....	99
3.1.3. İngiltere	99

SONUÇ	101
KAYNAKLAR	104
ÖZGEÇMİŞ	109

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
A.P.	Adalet Partisi
ARMHC	Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
CENTO	Central Treaty Organization
CHF	Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CMP	Cumhuriyetçi Millet Partisi
DP	Demokrat Parti
DPMG	Demokrat Parti Meclis Grubu
DYP	Doğru Yol Partisi
Edit.	Editör
HF	Halk Fırkası
HP	Hürriyet Partisi
İT.	İttihat Terakki
KE.	Kanun-i Esasi
MKP	Milli Kalkınma Partisi
MP	Millet Partisi
NATO	Kuzey Atlantik Savunma Paktı
SCF	Serbest Cumhuriyet Fırkası
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TKP	Türkiye Köylü Partisi
TpCF	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
VC	Vatan Cephesi

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğunun çözüme çöküş döneminde bu gidişe dur demek amacıyla çözüm olarak reform ve batılılaşma hareketlerine yönelmeler görülmektedir. Bunların arasında ilk başlangıç olarak sayabileceğimiz 3 Kasım 1839'da Sultan Abdülmecit döneminde Gülhane Parkı'nda Tanzimat-ı Hayriye'nin okunmasıdır. Bu düzenlemeler ile tek yetkili olan padişah; tebaalarına, yani yurttaşlarına temel insan haklarını, can ve mal güvenliğini, inanç güvenliği konularında tebaaya güvence veriyordu. Bunun akabinde 1848 Fransa İhtilalı'ndan etkilenerek Anayasal yönetimin Osmanlı Devleti'ni kurtaracağı fikri ağır basmış ve anayasal yönetim ve demokrasi kültürü anlamında 23 Aralık 1876'da Anayasa (Kanun-i Esasi) ilan edilmiştir. Jön Türklerin baskısı sonucunda Sultan Abdülhamid 24 Temmuz 1908'de Anayasa'yı (Kanun-i Esasi) yeniden yürürlüğe koymak zorunda kalmıştır.

24 Temmuz 1908'de Anayasa'nın (Kanun-i Esasi) ilanı ve Jön Türk hareketleri Osmanlı Devleti'nin işgalini ve parçalanmasını engelleyememiştir. Mustafa Kemal ve arkadaşları tarafından, Sivas Kongresi'nde vatanın savunulması ve düşman işgalinden kurtarılması amacıyla oluşturulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve yürütme organı olan Heyet-i Temsiliye kurulmuştur. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin hedefi; yurdu düşman işgalinden kurtarmak, sonrasında hür ve bağımsız bir Türk devleti kurmaktır.

Mustafa Kemal'in verdiği demeç ile Halk Fırkası 9 umde olarak adlandırılan bildirge çerçevesinde kurulmuştur. 9 umdenin içerisinde yer alan konu başlıkları, güvenlik sorununun çözüme kavuşturulacağı, egemenliğin millete ait olduğu, adalet sisteminin reforma tabii tutulacağı, askerlik süresinin kısaltılacağı, ekonomi ve vergi konularında yeni düzenlemeler yapılacağı ve savaş sonrası ülkenin yeniden inşa edileceği hususları yer almaktadır. Halkçılık, Milliyetçilik, Cumhuriyetçilik temel ilkeler olarak benimsenmiştir. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin devamı olarak, 9 Eylül 1923 tarihinde Halk Fırkası Tüzüğü kabul edilerek, 11 Eylül 1923 tarihinde İçişleri Bakanlığına verilen dilekçe ile Halk Fırkası Mustafa Kemal tarafından kurulmuştur. Halk Fırkası başkanı Mustafa Kemal, başkan vekili İsmet İnönü, genel sekreter olarak da Recep Peker belirlenmiştir.

Yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti'nin yegâne eksiği olarak görülen çok partili sisteme geçiş denemesi olarak ilk kurulan siyasi parti Terakkiperver Cumhuriyet

Fırkası'dır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın asıl kurucu üyeleri, Birinci Meclis'te 2. Grup olarak nitelendirilen kadro tarafından kurulmuştur. Terakkiperver Fırka'nın programındaki bazı maddeler dini siyasete alet etme düşüncesinde olanlar için umut kaynağıydı. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın dini siyasete alet etmesi ve Şeyh Sait isyanı ile ilişkilendirilmesi üzerine Cumhuriyet tarihinin ilk siyasi partisi siyaset sahnesinden silindi.

1929 yılında meydana gelen Dünya ekonomik buhranı sonrasında Türkiye Cumhuriyeti' de bu durumdan etkilenmiştir. Dış ticaret hacmindeki bozulmalar, üretimin düşük olması nedeniyle ortaya çıkan; hayat pahalılığı ve alım gücünün düşüklüğü halk arasında Cumhuriyet Halk Fırkası'na karşı hoşnutsuzluklar yarattı. Bu saydığımız nedenler Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulması öncesi ülke içerisinde oluşan nedenler arasında yer almaktadır. Dış neden olarak da Avrupa'nın Türkiye'ye diktatörlük gözüyle bakması nedeniyle bu bakış açısının değiştirilmesi için, birden fazla siyasal partinin bulunması ve Batı tarzı bir yönetim amacıyla Mustafa Kemal tarafından Fethi Okyar'a Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı kurdurmuştur. 1930 Belediye seçimlerine katılan SCF halk tarafından büyük bir ilgi ile karşılanmış 502 belediyeden 31 belediyeyi almaya hak kazanmıştır. Fethi Okyar, Mustafa Kemal ile karşı karşıya kalmamak amacıyla 18 Kasım 1930 tarihinde Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı fesih ettiğini beyan etmiştir.

Araştırmanın ikinci bölümünde DP'nin lideri Adnan Menderes'in siyasete girmesi DP'nin kuruluşu ve iktidar olduğu dönemdeki icraatları incelenmiştir. Siyaset hayatına SCF ile başlayan Adnan Menderes SCF'nin kapatılması ile siyasal düşüncelerini uygulamak amacıyla Halk Fırkası'na girer. Halk Partisi milletvekilliği döneminde son derece zarif, nazik, sessiz, hatta mahcup, silik ve tutuk bir tiptir. Çiftçiye topraklandırma kanunu görüşmeleri esnasında CHP milletvekili olan Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan Dörtlü Takrir olarak bilinen belgeyi 7 Haziran 1945'de Meclis Grubuna vererek parti içi muhalefete geçerler. 1945 yılından itibaren dünyada meydana gelen değişimler sonucunda İsmet İnönü'nün de çok partili hayata geçişin sinyalini mecliste yaptığı konuşma ile vermesi neticesinde Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan'ı yeni bir parti kurmak konusunda cesaretlendirmiştir. 7 Ocak 1946'da resmi olarak DP kurulmuştur.

Demokrat Parti Prens Sabahattin Bey'in görüş ve fikirlerinden etkilenecek idari ve siyasi bakımdan "âdem-i merkeziyet", ekonomik bakımdan ferdi girişimcilik olarak nitelenen "teşebbüs-i şahsi" ye dayalı ekonomi görüşünün savunucusu olmuştur. Tek parti yönetim ve uygulamalarından bunalan halk, çareyi yeni kurulan Demokrat Parti'nin söylem ve demeçlerinde arar ve 14 Mayıs 1950 seçimlerini DP kazanır. DP Yeter söz milletin sloganı ile Türk siyasi hayatında iktidar olarak yerini alır.

İkinci bölümün devamında DP iktidarı döneminde neler yaptığı, muhalefet ile yaşadığı olaylar, basın ilişkileri, asker ile olan ilişkileri analiz edilmiş ve bunlar iktidar olduğu seçim dönemleri dikkate alınarak 1950-1954, 1954-1957, 1957'den 27 Mayıs 1960 darbesine kadar geçen süreç değerlendirmeye tabii tutulmuştur.

Son bölümde ise araştırmanın ana konusu olan politik patronaj, patronaj ve nepotizm kavramları tanımlanmış, DP dönemindeki politik patronaj uygulamaları incelemeye tabii tutulmuştur. Avrupa ülkelerinde (Almanya, Fransa ve İngiltere) politik patronaj olup olmadığı veya politik patronajı engelleyen unsurların neler olduğu araştırılmıştır.

Sonuç ve değerlendirme bölümünde ise DP'nin politik patronaj uygulayıp uygulamadığı, Avrupa ülkelerinde (Almanya, Fransa ve İngiltere) politik patronaj uygulamalarını engelleyen unsurların neler olduğu değerlendirilmesi ile son bulmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK SİYASAL HAYATI

Türk Siyasal Hayatı'nda 3 Kasım 1839'da Sultan Abdülmecit döneminde Gülhane Parkı'nda Tanzimat-ı Hayriye'nin okunması tebaa yani halk bazı haklar elde etmeye başlamıştır. Padişah tebaalarına, yani yurttaşlarına temel insan haklarını, can ve mal güvenliğini, inanç güvenliği konularında güvence veriyordu. Bunun akabinde 1848 Fransa İhtilalı'ndan esinlenerek Anayasal yönetimin Osmanlı Devleti'nin kötü gidişatını kurtaracağı fikri ağır basmış ve anayasal yönetim ve demokrasi kültürü anlamında 23 Aralık 1876'da Anayasa (Kanun-i Esasi) ilan edilmiştir. KE yaklaşık olarak 2 yıl yürürlükte kalmıştır. Rus ordularının Ayastefonos'a kadar gelmesi ile birlikte Abdülhamid Anayasa'yı askıya alarak 30 yıl sürecek olan istibdat devrinin yaşanmasına sebep olacaktır. Jön Türklerin baskısı sonucunda Sultan Abdülhamid 24 Temmuz 1908'de Anayasa'yı (Kanun-i Esasi) yeniden yürürlüğe koymak zorunda kalmıştır. Yeniden ilan edilen Anayasa Osmanlı Devleti'nin işgalini ve parçalanmasını engelleyememiştir. Mustafa Kemal'in işgal güçlerini yenmesi ile yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyet'lerinin birleşmesi ile Halk Fırkası kurulmuştur. 1946 yılında DP kurulana kadar Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile çok partili hayata geçiş denemeleri olmasına rağmen başarılı olunamamıştır.

1.1.İkinci Meşrutiyet Dönemi ve Öncesi

Osmanlı İmparatorluğunun çöküş döneminde toprak kayıplarının önlenmesi ve iktisadi anlamda çözüm arayışları olarak bir dizi reform ve batılılaşma hareketleri görülmektedir. Bunlar 3 Kasım 1839'da Sultan Abdülmecit döneminde Hariciye Nazırı Koca Mustafa Reşit Paşa tarafından Gülhane Parkı'nda Tanzimat-ı Hayriye (Hayırlı Düzenlemeler)'in okunmasıdır. 23 Aralık 1876'da İstanbul'da Tersane Konferans görüşmeleri esnasında ilan edilen Anayasa (Kanun-i Esasi) ve Jön Türkler tarafından Abdülhamid'in 24 Temmuz 1908'de KE'nin yeniden yürürlüğe koymak zorunda bırakılması olarak görülmektedir.

1.1.2. Tanzimat Fermanı

Osmanlı siyasal sisteminde ve yönetiminde başlayan sorun ve problemlere çözüm olarak batıyı örnek alarak reform ve modernleşme çabaları içerisine girilmiştir. Tanzimat Fermanından önce Batı Avrupa'nın model alınarak, Batı düşünce ve teknik gelişmelerinin Osmanlı toplumuna uyarlanması fikri de on sekizinci yüzyılda izleri görülmeye başlamıştır (Kalaycıoğlu ve Sarıbay, 1986: 12).

3 Kasım 1839'da Sultan Abdülmecit döneminde Hariciye Nazırı Koca Mustafa Reşit Paşa tarafından Gülhane Parkı'nda Tanzimat-ı Hayriye (Hayırlı Düzenlemeler) adı altında okundu. 1839'da Tanzimat Fermanı'yla birlikte tek egemen olan padişah, tebaalarına, yani yurttaşlarına temel insan haklarını; can, mal ve inanç güvenliğini teminat altına aldığını ilan etmişti (Çavdar, 2004: 9). Tanzimat Fermanı ile halkın mal ve mülk güvenliği teminat altına alınmaktadır. Tanzimat Fermanı ile yargılamasız kimsenin cezalandırılmayacağı, mal ve mülkünün müsadere edilemeyeceği hükmü getirildi (Ortaylı, 2008: 116). Tanzimat ile birlikte birey toplum içinde bir değer olarak yer almaya başladı. Türk siyasi hayatında Tanzimat Fermanı demokratikleşmenin ilk somut adımı olarak da görülmektedir. Gayrimüslim halklara da eşitlik ilkesi benimsendi. Ferman, Batı ülkelerine bu ferman hakkında resmen bilgi verileceğini öngörüyordu. Bu hüküm, Batı tarafından Osmanlı'nın içişlerine karışmak için gerekçe olarak kullanıldı. Bu gelişimin sonunda İmparatorluktaki Batılılaşma çabaları ile Batı ülkelerinin Osmanlı üzerindeki denetimi, çöküş sürecine kadar birlikte seyretti (Kongar, 2011: 54).

1.1.3. Birinci Meşrutiyet

Tanzimat Fermanı ile Osmanlı Devleti'nde birçok reform ve yenilikler yapılmaya başlanmış fakat birçoğu başarıya ulaşamamıştır. 1848 Fransa İhtilali'nden itibaren anayasal yönetim ve imparatorluğu içinde bulunduğu durumdan kurtarmak amacıyla meşruti yönetim fikri hâkim olmuştur. Tanzimat Fermanı ile Avrupa'yı daha iyi anlayan ve Avrupa'da eğitim görenler arasında aydınlar yetişmeye başlamıştır. Bu aydınlar arasında Ziya Paşa, Ali Suavi ve Namık Kemal yer almaktadır. 19. yüzyılda feodaliteye karşı mücadele eden liberal-köktenci hareketler "genç" adıyla anılıyordu (Akşin, 2011: 46). Bu oluşum Genç Osmanlılar olarak tarihe geçecektir. Şerif Mardin ise bu gruba "Yeni Osmanlılar" demektedir. Yeni Osmanlıların amacı Osmanlı İmparatorluğu'ndan bir "meclis-i meşveret" in kurulmasını sağlayarak siyasi iktidarın

paylaşılmasını kurumlaştırmak, bir kuvvetler ayrımı yönetimini uygulamaya geçirmektir (Mardin, 2014: 33). Kuvvetler dengesi ise yürütmeyi meclise karşı hesap verilebilirlik ile sağlanacaktı. Burada yine Şerif Mardin'e göre yürütmeden kasıt padişah olmamakla birlikte Abdülaziz devrinde devlet idaresini fiilen elinde bulunduran Babıâli üst bürokrasisini kastediyorlardı. Meşrutiyete geçiş büyük ihtilalle değil, gene yönetici grubun içindeki bir başka grubun başkaldırması neticesinde gerçekleştirilmiştir (Ortaylı, 2008: 303). Bazı devlet adamlarından, Osmanlı ordusunun önde gelen komutanlarından ve ulemanın da katılımı ile oluşan bir grup, Yeni Osmanlıların liberal Anayasacı fikirlerini gerçekleştirme imkânı sağlamıştır (Demirci, 2007: 4). Yeni Osmanlıların Meşrutiyet rejimi taraftarlarınca Osmanlı Devletini kurtarabilecek tek çare ve kurtuluş reçetesi anayasal yönetim olarak görülmekteydi. Genç Osmanlılar, monarşik meşruluğa karşı alternatif ve modern, batı tipi bir meşruluk kaynağı olarak, temsili ve meşruti bir rejimi savunuyorlardı (Özbudun, 2011: 16).

1874 yılında Bosna Hersek'te başlayan 1876'da Bulgaristan'a sığıran ayaklanmalar imparatorluğun sonunu getirmeyi hızlandıran etmenler olmuştur. 1875 yılında Anadolu'da başlayan kuraklık; kıtlık ve iktisadi problemler ile birlikte İmparatorluk büyük bir çıkmazın ve darboğazın içerisinde bulunuyordu. 10 Mayıs 1876'da Fatih, Bayezid ve Süleymaniye medresesi softaları, yani ilahiyat öğrencileri, Bab-ı Ali'nin önünde ayaklanma çıkartarak Sadrazam Mahmud Nedim Paşa ve Şeyhülislam Hasan Fehmi Efendi'nin azlını istediler (Lewis, 2011: 219). 29 Mayıs 1876 günü, Hüseyin Avni Paşa sultanın kaldığı Dolmabahçe Sarayı'nı orduyla kuşatma altına alır; donanma da deniz yolundan dışarıyla her türlü irtibatı kesmiştir (Mantran, 1995:132). Bir sonraki gün 30 Mayıs 1876'da nazırlar Şeyhülislam'ın Padişah'ı tahttan indirmeye cevaz veren fetvasını almış ve uygun siyasi ve askeri hazırlıklarla iyice konumlarını sağlamlaştırmış bir şekilde Abdülaziz'in artık hükümdar olmadığını resmi olarak ilan ettiler. Abdülaziz'in yerine ise V. Murad'ı geçirdiler (Lewis, 2011: 219). Bu işin gerçekleşmesinin sorumluları arasında Midhat Paşa, Hüseyin Avni Paşa ve Harbiye komutanı Süleyman Paşa yer almaktadır. Abdülaziz'in saltanatı, Osmanlı tarihinin en çok aykırılıklarla dolu ve değişmeye en çok açık saltanatlarından biri sona ermiştir (Mantran, 1995:132). Abdülaziz tahttan indirildikten bir hafta sonra kendisinin ikamet etmek amacıyla tahsis edilen Ortaköy'de Feriye Sarayı'ndaki odasında bilekleri kesilmiş ölü olarak bulunacaktır. Bazı yetersiz delillerle birlikte Abdülaziz'in darbeci tayfa tarafından öldürdüğü söylenmektedir (Ortaylı, 2008: 302). Liberal düşüncelere

sahip, Batı ve Türk literatürüne hâkim, keskin zekâlı bir yapıya sahip V. Murad'ın tahta çıkışı Meşrutiyetçiler için büyük bir başarı olarak görülmektedir. Namık Kemal ise Padişah'ın özel sekreteri olarak göreve başladı. Fakat V. Murad'ın daha önceden olan sinirsel bozuklukları ve alkol bağımlılığı akli dengesini kaybetmesine neden olmaktadır. Bunların üstüne Abdülaziz'in ölümü V. Murad'ı ruhsal açıdan büyük bir çöküntüye götürmüştür. Şeyhülislam'dan fetva alınması sonucunda 31 Ağustos'ta V. Murad tahttan indirilerek yerine Abdülhamid'in tahta çıkışı sağlandı. Abdülhamid Kanun-i Esasi'yi onaylayacağı ve destekleyeceği sözünü vermesine karşılık olarak tahta çıkarılır. V. Murad'ın tahttan indirilmesinde yerine Abdülhamit'in tahta çıkışında Tanzimatçıların liberal kanadının temsilcisi olan Mithat Paşa ve arkadaşlarıyla şehzade arasında varılan anlaşma sonucunda karar verilir (Demirci, 2007: 5).

Midhat Paşa, devlet adamları ve ulemeden oluşan bir heyet ile birlikte anayasa taslağı hazırlama çalışmalarına başlamıştır. Dönemin anayasaları gibi doğrudan ve dolaylı olarak 1850 tarihli Prusya anayasal bildirgesi aracılığı ile 1831 tarihli Belçika Anayasa'sının etkileri görülmektedir. Prusya'da olduğu gibi kurucu meclise dayanmamakla birlikte diğer bir özelliği anayasanın hükümdar tarafından ilan edilişi idi. Avrupa'da bulunan Türk karşıtları Anayasa'nın reform yapma isteğini karşılamadığı görüşündeydiler. 23 Aralık 1876'da Osmanlı ile Balkanlar'daki barış şartlarını görüşmek üzere İstanbul'da Tersane Konferans tertip edildi. Bu konferansta Batı'nın desteğini ve güvenini kazanmak amacıyla Anayasa (Kanun-i Esasi) ilan edildi. Aralık 1876'da imparatorluk yöneticileri anayasayı ilan eden top sesleriyle bu zorlukların üstesinden gelecek güce sahip odlularını gösteriyorlardı. Anayasa ile her şeyin düzeleceği umudunu taşıyorlardı (Ortaylı, 2008: 303). Kanun-i Esasi'nin ilanı ile Osmanlı İmparatorluğu, yazılı Anayasası olan ilk İslam devleti olma özelliğine sahip oldu (Kongar, 2011: 55). KE yaklaşık olarak 2 yıl yürürlükte kalmıştır. Meclis-i Umumi törenler eşliğinde 19 Mart 1877'de açılmıştır. 28 Haziran'da ise ilk toplantı yılı sona ermiştir. Ancak yeni rejim uzun ömürlü olmamıştır. Yaz tatilinden sonra başlayan ikinci toplantı yılı ise yaklaşık olarak iki ay gibi bir süre devam etmiş (13 Aralık 1877-14 Şubat 1878) normal süresinin tamamlanması beklenmeden padişah Meclisi tatil ederek otuz yıl sürecek bir mutlakiyet dönemi başlayacaktır (Demirci, 2007: 10). Abdülhamid'in; KE'nin 113. Maddesine istinaden kendisine tanınan idari sürgün yetkisini kullanması ile Midhat Paşayı sürgün etti. Rus ordularının Ayastefonos'a kadar

gelmesi ile birlikte Abdülhamid Anayasa'yı askıya alarak istibdat devrinin yaşanmasına sebep olacaktır.

Abdülhamid Meclis'i tatil etmesi sonucunda; yönetimi kendi yetkisi altına alıp, geniş ve kapsamlı bir polis istihbarat ağı kurdu. Polis istihbarat ağı kurmasındaki amacı ise siyasi rakipleri hakkında ve kendisine karşı yapılacak darbe ve ayaklanmalar ile ilgili önceden haberdar olmaktır. Abdülhamid saltanatının uzunluğu ve özellikleri nedeniyle bu döneme, *Hamidiye rejimi*, *Abdülhamit mutlakiyeti*, şeklinde ifade edilmektedir. Abdülhamid'in ikamet ettiği ve ülkeyi yönettiği yer olan Yıldız Sarayı'ndan dolayı da *Yıldız rejimi* ve ya *istibdat devri* olarak da tarihe geçmiştir (Demirci, 2007: 10).

2. Abdülhamit'in sıkıyönetimine karşı muhalefet güçlenmeye başlamıştı. 1889'da İttihat ve Terakki Cemiyeti kuruldu. 1908 yılında İttihat ve Terakki yanlıları Manastır ve Selanik kentlerinde ayaklanma çıkarttılar. Bu ayaklanmalar ve baskılardan dolayı, Abdülhamid 24 Temmuz 1908'de anayasayı yeniden yürürlüğe koymak zorunda kaldı ve II. Meşrutiyet ilan edildi. 7 Aralık 1908'de seçimler yapıp meclis yeniden açıldı.¹

1.2. İttihat ve Terakki Cemiyeti

1889'da Askeri Tıbbiye'de kurulan gizli örgütün adı İttihad-ı Osmanî'dir. Kurucuları, tıbbiyede öğrenci olan; İshak Sükuti, Mehmet Reşit, Abdullah Cevdet, İbrahim Temo, Hüseyinzade Ali'den oluşmaktadır (Akşin, 2011: 49). Paris'te bulunan Ahmet Rıza ile İstanbul'daki İttihad-ı Osmanî mensupları arasındaki haberleşmeler sonucunda, 1889 ile 1895 arasındaki bir tarihte (1895'te olması muhtemeldir) örgütün adı değişti ve "Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti oldu (Akşin, 2011: 51). Örgüt üyeleri Fransız Devrim'ini inceleyerek ve Namık Kemal'in şiirlerini okuyarak okulda öğrendiklerini uygulama düşüncesi içerisinde toplantılarını yaparlar. Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti, Osmanlı İmparatorluğu'nda "istibdat"a karşı yönelen ilk siyasi örgüt değildir. Bu cemiyetin tarih içindeki kökleri Yeni Osmanlılar hareketine kadar dayanıyordu (Mardin, 2014: 33). Çünkü cemiyet örnek aldığı Yeni Osmanlılar hareketine dayanan kişilerle görüş alışverişinde bulunuyordu. Zürcher'e göre ise İttihat ve Terakki Fırkası, Aydınlanma ve Fransız Devrimi geleneklerine sıkı sıkıya

¹ <http://www.osmanlipadisahlari.gen.tr/>

bağlanarak, pozitivistten ve Bünhnerci² bir maddecilikle karışık popüler bir düşünceden ilham almışlardı (Zürcher, 2003: 303). Cemiyet üyeleri sivil, asker, bahriyeli, tıbbiyeli ve diğer okulların öğrencilerinden taraftar toplayarak hızla büyüdü. Tıbbiye’de ve Tıbbiye dışındaki toplantılar sonucunda büyüyen Cemiyet’in üye sayısı 1903 yılında 900’ü bulmuştur (Kocabaş, 1991: 33). Kuruluşu 1889 yılına kadar geri götürülebilen Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti 1905 yılında geçirdiği yeniden düzenleme ve ideolojik yapılanma sonrasında kendi kullandığı deyimle “icraatçı” bir örgüt haline dönüşmüş, temel hedefini ise ihtilal düzenlemek olarak ifade etmiştir (Hanioğlu, 2009: 249). Öyle Anlaşıyor ki, tıpkı 1865’in Genç Osmanlıları gibi, bu yeni örgüt üyeleri de İtalyan Carbonari örgütünü kendilerine örnek almış ve her üyenin bir numara taşıdığı hücreler biçiminde teşekkül etmişti. İlk hücrenin ilk üyesi olan Temo’nun numarası 1/1 idi (Lewis, 2011: 267). Cemiyet ihtilal öncesinde büyük bir gizlilik içerisinde çalışıyor ve merkez-i umumisinin bulunduğu şehri bile gizli tutuyordu. Padişah, jurnal alma, hafiyelik takibi, zorunlu tayin (yer değiştirme) sürgün, sansür, gözaltı, tutuklama gibi yöntemlerle muhalifleri sindirmiş, ülke içinde farklı politik tercihleri olanlar ancak yurt dışında görüşlerini ifade edebilir hale gelmiştir. Muhalifler faaliyetlerini Abdülhamid’in baskıcı yönetiminden etkilenmeyen ülkelerde, gerçekleştirmişlerdir (Demirci, 2007: 11). Abdülhamid tarafından meclisin tatil edilmesinden sonra sürgün edilen hürriyet yanlısı bir grup Paris’te yaşıyordu. Örgüt üyeleri Galata’daki Fransız postanesi üzerinden, sürgün edilenler ile iletişim kurabiliyordu.

1905 sonrası ortaya çıkan zihniyetin en önemli özelliği otoriterliği ve bireyin, birey olarak değil ancak toplum içinde var olabileceği görüşünü savunuyor olmasıydı (Hanioğlu, 2009: 250). Örgütün bireycilik karşıtlığı, otoriterlik, muhafazakâr eylemcilik, kurumsal kült ve kutsama gibi bir dizi özelliklerinden dolayı militarist, baskıcı özellikleri dikkat çekmektedir. Örgütün militarist yönleri ile icraatçılık birbiriyle iç içe olduğu bir durumdur.

1902 Şubat’ta Abdülhamid mutlakîyetine karşı çıkan ve ülkeyi içinde bulunduğu durumdan kurtarmak amacıyla Osmanlı liberallerinden oluşan ilk Jön Türk kongresi toplandı. Jön Türkler, istibdat idaresine son verilmesini, Kanun-ı Esasi’nin yeniden yürürlüğe konulmasını, Batı tipi bir meşrutî (anayasal) monarşi kurulmasını

² Evrene ilişkin açıklamanın temel ilkesi olarak; güç ve maddeyi esas alma.

savunuyorlardı (Özbudun, 2011: 17). Kongre de İmparatorluk içerisinde bulunan farklı etnik gruplar yer almaktaydı. Bu etnik gruplar arasında; Türkler, Araplar, Kürtler, Ermeniler bulunmaktadır. Kongrenin amacı Avrupa'ya sığınmış muhalif grupları bir çatı altında birleştirmekti. Bu kongrede Meşrutiyet'in yeniden ilanı için çizilecek yol hakkında önemli fikir ayrılıkları çıktı (Tunaya, 2011: 88). Kongrede âdem-i merkeziyetçi bir yönetim anlayışı öne çıkmıştır. Kongre sonrası Jön Türkler ikiye bölünmüştür (Demirci, 2007: 19). Bu fikir ayrılıkları sonucunda; Auguste Comte etkisinde olan pozitivistlerden yana olan Ahmet Rıza Bey grubu ve Edmond Desmolin ve Frederik Le Play görüşünü benimseyen Prens Sabahattin Bey grubudur. Ahmet Rıza Bey grubu "*Merkezi İdare*" görüşünü savunmaktadır. İdeolojik beğenisi Auguste Comte ve pozitivistlerden yana olmuştur (Tunaya, 2011: 53). Prens Sabahattin Bey grubu ise yönetimin yerel kurumlar vasıtası ile "*Yerel İdare (Âdem-i Merkeziyetçilik)*" görüşünü savunmuşlardır. Ahmet Rıza Bey grubunun yayın organı olarak Meşveret, Prens Sabahattin Bey grubunun yayın organı olarak da Terakki gazetesi vasıtası ile görüşlerini yayınlamışlardır.

1906 Eylül'ünde Selanik'te, çoğunluğu 3. Ordu subaylarından oluşan 10 subayın yer aldığı Osmanlı Hürriyet Cemiyeti kurulmuştur (Tunaya, 2011: 53). Aynı günlerde Şam'da görevli olan Mustafa Kemal, 5. Ordu subayları ile birlikte Vatan ve Hürriyet Cemiyet'ini kurup, Selanik'te şubelerini açtı. Osmanlı Hürriyet Cemiyeti önce Vatan ve Hürriyet Cemiyeti ile birleşti. Makedonya'da hızla yayılan ve genç subaylar arasında sempati ile yaklaşılacak ve katılım olan bu cemiyet Doktor Nazım'ın girişimleriyle Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti adını almışlardır. Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti, Osmanlı genç mektepli subaylarının bir girişimi sonucunda oluşmuştur. Siviller de bu kadro içerisinde yer almışlardır (Tunaya, 2011: 54). 1907 yılı sonunda İkinci Jön Türk kongresi tüm muhalif grupların da katılımı ile toplandı. Bu toplantı sonucunda; Abdülhamid'in tahttan indirilmesi ve parlamenter bir yönetim sisteminin oluşturulması yönünde bir beyanname yayımlandı.

3 Temmuz 1908 günü Kolağası (Yüzbaşı) Niyazi Bey askerleri ve sivil fedailerden oluşan 400 kişilik bir grubuyla Resne'de dağa çıktı. Anayasa ilan edilmedikçe dağdan inmeyeceğini bildirdi. Makedonya'daki askeri birliklerinde sarayı dinlememesi ve saraydan yollanan askeri birliklerin başarısızlığı, halka güven verdi. 20 Temmuz'da Manastır'lı Müslüman halk meşrutiyet istediklerini söyleyerek ayaklandı.

Aynı gün Binbaşı Enver Bey, Niyazi Bey'e katıldı (Karabekir, 1982: 258). Bu olaylar karşısında Abdülhamid; 24 Temmuz 1908 günü Kanun-i Esasi'yi (Anayasa'yı) tekrar yürürlüğe koydu. Meşrutiyet'in ilanının akabinde 31 Mart ayaklanması ve Halaskar Zabitan olayı yaşandı. Bu ayaklanmalar ve baskınlar sonrasında siyasal hayat otoriter bir özelliğe doğru evrilmeye başlanmıştır. Sonraki yıllarda ülkeye tamamen İT'nin *Merkez-i Umumisi* hakim olmuş ve yön vermiştir. İT ülkede tek parti rejimi kurmuş ve bu kurduğu rejim 1918'e kadar muhalif unsurları ve muhalefete yaşam şansı vermemiştir. Yaşanan bu dönem için "cemiyyet oligarşisi"nden söz etmek mümkündür. Tek parti rejimi, cumhuriyet döneminde de Cumhuriyet Halk Partisi'ne örnek teşkil edecektir (Demirci, 2007: 24).

1.2.1. Prens Sabahattin ve Ahrar Fırkası

Prens Sabahattin 1877 yılında doğmuştur. Damat Mahmut Paşa ile Sultan Abdülmecit'in kızı, Abdülhamid'in kız kardeşi Seniha Sultan'ın oğludur. Kendisine sultanzade denmesi gerekirken; Avrupa'da itibar elde etmek için prens unvanını tercih etmiştir (Berkes, 1978: 389). Prens Sabahattin'in babası olan Mahmut Paşa'nın ismi Çırağan Sarayı olayına karışması nedeniyle Sultan Abdülhamid tarafından görevinden alınır. 1899'da kendine karşı suikast girişiminden çekinen Mahmut Paşa oğullarıyla birlikte Paris'e kaçar. Mahmut Paşa Abdülhamid istibdadına karşı Jön Türk Hareketi içinde yer almak düşüncesindedir. Prens Sabahattin'in siyasi faaliyetleri de bu kaçışla birlikte başlar (Kılıç, 2010: 3). Sabahattin Bey toplumbilim ve Osmanlı'nın kurtuluşu ile ilgili çalışmalarını Avrupa'da devam ettirdi. Durkheim'den ayrı yeni bir sosyoloji, "Science Sociale"yi (İlm-i İctima) kuran Le Play okuluna ve o okuldan Edmond Demolins'e bağlandı. Demolins'e göre, iki tip aile ve dolayısıyla (Le Play okulu mantığına göre) iki tip de toplum vardır: Tecemmüi ve infiradi (*communautaire, particulariste*). Tecemmüi aile ve toplumda, kişiler teşebbüsten yoksundurlar, her şeyi topluluktan beklerler. İnfiradi aile ve toplumlarda ise, kişiler her şeyden önce kendilerine güvenirlere, aileye, topluluğa, devlete bakmazlar. İkinci tip aile ve toplum, hayat kavgasında ve mücadelesinde daha başarılıdır. Anglosaksonlar da bunun en iyi örneğidir. Demolins, *Anglosaksonların Esbab-ı Faikiyeti Nedir?* Adlı kitabında bunu açıklamaktadır (Akşin, 2011: 86). Fikir ve görüşleri İnfiradi yönde oluşan Prens Sabahattin Bey; idari ve siyasi bakımdan "âdem-i merkezîyet", ekonomik bakımdan ferdi girişimcilik olarak nitelenen "teşebbüs-i şahsi"ye dayalı ekonomi görüşünün

savunucusu olmuştur. Prens Sabahattin ve arkadaşları, özellikle İngiltere devlet yönetimini örnek alarak, liberal siyaset felsefesinin temel öğelerinden olan, “Teşebbüs-ü şahsi ve âdem-i merkeziyet yaklaşımlarıyla özgür iradeli, girişimci insanlara ve yerinden yönetime dayalı bir yapılanmanın önemini” dile getirmişlerdir (Yayla ve Seyitdanlıoğlu, 1998: 55). Mardin’e göre ise; Prens Sabahattin’in tezi, Anglosakson memleketlerindeki eğitim şeklinin ve âdem-i merkeziyet sisteminin endüstriyel medeniyeti yaratmış bir insan tipi ortaya çıkardığıydı. Oysaki gerçekte endüstriyel gelişmeyle birlikte paralel olarak merkeziyetçilik daha da artmıştı. Bu açıdan bakıldığında, Sabahattin Bey’in hedeflediği gelişmişlik düzeyiyle âdem-i merkeziyet arasında bir ilişki bulunmamaktadır (Mardin, 2014: 302). İngiltere ve ABD’nin âdem-i merkeziyetçi yönetim, zamanla ve sanayinin gelişmesiyle birlikte azalmıştır. Bu iki ülkenin ada ve denizaşırı olmasından, yani jeopolitik durumundan dolayı kolay istila edilemez olmasının bir sonucu (Akşin, 2011: 87). Prens Sabahattin Bey’e göre Osmanlı toplumu girişimci toplumsal dinamiklerden yoksundur. Girişimci/kapitalist bir oluşum için, “hür teşebbüsçü” , “âdem-i merkeziyetçi”, “özel mülkiyetçi” ve “bireyci toplumsal kurguya” mutlak gereksinim vardır. Gelişme ve ilerlemenin motorize güçleri olan bu faktörler, aynı zamanda bireyci-liberal bir toplumsal yapının da ön koşulunu oluştururlar. Bunlardan yoksun olma; Osmanlıyı “kamucu”, “devletçi”, “katılımsız” ve “merkezci” bir yönetime ve toplumsal bünyeye mahkûm etmiştir. Bu yönetim şekli memurların tek hâkim sınıf ve memur zihniyetinin de en baskın eğilim olarak şekillenmesine neden olmuştur (Aytaç, 2006: 8).

1902 Şubat’ta Abdülhamid’in istibdat rejimine dur demek, Kanun-ı Esasi’nin yeniden yürürlüğe konulması, Batı tipi bir meşrutî (anayasal) monarşi kurulması amacıyla ve ülkeyi içinde bulunduğu durumdan kurtarmak üzere ilk Jön Türk kongresi toplandı. Bu kongrede Osmanlı liberalleri ve İmparatorluk içerisinde bulunan; Türkler, Araplar, Kürtler, Ermeniler yer almaktaydı. Bu kongrede Meşrutiyet’in yeniden ilanı için izlenecek yol hakkında İT ve Prens Sabahattin Bey grubu arasında fikir ayrılıkları yaşandı. Kongrede Prens Sabahattin Bey grubu, âdem-i merkeziyetçi bir yönetim şekli ve istibdat rejiminin yıkılması için yabancı müdahalesinin gerektiği fikrini savunmaları nedeniyle kongre Jön Türklerin bölünmesi ile başarısız şekilde sonuçlandı. 1906 yılı başlarında Jön Türk hareketlerini bir çatı altında toplamak amacıyla Prens Sabahattin Bey’in hazırladığı çalışma programı yapıldı. Bu programda da Prens Sabahattin Bey, âdem-i merkeziyet ilkesini gündeme taşıyına, Jön Türklerin bölünüşü, kaçınılmaz bir

son oldu. Prens Sabahattin Bey 1902 Kongresi'nde savunduğu yabancı müdahale tezini 1902'den sonra hiçbir şekilde ifade etmedi (Mardin, 2014: 301). Osmanlı Türkleri, özerklik veya özerkliğe yaklaşan her türlü yönetsel örgütlenmeye karşıydılar. Bir bölgeye özerklik vermek demek sonraki zamanlarda özerklik verilen bölgenin İmparatorluktan kesinlikle kopmasıyla sonuçlanıyordu (Akşin, 2011: 86).

Başarısız sonuçlanan 1906 kongresinden sonra Prens Sabahattin Bey Teşebbüs-i Şahsi ve Âdemi Merkeziyet Cemiyetini kurdu. İdari ve siyasi bakımdan “âdem-i merkeziyet”, ekonomik bakımdan ferdi girişimcilik olarak nitelenen “teşebbüs-i şahsi” fikirlerini öne çıkaran ve savunan Terakki dergisini iki yıla yakın süre ile yayımladı.

Meşrutiyet Döneminin ilk ciddi muhalif oluşumu, 1908 Ağustosunda şekillenmeye başlamış ve eylül ayında kalıba dökülmüştür. Fırkanın da üyelerinden olan Rıza Nur, bu gelişmeyi İT merkezinin mebuslar üzerindeki sultasının ortadan kalkması ve özgürlüğün gelişi olarak yorumlamıştır (Tural, 2004: 62). Fırkanın İttihat ve Terakki'ye karşı eleştirileri arasında; devlet işlerine karışması, orduyu siyasete karıştırmaması ve her şeyi bir gizlilik içinde yapıyor olması muhalif olmasının sebepleri arasında görülmektedir. Prens Sabahattin Bey'in çevresindeki gençler, onun Bebek Bahçesinde verdiği bir konferanstan esinlenerek, İttihat ve Terakki karşısında, bir ağırlık ve muhalefet kurmayı düşünmüşlerdir (Tunaya, 2011: 176). İlk girişimciler Nurettin Ferruh ve Ahmet Samim Beylerdir. Prens Sabahattin Bey kendine önerilen parti başkanlığını kabul etmemiştir. Prens Sabahattin Bey'in maddi yardımları ile Osmanlı Gazetesi kurulup, İkdam, Sabah, Yeni Gazete, Volkan, Sada-yı Millet, Serbesti gazeteleri Ahrar Fırkası'nı desteklemektedir. Prens Sabahattin Bey buna karşılık partiye kayıtsız kalmamış ve Paris'teki Teşebbüs-i Şahsi ve Âdemi Merkeziyet Cemiyetinde yer almış olan Ahmet Fazlı ve Mahir Sait Beylerle Ferruh Beyi temasa geçirmiştir (Kılıç, 2010: 11). Ahrar Fırkası cemiyetler Kanunu çıkmadan önce kurulup, fırka programını ise Nurettin Ferruh Bey ve Kont Ostrorog tarafından yazılmıştır. Fırka 1908 Eylül başında kurulmuş ve 1908 genel seçimleri öncesinde gerçeğe en yakın partileşme girişimi olmuştur (Tunaya, 2011: 176). 1908 yılında yapılan genel seçimlerde “İttihat ve Terakki”nin karşısına çıkabilecek tek parti olarak Ahrar Fırkası vardı. Ahrar Fırkası, sadece İstanbul'da seçimlere girdi ve “Meclis-i Mebusan”da hiç sandalye kazanamadı. Aslında 1908 yılı, “gelenekçi-liberal” görüşe sahip olan grup açısından ilk oluşumun işaretini veriyordu (Kongar, 2011: 133). Aday gösterilmemelerine rağmen, Sadrazam

Kamil Paşa, Prens Sabahattin ve (Mizan'cı) Murat Bey'ler 18 oy almışlardır (Tunaya, 2011: 177). Ahrar Fırkası zaman içerisinde 1902 ve 1906 kongrelerinde öne sürdüğü âdem-i merkezîyet ve İmparatorluk içerisinde bulunan etnik unsurlara eşitlik tanınması konuları, İT ile aralarının açılmasına neden oluyordu. Ahrar Fırkası'nın seçimlerden mağlup olması ve Abdülhamit ile birlikte İT'den kurtulmak amacıyla kanun dışı eylemlere ve girişimlerde bulunmak durumunda kaldı. Ahrar Fırkası mensupları bu emellerini gerçekleştirmek amacıyla; askerlerle, ilmiyecilerle (özellikle Vahdeti grubu ile) temasa geçmişlerdir. İngiltere sefreti sorumlularıyla birlikte 31 Mart'ın destekleyicisi olmuşlardır. Kroker oteli toplantısında, vakanın planlamasını yapmışlardır (Tunaya, 2011: 188). 31 Mart vakasında öne çıkmaktan çekinip İttihad-ı Muhammedi Fırkası (Fırka-i Muhammediye) başrol oynamıştır. Ahrar Fırkası, İttihad-ı Muhammedi Fırkası (Fırka-i Muhammediye) gibi suçlu bulunarak Prens Sabahattin Bey ve Ahmet Fazlı Bey tutuklanmışlar fakat müteakiben serbest bırakılmışlardır. Ahrar Fırkası aktif olarak siyasal hayat içerisinde altı ay gibi kısa bir süre yer almış olup, 1910 yılında Nurettin Ferruh Bey'in bildirisi ile fırka kapatılmıştır. Merkez Sağ'ı temsil eden bu partilerin Cumhuriyet dönemindeki devamı olarak da TpCF, SCF, DP, AP, ANAP ve DYP'yi sayabiliriz³.

1.2.2. Cumhuriyet Halk Fırkası

Mustafa Kemal ve arkadaşları tarafından, Sivas Kongresi'nde vatanın savunulması amacıyla oluşturulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve yürütme organı olan Heyet-i Temsiliye'nin hedefi, yurdu düşman işgalinden kurtarmak, sonrasında hür ve bağımsız bir Türk devleti kurmaktır. 6 Aralık 1922 tarihinde Lozan görüşmelerinin devam ettiği sırada Mustafa Kemal, Yenigün, Hâkimiyeti Milliye ve Öğüt gazetelerine verdiği bir demeçte kurmak istediği parti hakkında görüşlerini açıklamıştır. Mustafa Kemal kuracağı partinin tamamen halka dayanacağını beyan etmiştir. Mustafa Kemal'in Hâkimiyeti Milliye gazetesine verdiği demeçte halkın ve ülkenin içinde bulunduğu durumu, bir partiye olan ihtiyacı çok iyi ifade ediyor olması nedeniyle burada aktarılacaktır.

“Tanrıya Şükürler olsun ki, millet üç buçuk senelik kahramanca savaştan sonra kendisini ebediyen esaret zinciriyle bağlamak isteyenleri mağlup etmiş ve bağımsızlığına kavuşmuştur. Bütün medeni milletler arasında hür ve bağımsız olarak

³ Politika akademisi.org

milletimizin yer alacağı barış günleri de inşallah gecikmeyecektir. Bu mutlu günlere ne büyük fedakârlıklar ve zahmetler sonucunda eriştiğimizi asla hatırdan çıkarmamak ve gelecekte millet hayatını tehdit edecek hatalara düşmemek için, ona göre şimdiden hazırlanmak ve çalışmak, vatanını seven bütün millet fertlerinin borcudur.

Gerçekte vatanımıza ve bağımsızlığımıza göz dikenlere yalnız askerlikçe galip gelmek yeterli değildir. Memleketimiz hakkında istila emelleri besleyecek olanların her türlü ümitlerini kırarak şekilde siyasette, idarede, ekonomide kuvvetli olmak lazımdır. Hiç şüphe yok ki, ziraat ve ticaretimizin geri olması memleketimizin çok büyük kısmının harap ve halkımızın fakir bulunması, nakil vasıtalarının az oluşu, milli eğitimin herkese ve her yerde yetişmeyişi, sosyal hayatımızın en büyük düşmanı olan cehalet gibi sebepler memleketimizi fakir ve zayıf düşürmekten geri kalmamış ve kalmayacaktır.

Bundan dolayı kurtuluş ve bağımsızlığımız için yaptığımız savaşı tamamlamak ve Tanrının milletimize verdiği istidat ve kabiliyeti sonuna kadar geliştirmek ve memleketimize bahşettiği bütün servet ve kaynaklardan büyük çapta faydalanmak ve zayıflığımızın nedenlerini ortadan kaldırmak için bundan böyle hiçbir fırsatı ve vakti kaybetmeden çalışmaya mecburuz. Ancak bu çalışma, takip ve tatbik edilecek bir programa dayanmazsa, yazık olur gider. Uzağı gören bir görüşe olduğu kadar milletimizin en acil ihtiyaçlarını karşılayacak bir programa dayanmayan reformlar şahsi ve keyfi olmaktan kurtulamazlar. Bu gibi girişimler, sahipleri olan kişilerin değişimleri ile hatta kendisinin birbirine zıt görüşleri ve tatbikatı ile söner gider. Diğer yandan, her hangi bir programın uzun bir çalışma devrine yol göstermesi için, memlekette bütün vatanseverlerin onun hazırlanmasına yardımcı olmaları gerekir.

Bu milli maksat ve görüşleri göz önünde bulundurarak, milletin her sınıf halkından, hatta İslam dünyasının en uzak köşelerinden bana ebedi olarak iftihar duyacağım şekilde gösterilen teveccüh ve itimada layık olabilmek için en mütevazı bir millet ferdi sıfatıyla hayatımı sonuna kadar vatanın hayrına vakfeylemek emeliyle, barıştan sonra halkçılık esası üzerine dayanan ve Halk Fırkası adıyla siyasi bir fırka kurmak niyetindeyim. Başka memleketlerde kurulmuş olan bu gibi fırkaların programlarını gözden geçirmiş isem de, bunları memleket ve milletimizin gerçek ihtiyaçlarını tamamiyle karşılamaya yeterli bulmadım. Bu nedenle şimdiden böyle bir programın esaslarını tespit etmek üzere bütün aydınların ve âlimlerin yardımlarını ve bu işe ortak olmalarını istemeyi vazife sayıyorum

Köylülerimizi ve halkımızı ezen fakir düşüren adaletsiz vergilerin nasıl düzeltileceğine, ticaret, ziraat ve sanayimizi geliştirecek ekonomik tedbirlere, orman ve madenler gibi tabii kaynaklarımızdan umumi menfaat için daha kolaylıkla faydalanmayı sağlayacak ne gibi kanuni değişiklikler yapılması lazım geleceğine, arazi ve binalara sahip ve malik olmak hususunda herkes için daha emniyetli ne gibi kanuni değişiklikler yapılması lazım geleceğine vakıf işlerinin ne suretle düzeltileceğine ve yoluna konulacağına, memleketin nasıl imar edileceğine velhasıl memleketimizi geri bırakan sebeplerin giderilmesine ait olarak uzmanların gönderecekleri değerlendirmeler önemle dikkate alınacaktır''.

Mustafa Kemal'in verdiği demeçten de anlaşılacağı üzere Halk Fırkası 9 umde olarak adlandırılan bildirge çerçevesinde şekillenmiştir. 9 umdenin konu başlıklarında ise güvenlik sorununun çözüleceği, egemenliğin millete ait olduğu, adalet sisteminde reform yapılacağı, askerliğin kısaltılacağı, ekonomi ve vergi konularında düzenlemeler yapılacağı ve savaş sonrası ülkenin yeniden inşa edileceği yer almaktadır. Halkçılık, Milliyetçilik, Cumhuriyetçilik temel ilkeler olarak benimsenirken, ulusal egemenlik, devrim ve hukukun üstünlüğü kavramlarına yer verilmiştir.⁴ Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin devamı olarak, 9 Eylül 1923 tarihinde Halk Fırkası Tüzüğü kabul edilmiş, 11 Eylül 1923 tarihinde İçişleri Bakanlığına verilen dilekçe ile Halk Fırkası Mustafa Kemal tarafından kurulmuştur. Halk Fırkası başkanı Mustafa Kemal, başkan vekili İsmet İnönü, genel sekreter Recep Peker olarak belirlenmiştir. Halk Fırkası'nın kökleri konusunda geriye gidildiğinde köklerinin İttihat ve Terakki Cemiyetine dayandığı görülmektedir. Çünkü Milli Mücadele döneminde A-RMHC'ni, Milli Mücadelenin ardından Türkiye Cumhuriyeti'ni dolayısı ile de CHF'nı kuran kadrolar içinde büyük çoğunluğu İT içinden gelmiş olanların önemi büyüktür (Koç, 2010: 27). Mustafa Kemal, Ziya Gökalp'ın fikir ve düşüncelerinden etkilenmiştir. Ziya Gökalp, İttihat Terakki ideoloğunun yanı sıra Atatürk'ün ve CHP'nin kurucu kadrolarının düşüncelerinin şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir (Sarıbay, 2001: 42). Atatürk, Ziya Gökalp için fikir babası olduğunu ifade etmiştir (Parla, 2005: 9).

Halk Fırkası Türk Devleti'nin yönetim şeklini Cumhuriyet olarak belirleyen ve yasalaştıran bir siyasi parti olmuştur. Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte kurucu kadro içerisinde fikir ayrılıkları meydana gelmiştir. Hüseyin Rauf, Ali Fuat Cebesoy, Adnan

⁴ <http://www.chp.org.tr/>

Adivar, Refet Bele, Kazım Karabekir ayrılıkçılar içinde önde gelen isimlerdir. Devlet şeklinin Cumhuriyet olarak belirlenmiş olmasını zamansız ve erken olarak düşünen bu grup, istibdat yönetimli demokrasi temelinde ısrarcı olmuşlardır (Zürcher, 2010: 248). Mustafa Kemal ile onun asker rakipleri arasındaki gerilim arttı. Generallerin ona karşı bir tertip içinde olduklarına dair söylentiler vardı. Kemal, onların ordu içindeki gücünü etkisiz hale getirmek için 19 Aralık'ta Meclis'ten bir yasa çıkarttı. Buna göre siyasetle uğraşmak isteyen subayların ordudaki görevlerinden istifa etmeleri gerekiyordu. Bazı Kemalist generaller Meclis'ten ayrılarak askeri komutanlık görevlerine döndüler. Mustafa Kemal'e karşı muhalefetlerini Meclis içinde sürdürmek isteyen komutanlar ordudaki görevlerinden istifa ederek orduyla olan bağlarını kopardılar. Bu yasanın gelecek kuşak için yarattığı uzun vadeli olumlu sonuçlar ise ordunun siyasetten tamamen ayrılması oldu (Ahmad, 2014: 74). Halk Fırkası'nın resmen kurulmasından sonra oluşturulan 1924 Anayasası'nda tek partili döneme uygun düzenlemeler yapılmıştır. Anayasaya göre cumhurbaşkanı, TBMM tarafından ve meclis üyeleri arasından seçiliyordu. Cumhurbaşkanı seçilen kişinin parti üyeliği ve milletvekilliği devam ediyordu (Koçak, 2002: 120). Cumhuriyet'in ilanından sonra 10 Kasım 1924 tarihinde Halk Fırkası'nın adı Recep Peker'in teklifi ile Cumhuriyet Halk Fırkası olmuştur. 1935'te toplanan Dördüncü Büyük Kongresi'nde adı, Türk dilindeki sadeleştirme çabalarının etkisiyle, "*Cumhuriyet Halk Partisi*" olarak belirlenmiştir (Bila, 1999: 43). Cumhuriyet Halk Fırkası içerisinde Anadolu eşrafı (toprak ağası ve tüccar), milli mücadelede yer almış asker ve sivil bürokrasi ve siviller yer almaktadır. Milli Mücadelenin doğurduğu bu parti, geleneksel Osmanlı toplumundan ulusal Türk devletine dönüşme sürecinin en etkili siyasal kurumu görevini yerine getirmiştir (Kili, 1976: 18).

1927 yılında Cumhuriyetçilik, Laiklik, Milliyetçilik, Halkçılık Cumhuriyet Halk Fırkası'nın ilkeleri olarak benimsenmiş olup, 1937 yılında İnkılâpçılık ve Devletçilik eklenerek partinin ambleminde de yer alacak olan bu altı ilke parti ambleminde altı ok ile gösterilmektedir. 1924 Anayasası'nda 1937 yılında yapılan değişiklikle, 2. maddeye "Türk Devleti, Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, Laik ve İnkılâpçıdır" şeklindeki ibare eklenmiştir. Bu ilkeler Cumhuriyet Halk Fırkası ilkelerinin devlet tarafından uygulamaya konmasıdır. Parti ile devlet özdeşleşmiştir (Parla, 2002: 24). Cumhuriyet Halk Fırkası'nın bu ilkelerinin halk tarafından benimsenmesi ve halkın eğitim seviyesine katkı sağlaması amacıyla Halkevleri kurulmuştur. Halkevleri bu

devrimleri ve ilkeleri halka; dergiler, konferanslar, tiyatro, müzik gibi kültürel araçlarla benimsetmeye çalışmıştır.

1.2.3. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası; yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti'nin çok partili hayata geçiş denemesi olarak ilk kurulan siyasi parti olması nedeniyle önemli bir yere haizdir. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının asıl kurucu üyeleri, Birinci Meclis'te 2. Grup olarak nitelendirilen kadro tarafından kurulmuştur. Tek Partinin damgasını vurduğu Meclis'teki muhalefet etkisiz kaldı. Sonuç olarak Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) adını alan Halk Partisi'nden pek çok milletvekili istifa etti ve 17 Kasım 1924'te bir muhalefet partisi kuruldu. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TPCF) adını alan ve liberal bir gazetecinin “garip ve acı veren bir diktatörlük altında yaşayan ülke” de “acılar içinde ve özgürlükten yoksun olarak doğan çocuk” olarak betimlediği bu partiye, Ali Fuat (Cebesoy) ve Rauf (Orbay) gibi eski subaylar önderlik ediyorlardı (Ahmad, 2014: 74). İkinci Meşrutiyet'teki selefleri ve İkinci Grup gibi liberal/muhafazakâr bir çizgiyi ve Kemalistlerin radikal reformlarına karşı daha temkinli zaman içerisinde yayılarak yapılacağı fikrini savunuyordu (Özbudun, 2011: 21). Yeni firkanın demokratik ve yapılacak inkılâplara taraftar bir fırka olması esası toplananlar tarafından benimsendi. Yeni fırka muhafazakârlara baştan kapıyı kapalı tutmaya karar vermişti (Yalman, 1970: 150). TPCF'nın siyasi hayata girdiğinde hakkında en çok sözü edilen, hatta bu yüzden siyasi tansiyonu arttıracak ölçüde çeşitli tartışmalara sebep olan özelliği bir siyasi programa sahip oluşudur (Yeşil, 2002: 224). TPCF'nın Programı 58 maddeden meydana gelmektedir. Program; esaslar (m.1-13), dâhiliye siyaseti, (m.14 - 28), iktisat, (m.29 - 39), itibar, (m.40 - 44), maliye, (m.45 - 48), maarif (bilim- kültür) siyaseti (m.49 - 54), içtimaiye (sosyal hayat) siyaseti adlı bölümlerden oluşmaktadır (Yeşil, 2002: 225). Mustafa Kemal'in rakipleri, halkın devlete egemen olarak mevcut durumu değiştireceğini iddia ediyorlardı. Parti programının birinci maddesinde, “Türkiye devleti halkın egemenliğine dayanan bir cumhuriyettir” deniliyordu. İkinci maddede, partinin, liberalizme (Türkçe “özgürlük aşkı” olarak ifade ediliyordu) ve halkın egemenliğine (parantez içinde “demokrasi” sözcüğü yer alıyordu) bağlı olduğu belirtiliyordu. Ayrıca parti “dini düşünce ve inançlar” a saygı göstermeye söz veriyordu. Aynı zamanda program, şehir ve kırdaki seçkinler lehine olan iki türlü dolaylı seçim sistemi yerine, genel oy hakkıyla birlikte, doğrudan seçim öneriyordu.

Hem iç hem de dış ticaret serbestleştirilecek ve devlet müdahalesi en aza indirilecekti (Ahmad, 2014: 74-75).

Ali Fuat Cebesoy'a göre Cumhuriyet Halk Fırkası ile Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası arasındaki başlıca farklar şunlardır: Yeni fırka halkçılığa daha yakındır. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın toplantıları gizli, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın toplantıları aleni ve ortadadır. Demokrasinin en büyük düşmanı gizliliklidir. Yeni firkada altı ihtisas komisyonu var fakat Halk Fırkası'nda ihtisas komisyonu bulunmamaktadır (Cebesoy, 2002: 121). Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası için "bağımsızlık sonrası muhafazakârları" denilmiştir. Bağımsızlık elde edildikten sonra bölünmeler başlamıştır. Bu bölünmeler sonrası ortaya çıkan zorluklar ve çelişen fikirler, bağımsızlık sonrası olaylarının en zorlu aşamasıdır (Zürcher, 2003: 151). Mustafa Kemal, Cumhuriyet Halk Fırkası içinden çıkan bu muhalif oluşumu kendisine karşı yöneltilmiş tehdit olarak algıladı. Çünkü Mustafa Kemal'in düşündüğü ekonomi alanında ve laiklik ile ilgili reformlar henüz yapılmamıştı. Mustafa Kemal karşı devrimci bir tehdit olarak gördüğü Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na karşı ilk anda çok sert biçimde karşılık vermeyi düşündü. Ancak, parti içindeki ılımlılar tarafından yatıştırıldı ve genellikle sertlik yanlısı olarak bilinen İsmet'in (İnönü) yerine, partinin liberal kanadının *de facto* önderi olan Fethi'yi (Okyar) geçirerek liberalleri yatıştırmaya ikna edildi (Ahmad, 2014: 75). Şubat 1925'te Doğu Anadolu'da dini öğeleri önde olan Şeyh Sait (Kürt) isyanı meydana geldi. Kürt isyanı tanrıtanımaz Cumhuriyet'i devirmek ve Halifeliği tekrar tesis etmek için yandaşlarını yönlendiren şeyhler tarafından idare edilmişti (Lewis, 2011: 358). Bunu fırsat bilen Mustafa Kemal, Fethi Okyar'ı görevden alarak tekrar İsmet İnönü'yü başbakan olarak görevlendirdi. Meclis, Şeyh Sait isyanı sonrasında olağanüstü yetkilere haiz olan Takriri Sükûn Yasası'nı çıkardı. Bu tür yetkilerle donatılan ve İstiklal Mahkemeleri olarak bilinen özel mahkemelerle iş gören rejimin muhalifleri tam anlamıyla susturuldular. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, 3 Haziran 1925'te kapatıldı. Bütün diğer muhalefet grupları da kısa süre etkisiz hale getirildi. Bu iki yıl içinde 500'ün üzerinde kişi İstiklal Mahkemeleri tarafından ölüm cezasına çarptırıldı (Ahmad, 2014: 76). Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın programında bulunan altıncı madde "fırka efkâr ve itikad-ı diniyeye hürmetkârdır" fırkanın kapatılmasına neden olan en önemli maddedir. Terakkiperver Fırka'nın programındaki bazı maddeler dini siyasete alet etme heveslileri için cesaret vericiydi. Bir madde açıkça 'parti dine saygılıdır' deniyordu. Bu söz ile diğer partinin dine saygılı olmadığı algısı oluşturulmak

isteniyordu. Sadece program kışkırtıcı değildi, partiyi yönetenlerin ve parti teşkilatına karışanların ülkede yer yer taassubu kışkırttıkları da görülyordu (Turgut, 2005: 237). Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın dini siyasete alet etmesi ve Şeyh Sait isyanı ile ilişkilendirilerek Cumhuriyet tarihinin ilk siyasi partisi kapatılmış oldu. Terakkiperver Cumhuriyetçi Parti kapatıldıktan bir yıl kadar sonra, Partinin önderleri Mustafa Kemal'e karşı düzenlenen İzmir suikastına karıştıkları gerekçesi ile İstiklal Mahkemesi'ne verildiler. Mahkeme sonunda kanıtların yetersizliği nedeniyle salıverildiler (Kongar, 2011: 139)

1.2.4. Serbest Cumhuriyet Fırkası

1929 yılında meydana gelen Dünya ekonomik buhranı neticesinde Türkiye Cumhuriyeti' de bu durumdan etkilenmiştir. Dış ticaret hacmindeki bozulmalar, üretimin düşük olması nedeniyle ortaya çıkan; hayat pahalılığı ve alım gücünün düşüklüğü halk arasında Cumhuriyet Halk Fırkası'na karşı hoşnutsuzluklar yarattı. Bu saydığımız nedenler Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulması öncesi ülke içerisinde oluşan iç nedenler olarak görülmektedir. Ekonomik bunalıma sadece ekonomik çözüm aranmayıp aynı zamanda siyasi çözüm yollarının denenmesine de karar verildi (Karpaz, 1996: 60). Dış neden olarak da Türk Devrimi'nin modernleşme çabalarının bir yansıması olarak, ülke yönetiminin de '*Batı tarzı*'nda olması, birden fazla siyasal partinin bulunması gerekmektedir. Avrupa'nın Türkiye'ye diktatörlük gözüyle bakması Mustafa Kemal'i rahatsız etmekteydi (Öz, 1992: 101). Batıya yönelik imaj değışikliği yaratmaya çalışırken, bir taraftan Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan borçların ödenmesi konusunda yaşanan sıkıntıları çözümlenmek, bir taraftan da ekonomi için gereken yeni kaynakların önünü açmak istemiştir (Koçak, 2006: 624). SCF'nin kuruluş nedenleri arasında; Mustafa Kemal'in SCF'yi kurdurarak CHF içinde ve ülkede gittikçe güçlenen İsmet Paşa'yı Fethi Bey'le dengelemek istemesi de sayılmaktadır (Öz, 1992: 103). Zürcher'e göre ise; değışik nedenlerden dolayı yaygın olan toplumsal hoşnutsuzluğu gidermek için Mustafa Kemal Paşa, sadık bir muhalefet partisinin kurulmasına izin vermeye hatta teşvik etmeye karar vermişti (Zürcher, 2010: 260). 1930 yılı başlarında çok partili hayata geçilecek olması fikri olgunlaştıktan sonra bunun nasıl gerçekleşeceği CHF içinde tartışılmaya başlandı. Bu tartışmalar daha çok kurulacak yeni partinin bir muvazaa parti mi yoksa siyasi iktidara alternatif bir parti mi olacağı üzerineydi. Yeni parti fikri kabul gördükçe bu partinin liderinin kim olacağı

konusu ile partinin ismi de Ankara’da tartışılmaya başlandı (Yetkin, 2004: 32). Bu gelişmeler akabinde Mustafa Kemal 1930 yılının yaz aylarında, iktidara karşı artan muhalefeti üstlenecek ve denetim altında tutabilecek nitelikte yeni bir muhalefet partisi kurmaya karar verdi. Bu kaygılarından dolayı da çok partili siyasi hayata geçerken Cumhuriyeti ve onun temel düzenini özümsemiş arkadaşlarına görev vermeyi daha uygun buldu (Turgut, 2005: 258).

Bu dönemde Paris’te büyükelçi olarak görev yapan Fethi Okyar izinli olarak İstanbul’da bulunmaktaydı. Yalova’da bulunan Mustafa Kemal’e telgraf çekerek hürmetlerini arz etmek istemiş, o tarihlerde, eski dönemlerin tarihiyle yakından ilgilenen Gazi kendisini Yalova’ya çağırarak kendisiyle görüşmüştü. Fethi Okyar’ın ekonomik görüşleri hem de Mustafa Kemal ile arkadaşlıklarının çok köklü bir geçmişe dayanmasından dolayı yeni partinin kurucusu olarak ilk akla gelen isim de Fethi Bey oldu. Serbest Cumhuriyet Fırkasının kuruluşuna ilişkin ilk görüşmeler Yalova’da Mustafa Kemal, Ali Fethi, İsmet Paşa ve Kazım Paşa dördlüsü arasında 24-30 Temmuz tarihleri arasında yapılmaya başlandı. Partinin ismi yine bu dördlü arasında Fethi Bey’in kaldığı Necmettin Mollo köşkünde Mustafa Kemal’in teklifiyle kararlaştırıldı (Ağaoğlu, 1994: 40). Mustafa Kemal’in, Fethi Bey’e söylediği şu sözler SCF’nin kurulmasının nedenlerini en iyi şekilde ifade etmektedir.

“Bugünkü manzaramız aşağı yukarı bir dictature manzarasıdır. Vakıa bir meclis vardır, fakat dâhil ve hariçte bize dictature nazariyle bakıyorlar.(....) Hâlbuki ben Cumhuriyeti şahsi menfaatim için yapmadım: Hepimiz faniyiz. Ben öldükten sonra arkamda kalacak müessese bir istibdat müessesidir.(....) Mesele memlekette cumhuriyetin şahısların hayatına bağlı kalmayarak kökleşmesidir”(Yetkin, 1997: 37).

Türkiye Cumhuriyeti’nin 3 Haziran 1925’te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın kapatılmasından sonra ikinci muhalefet partisi olan, Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın programı oldukça liberaldi. Devlet tekellerinin kaldırılması, vergilerin düşürülmesi ve daha geniş düşünce özgürlüğü konuları partinin programı arasında yer alan konulardı (Kongar, 2011: 141).

Yeni muhalefet partisine Mustafa Kemal’in güvendiği arkadaşlarıyla birlikte yine kendi talimatları doğrultusunda ilk etapta CHF’ dan istifa eden Nuri Conker, Ahmet Ağaoğlu, Tahsin Uzer, Dr. Reşit Galip, Haydar Yuluğ, Senih Hızıroğlu,

Nakiyettin Yücekök, İbrahim Süreyya Yiğit, Refik İsmail Kakmacı, Mehmet Emin Yurdakul, Talat Öz ve Makbule Atadan gibi milletvekilleri de katıldı. Yayın organı olmayan partiyi basında “Yarın” ve “Son Posta” gazeteleri desteklemişlerdir (Tunaya, 1952: 629). Mustafa Kemal’in kız kardeşi olan Makbule Hanım’ın SCF’den milletvekili olması bir bakıma Fethi Okyar için güvence kaynağı oldu. Mustafa Kemal’in desteği açısından ve daha öncesinde TCF deneyimi düşünüldüğünde TCF’nin başına gelen olayların kendileri için olmayacağı anlamına geliyordu. İsmet Paşa’ya karşı olan, daha demokratik bir yönetim isteyen, aydınlarda Serbest Cumhuriyet Fırkası’na katılım gerçekleştirdi. SCF muvazaa (danışıklı-dövüş) şeklinde kurulan bir siyasi parti olmasına rağmen halktan da büyük bir ilgi gördü. SCF Genel Başkanı Fethi Bey’in daha ilk günlerde iktidara aday olduklarına yönelik açıklaması, yeni partiye karşı CHP’deki rahatsızlığı arttırdı. Çünkü CHP ileri gelenleri, SCF’yi hiçbir zaman iktidara aday bir parti olarak düşünmemişlerdi. Onlar için SCF küçük ve tehlikesiz bir muhalif parti olarak TBMM’de bulunacak ve pek de suya sabuna dokunmayan eleştirilerle yetinecekti. Bu eleştirileri yapabilmesi içinde SCF’ ye gerekli milletvekilleri CHP tarafından verilecekti. Hatta SCF’nin TBMM’de eleştirilerde bulunabilmesi, muhalefet yapabilmesi için yapılacak olan milletvekili seçimlerinde CHP tarafından SCF için milletvekili kontenjanı ayrılacaktı.

SCF Genel Başkanı Fethi Bey, partinin kuruluşundan kısa bir süre sonra İzmir ve çevresine seyahatlerde bulundu. Fethi Bey bu seyahati ile hem kamuoyunun durumunu yakından gözlemeyi hem de partisinin il ve ilçe teşkilatlarını kurmayı amaçlamıştı. SCF’nin genel başkanının ilk yurt içi seyahatini İzmir ve çevresine yapma gerekçesi ise bu bölgenin 1929 dünya ekonomik bunalımından daha fazla etkilenmiş olmasıdır (Tunçay, 1992: 245).

Gezi başlangıcında mülki amirler ve devlet yöneticileri Fethi Bey ve arkadaşlarının can güvenliğini sağlayamayacaklarını iddia ederek İzmir gezisinin iptal edilmesini istemişlerdir. Fethi Bey ve SCF; mülki amirlerin tüm kısıtlama ve engellemelerine rağmen halktan büyük bir ilgi görmüş ve olaylar çıkmıştır. Çıkan olaylarda bir çocuk ölmüş ve halk CHF binalarını taşlamıştır. Fethi Bey İzmir mitingini 7 Eylül 1930 günü Alsancak Stadyumu’nda 50 bin kişinin katılımı ile gerçekleştirmiştir. İzmir olayları CHF ile SCF arasında siyasi gerilim olmasına neden olmuş ve uzlaşma olanağı kalmamıştır. Cumhuriyet Halk Partisi ile Serbest Fırka’nın çatışması İzmir’de

çok çetin şartlar içinde geliştiği, çatırtılı ve kanlı denecek kadar vahim geçtiği halde İzmir'e komşu diğer vilayetlerde mücadele daha olgun seviyeli gelişmişti (Bozdağ, 2010: 31).

Fethi Bey ve arkadaşları İzmir'den sonra Manisa, Balıkesir, Aydın'da da büyük halk kitlelerinin tarafından coşkulu bir şekilde karşılanmışlardır. Batı Anadolu'dan aldığı bu büyük destek sonucunda, Serbest Fırka'nın teşkilatlanması da bu bölgeden başlamıştır. Ali Fethi Bey Aydın'daki teşkilatını yönetmesi için burada çiftlik sahibi olan Ali Adnan (Menderes) Bey'i seçmiştir. Çiftliğinin başında kalmak ve siyasete girmek istemeyen Adnan Bey'i ikna etmek için saatlerce kendisiyle görüşmüş ve sonunda Adnan Bey'e bu görevi kabul ettirmiştir (Okyar ve Seyitdanlıoğlu, 1997: 190).

SCF'nin Batı Anadolu gezisinden sonra gerçekleşecek olan Belediye seçimlerine 37 ilde katılma kararı önemli bir eşik oluşturmaktadır. 1930 seçimlerinin sonucunda SCF, toplam 502 seçim bölgesinden 31'ini kazanmayı başarmıştır. SCF'nin kazandığı bölgeler; Armutlu (Bursa), Bademiye (İzmir), Biga (Çanakkale), Bozdoğan (Aydın), Bozdoğan (İzmir), Buca (İzmir), Burgaz (İstanbul), Çine (Aydın), Dikili (İzmir), Germencik (Aydın), Gördes (Aydın), Karapınar (Aydın), Keşan (Tekirdağ), Kınık (İzmir), Lâdik (Samsun), Maltepe (İstanbul), Menemen (İzmir), Merzifon (Amasya), Pınarhisar (Kırklareli), Samsun, Silifke (İçel), Söke (Aydın), Şereflihisar (İzmir), Şirince (İzmir), Umurlu (Aydın), Urla (İzmir), Üsküp (Kırklareli), Vize (Kırklareli) ve Yenipazar (Aydın)'dır (Yetkin, 2004: 267). Bu sonuçlar neticesinde SCF yetkilileri seçimlerde kendilerine haksızlık yapıldığını, kendilerine oy verecek kişilere baskı yapıldığı ve oylarının eksik sayıldığı iddialarını TBMM'ye taşımışlardır. Bu olaylar neticesinde Mustafa Kemal ile karşı karşıya geleceğini düşünen Fethi Bey; parti yöneticileri ile görüşmeleri sonucunda 18 Kasım 1930 tarihinde Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı feshettiğini açıklamıştır. Cumhuriyet tarihinde çok partili hayata geçiş denemesi olan ikinci siyasi partide 100 gün gibi bir muhalefet partisi olarak siyasal hayatta yer almış ve Fethi Bey'in fesih kararı ile son bulmuştur.

Menderes'in ilk siyasi adımlarını attığı Serbest Fırka, aslında Mustafa Kemal ve arkadaşları tarafından siyasi bir nabız yoklamasıydı. Serbest Fırka deneyimi Mustafa Kemal için çok partili sisteme geçişin yapılıp yapılmayacağına bir denemesi, Fethi Bey için ise, bir hata idi. Çünkü doğacak çocuk, nasıl olsa yaşamayacaktı (Aydemir, 2013:77). Cumhuriyet tarihinde çok partili hayata geçiş denemesi olan ikinci siyasi

partide 100 gün gibi bir muhalefet partisi olarak siyasal hayatta yer almış ve Fethi Bey'in fesih kararı ile son bulmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

ADNAN MENDERES VE SİYASETE GİRMESİ

Adnan Menderes 1899'da, Aydın'ın Koçarlı ilçesinin Çakırbey'li köyünde, varlıklı bir çiftçi ailesinin oğlu olarak doğdu. Baba tarafı Kırım tatarlarına dayanmakla birlikte, Menderes'in anne tarafı ise Konya'dan İzmir Tire taraflarına göç eden Hacı Ali Paşazadelerdir (Şeyhanlıoğlu, 2009: 120).

Adnan Menderes üç yaşlarında önce annesi Tefrika Hanım'ı, kısa bir süre sonra ise babası Ethem Bey'i kaybetmiştir. İkisi de birbiri peşinden ölür. Ölüm nedenleri ise amansız verem hastalığıdır. Önce annesi Tefrika Hanım, arkasından babası Ethem Bey vefat eder. Adnan Menderes 5-6 yaşlarına geldiğinde ise ablası Melike veremden vefat eder. Böylece Ali Adnan daha çocuk yaşındayken anne ve babadan öksüz-yetim kalır. Halası da aynı hastalıktan vefat eder (Kısakürek, 2011: 150). Adnan Menderes'in yetiştirilmesi, büyümesi, eğitimi ile babaannesi Fitnat Hanım ilgilenmiştir. Babaanne Fitnat Hanım'ın ilgisi ve şefkatine rağmen küçük Adnan Menderes anne ve babası gibi verem hastalığına yakalandı. Hastalıkla mücadele yıllarında Adnan Bey okula gidemedi ve eğitiminden geri kalmaması için özel hocalar tutularak, okuma-yazmayı öğrenmesi sağlandı. Hastalıklar ve savaş yalnız genç Adnan Menderes'i değil, hem bu kuşağın, hem de bu kuşağı yetiştirenleri olumsuz etkilemiştir. Salgın hastalıklar bu nesli, eğitim ve öğrenimden yoksun bırakmıştır. Bu hastalık sadece Türkiye'de eğitim öğretim çağında olan çocuklarla birlikte, 1914'le onu takip eden yıllarda ve dünyanın bütün savaşa katılmış ülkelerindeki genç nesillerin belası olmuştur (Aydemir, 2013: 29).

Hastalık dönemini atlatan Adnan Menderes, eğitim hayatına İzmir İttihat ve Terakki İdadisine başladı. Adnan Menderes mahut idadiyi bitirmeden İzmir'in Kızıllıçullu Amerikan Kolejine geçiyor (Kısakürek, 2011: 156). Adnan Menderes'in Amerikan Kolejinde eğitim gördüğü dönemde eğitim kadrosu içerisinde misyonerlik faaliyetlerinde bulunan hocaların bulunduğunu şikâyet etmek üzere İzmir'de bulunan İttihat Ve Terakki Fırkası binasına giderler. İleride kader birliği yapacağı Celal Bayar ile karşılaşması bu olay neticesinde yaşanır. O dönemde İttihat Ve Terakki Fırkası'nın İzmir Kâatibi Mesulü Celal Bayar'dır. Celal Bayar bu şikâyete gelen çocuklar için çok heyecanlı, yürekten konuşan, vatansever, samimi çocuklar olarak ilerleyen dönemlerde bahsetmiştir. Genç Menderes'in bu davranışında milliyet duyguları ve dine saygısı

görülmektedir. Bulunduğu döneme göre iyi yetişmiş bir genç olmasaydı, misyoner öğretmenlerin giriştikleri bu çalışmalarını doğru olarak değerlendirmesine imkân yoktu. Şikâyete giden genç Menderes ve arkadaşları misyonerlerin yakınlık sağladıkları iki öğrencinin adlarını, okul numaralarını Celal Bayar'a verdiler. Okulları ile Devlet olarak ilgilenilmesini talep ettiler (Bozdağ, 2010: 26).

1916 yılında Kızılcıllu'da Amerikan Kolejinde eğitim gören Adnan Menderes'te Birinci Dünya savaşı nedeniyle eğitim hayatına ara vermek durumunda kaldı. Bulunduğu öğrenim düzeyi itibariyle yedek subay olması lazımdı (Aydemir, 2013: 35). Adnan Bey, Ekim 1916'da Harbiye Nezareti tarafından İstanbul Erenköy'deki İhtiyat Zabiti Talimgâhına (Yedek Subay) olarak sevk edildi (Yalçın, 2005: 215). 20737 sicil numarasıyla talimgâhın 19. Mürettep devresinden zabıt namzedi olarak mezun oldu. Bu devrede mezun olanların tamamını Suriye cephesine verdiler. Bu dönemde Adnan Menderes 19 yaşındadır. Narin, ince yapılı ve hastalıklara karşı dirençsiz olan biridir (Aydemir, 2013: 36). Adnan Menderes'in askeri talimgâh eğitimi aldığı dönemde kendisine yardımcı olmak için gelen babaannesi İstanbul'da Şahin Paşa otelinde verem hastalığından dolayı vefat etti. Aileden herkesin vefat etmesi Adnan Menderes'in kişiliği ve psiko-sosyal yapısı üzerinde büyük etkileri bulunmaktadır. Suriye cephesine gitmek üzere yola çıkan Adnan Menderes, yolda Adana civarlarında hastalanır ve hastaneye kaldırılır. Adnan Bey'e konulan teşhis zehirli sıtmadır (Ağaoğlu, 2011: 24).

Zehirli sıtma hastalığını atlattır atlattır cepheye gitmeyi düşünen Adnan Bey için, halasının kocası olan İzmir'de kumandan olarak görev yapan Nihat Paşa devreye girerek Adnan Bey'in görev yerini İzmir 17. Kolordu olarak değişmesini sağlar (Aydemir, 2013: 38). Adnan Bey askerlik hizmetini hastane ile cephe gerisinde tamamlar.

Adnan Menderes'in hayatı boyunca arkadaşları arasında olan ve önem verdiği beklide ilk ve son arkadaşı da diyebileceğimiz Etem Menderes'tir. (Aydemir, 2013: 33). Adnan Menderes ve Etem Menderes'in tanışma ve arkadaşlıkları İzmir İttihat ve Terakki İdadisine dayanır. Bu arkadaşlık ve dostlukları İstanbul yedek subay talimgâhında kuvvetlenir ve can dostluğuna dönüşür. Harp ve askerlik hizmetleri tamamlanınca genç Adnan, yaşıtı Ethem'e şu teklifte bulundu:

“Dünyanın ve yurdun halini görüyorsun! Gel seninle kendimizi toprağa verelim! Bizim uçsuz bucaksız Çakırbeyli Çiftliği’ne kapanıp beraberce çalışalım! Topraklarımızı öz emeğimizle verimlendirelim ve çürümüş cemiyetten uzak, iş çevremizin hisarları ardına çekilelim! Ne dersin bu yepyeni hayata? –Kabul” (Sarol, 1983: 16).

Küçük yaşta anne ve babasını kaybeden Menderes’i büyüten ve yetiştiren babaannesi Fitnat Hanım’ın tek vasiyeti olmuştur.

“Hangi tahsili yaparsan yap, ne olursan ol, nerede bulunursan bulun, mutlaka; ecdadından sana kalan toprakların kucağına dön. Toprakla uğraşmak peygamberlerin en aziz hatırasıdır. Hele senin gibi on binlerce dönüm araziye sahip olan bir insanın çiftliğini yüz üstü bırakması affedilmez bir günah olur”.

“Oğlum, sen bana tek yadigârsın. Oku, öğren, yetiş. Ama senin asıl ekmek kapın, toprakların olacaktır. Toprağını, çiftliğini unutma. Onu eller eline bırakma. Toprak nankör değildir. Ne ekersen onu fazlasıyla verir. Sen toprak beyi olacaksın oğlum, toprak adamı. Bunu unutma!..” (Aydemir, 2013: 62).

Adnan Menderes’i çiftliğe dönmesi kararında yukarıda belirttiğimiz nedenlerden hangisinin daha etkili olduğu tam olarak bilinmemekle birlikte; Adnan Menderes ve Etem Menderes ile birlikte Aydın’da bulunan Çakırbeyli Çiftliğine dönerler. Bu çiftlik annesi Tevfika Hanım üzerinden Adnan Menderes’e miras kalmıştır. Askerlik ve hastalık dönemlerinde çiftlik işleri ve idaresi ile çiftliğin kâhyaları ilgilenmiştir. Adnan Menderes, çiftlik ve köy hayatında “Bey” olarak köylülere hükmetmeye psikolojik ve fizyolojik açıdan hazır değildir. Hastalığının izlerinin gitmemesinden dolayı zayıf, narin, çelimsizdir. Bütün aile fertlerinin vefat etmiş olması nedeniyle dayanacağı kimsede kalmamıştı (Aydemir, 2013: 43). Adnan Menderes ve Etem Menderes Çakırbeyli Çiftliğine vardıklarında gördükleri manzara karşısında dehşete düşerler. Adnan Menderes’e ait araziler tapulu olduğu halde, arazilerin bir kısmı köylüler tarafından işgal edilmiş bir kısmı da bakımsız, perişan, hatta insansız, sahihsiz gibiydi. Her yer sazlık ve bataklık hale gelmiş bulunmaktaydı. Çiftliğin kâhyalarından olan Memişoğlu Adnan Menderes’e çiftlik ve köylü hakkında bilgi verir. Memişoğlu Adnan Menderes’e köylüye güvenilmemesi gerektiğini ve köylünün Bey’i kendine düşman olarak gördüğünü lanse etmiştir. Adnan Bey’in, çiftliğin sınırlarını öğrenmeye zamanı

olmadan, Yunan askerleri Aydın'a kadar geldi. Çakırbeyli Çiftliği Yunan karakollarına 10-12 kilometre mesafede ve çiftlik bölgesi işgalci İtalyan bölgesinde kalmıştır. Bu durum karşısında Menderes, bir yandan nefisini ve çiftliğini köylüye karşı korumayı düşünürken öbür yandan Türk vatanının kendisini nasıl koruyabileceği hesapları içinde ve her şeyin kötüye gittiği direnişin faydasız olduğu kanaatindedir (Kısakürek, 2011: 163). İşgalin başladığı dönemde bulaşıcı hastalıklar ve sıtma halkın en önemli sorunu haline gelmiştir. Sıtma yaygın olarak görüldüğü için ve sonu ölüm ile bittiğinden halkın korkulu rüyasıdır. Adnan Menderes köyüne ve köylülerine tam alışırken sıtma hastalığına yakalandı. Çaresiz kalan Adnan Bey, İtalyan işgal kuvvetleri komutanı Kaptan A. Moronu'ya müracaat ederek yardım talebinde bulundu. Talebin kabul olmasıyla İtalyanların sağlık hizmetlerinden faydalandı (Aydemir, 2013: 55).

İşgalin ilk günlerinin korkusu ve şaşkınlıklarının atlatılmasının ardından Menderes ve arkadaşı, mahalli mücadelenin gelişmelerinin bir safhasında, evvela küçük çete hareketleri, sonra da resmi makamların yedek subaylar için yaptığı davete uyarak fiilen vazife almak suretiyle, kendi bölgelerinde milli mücadeleye katılmışlardır (Aydemir, 2013: 52). Çakırbeyli Çiftliği olarak Adnan Menderes'in aile yakınlarından ve akrabası olan topçu üsteğmen Selami Bey'in liderliğinde yerel direniş örgütü olarak Ayyıldız Çetesi kuruldu. Kurulan bu çete çiftlik içinde yaşayanlar için eşkıyalara karşı bir güvence unsuru oldu. Bölgeye Ankara tarafından topçu Yarbay Osman Bey görevlendirilir. Yarbay Osman Bey düzenli ve kontrollü birlikler teşkil etme çalışmalarına başlar. Bu süreçte Adnan Menderes süvari müzaheret bölüğüne subay olarak, Yenipazar'la Baltaköy arasında Dalama'ya verilir. Etem'de Yenipazar müzaheret bölüğü kumandan yardımcılığına atanır (Aydemir, 2013: 54). Büyük Taarruz ve zaferden sonra Adnan Menderes ve Ethem Bey'le birlikte Çakırbeyli Çiftliği'ne dönerler. Adnan Menderes kısa bir süre zarfında çiftlik işlerini öğrenir. Toprak Adnan Menderes için bir denizdir. Onun toprak alakasında, hatta sevgisinde ne nispette (entelektüel) ve uzaktan seyirci kaldığı şu sözlerinden bellidir.

“Ben; hem bu çiftliği, hem bunun etrafında yaşayan insanların dostluğunu kazanmak için muvaffakiyetimi, artık gözü görmeyen bir ninenin, gergefte nakış işlemesi gibi, bütün duygularımı vererek işledim” (Kısakürek, 2011: 165).

Adnan Menderes'in azimli çalışmaları neticesinde Aydın bölgesinde hatırı sayılır aileler içerisinde yer edinmeye başlar. Büyük Taarruz ve zafer sonrası Adnan Menderes İstiklal Madalyası almaya hak kazanır.

Adnan Menderes 1928'in Eylül ayında İzmir'in tanınmış ailelerinden Evliyazadelerin kızı Berrin Hanımla evlendi. Berrin Hanım'ın özel yetiştirme tarzı her zaman dikkat çekici olmuştur. Fransızca'yı ana dili gibi konuşan, piyano çalan "Batılı" tarzda yetiştirilmiş seçkin bir aile kızıdır. Berrin Hanım, bu evliliğe başta pek olumlu bakmasa da ailesinin telkin ve tavsiyesi üzerine evlenmeye karar verdi (Bozdağ, 1997: 215).

Evliyazade Refik Beyin damadından başlayarak bu aileye dışarıdan giren erkeklerin çoğu, idam sehpasında can vermiştir. Başta Refik Beyin damadı, meşhur İttihatçı Doktor Nazım, sonra Refik Beyin kızı Makbule hanımın damadı Fatin Rüştü Zorlu, nihayet yine Refik Beyin ikinci kızı Naciye Hanımın damadı Adnan Menderes (Kısakürek, 2011: 168). Berrin Hanım ve Adnan Menderes'in evlilikleri 27 Mayıs 1960 darbesinin yargılamaları sonucu Adnan Menderes'in idamına kadar devam edecektir.

Adnan Menderes politika hayatına yine Ethem Bey'le birlikte Reşit Galib'in teşvikiyle, Fethi Okyar'ın başında bulunduğu Serbest Cumhuriyet Fırkasına girerek başladı (Ağaoğlu, 2011: 25). SCF Genel Başkanı Fethi Bey, partisinin kuruluşundan kısa bir süre sonra Ege Bölgesi illerinde partisinin il ve ilçe teşkilatlarının yapılanması amacıyla çıktığı seyahat esnasında Ali Adnan (Menderes) Bey ile tanışmışlardır. SCF'nin genel başkanının ilk yurt içi seyahatini İzmir ve çevresine yapma gerekçesi ise bu bölgenin 1929 dünya ekonomik bunalımından daha fazla etkilenmiş olmasıdır (Tunçay, 1992: 245). Adnan Menderes'in çiftlik sahibi olması, tarım ile uğraşıyor olması; ziraat ihracat fiyatlarının düşüklüğü, artan vergiler üretimin azalması vb. nedenlerden dolayı SCF'nin programı Adnan Menderes'in dikkatini çekmiş ve çözümü siyasete katılmak olarak bulmuştur. Ali Fethi Bey Aydın'daki teşkilatını yönetmesi için burada çiftlik sahibi olan Ali Adnan (Menderes) Bey'i seçmiştir. Adnan Bey, Aydın'da Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın İl teşkilatını kurdu ve 9 Eylül 1930'da SCF il başkanlığına getirilerek görevine başladı (Yetkin, 2004: 116). Adnan Menderes; Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Denizli, Nazilli, Muğla il ve ilçelerinde örgütlenmesi aşamalarında önemli katkılarda bulunmuştur. Adnan Menderes; SCF Genel Başkanı Fethi Bey'in 18 Kasım 1930 tarihinde Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı feshettiğini

açıklamasına kadar olan süreç zarfında Aydın il teşkilatı başkanlığı görevini sürdürmüştür.

2.1. Cumhuriyet Halk Partisi Milletvekili Adnan Menderes

Adnan Menderes'in ilk siyasi denemesi ve siyasete girişi Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın programının dikkatini çekmesi ve Reşit Galib'in teşvikiyle Serbest Cumhuriyet Fırkası Aydın il teşkilat başkanlığı ile başlamıştır.

Adnan Menderes daha önce Cumhuriyet Halk Fırkası tarafından gelen teklifi ret etmiştir. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılması sonucunda siyasetten tamamen kopacak veya fikir ve düşüncelerini CHF aracılığı ile uygulamaya geçirmeye çalışacaktır. Adnan Bey'in CHP'ye davet edilmesinde öncelikle SCF' deki başarıları ve CHP'nin kendisini toparlamak için başlattığı yeniden yapılanma çabalarının da büyük etkisi olmuştur. Menderes'in önceki CHP tekliflerini ret etme sebebi, ideolojik bir karşı duruştan ve CHP'nin kurumsal kimliğine duyulan bir rahatsızlık değil de daha ziyade taşradaki memurların keyfi idaresine yönelik bir tepkidir (Demir, 2009: 18). Aydın halkı da idareden ve parti yöneticilerinden muzdarip ve şikâyetçiydi. Adnan Menderes, Halk Fırkası heyetinde bulunan Celal Bayar'a; halkın içinde olmanın sıcaklığı ile vergilerin ağırlığından kooperatifçilik konusuna gereken değerin verilmemesi konularını dile getirdi (Bozdağ, 2010: 32). Adnan Menderes Cumhuriyet Halk Fırkası'na girişini şu cümlelerle dile getirmiştir.

“Atatürk zamanında ben, Aydın'da Serbest Fırka reisiydim. Fethi Bey bizzat Aydın'a gelerek, Serbest Fırka ile meşgul oldu. Aydın'daki belediye seçimlerini kazandım. Gayet dürüst bir mücadeleye giriştim. Halk Fırkası ileri gelenleri ile tanışıyordum. Ama Halk Partisi'ne, onların rica ve ısrarına rağmen girmemişim.. Fethi Bey'in partisi malum şartlar altında feshedildi. Memlekette derin bir teessür hâkim oldu. Halk Partisi kendini toparlamak istedi. Vilayetlere heyetler gönderildi. Bu arada İzmir ve Aydın'a da, Celal Bayar riyasetinde bir heyet geldi... Ben gelen heyetle bir hafta riyaset etmedim. Nihayet, Celal Bayar tanıdığım ve hürmet ettiğim bir zattı. Vasıf Çınar İttihat ve Terakki mektebinden hocamdı. Ve temas temin edildi. Bu muhterem zatların ibram ve ısrarı üzerine, Halk Partisine girerek, fikirlerimizi parti içinde müdafaa etmek muvafık olacaktı. O zamana kadar ve benimle beraber Halk Partisi'ne çekingen tanınan arkadaşlarla Halk Partisi'ne girdik” (Aydemir, 2013: 87).

Adnan Menderes Cumhuriyet Halk Fırkası'na girerken bazı şartları olmuştur. Aydın il teşkilatını kendisi yeniden yapılandıracak, akçeli işlere bulaşan partililer partiden çıkartılacak ve Serbest Fırka zamanında, Aydın belediye seçim sandıklarının kırılması ile yapılan hilelerin düzeltilmesi Adnan Menderes'in istekleridir. Bu istekler Cumhuriyet Halk Fırkası yetkilileri tarafından kabul edilir. Adnan Menderes'e Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Aydın'da il teşkilatı kurması görevi tevdi edilir. Adnan Bey şartlarının kabulü üzerine CHP Aydın İl Teşkilat Başkanlığını üstlenerek yapılan kongre ile kendi SCF' sinden arkadaşlarının yönetimde yer almasını sağladı (Demir, 2009: 18).

3 Şubat 1931'de Atatürk ve yanında bulunan teknokrat ekibi Aydın Valisi Fevzi Bey, Ordu Müfettişi Fahreddin Altay karşılar. Bu dönemde Aydın'da Halk Partisi reisi, Adnan Bey'dir. Ama bazılarının Atatürk'e ilk ulaştırdıkları haber, Aydın'da Halk Partisi teşkilatının tam kadroyla, eski Serbest Fırka adamlarının eline geçtiğidir (Aydemir, 2013: 88). Atatürk Aydın'da birçok yeri gezer, halk ile sohbet eder. Aydın Cumhuriyet Halk Fırkası il teşkilatının, kapatılan Serbest Fırka adamlarının eline geçtiği duyumu nedeniyle Halk Fırkası il başkanlığına ziyarette bulunmak istemez. Adnan Menderes bu durumu şu şekilde ifade etmektedir.

“Aydın'da birçok ziyaretler yaptıkları halde, Halk Partisine gelmeyi arzu etmediler. Nihayet ve Vasıf Çınar'la arkadaşlarının çok ısrarları üzerine ve eminim ki istemeyerek, sırf usul zaruretiyle geldiler. Ama yaptıkları bu ziyaretin uzamamasını, mümkünse beş dakikada bitirilmesini arzu ediyorlardı. Nitekim teşriflerinden sonra, ikram ettiğim sigarayı dahi almak istemediler. Kahve emredip etmediklerini sordum. Onu da istemediler” (Aydemir, 2013: 88).

Adnan Menderes'in bölge sorunları, tarım, sanayi, kooperatifleşme konularını Mustafa Kemal'e arz etmeye başlaması ile Mustafa Kemal'inde bu konulara olan ilgisi nedeniyle beş dakikalık zoraki olan ziyaret dört saat kadar sürmüştür. Adnan Menderes bu görüşme sonrası, ilerleyen zamanlarda bu görüşmeye dair detayları şu şekilde anlatmaktadır.

“Gazi Hazretleri kendilerine arz ettiğim konular hasebiyle beni büyük bir dikkat ve alaka ile dinledi. Orada il idare kurulunda 7 aza mevcuttu. Fakat iltifat buyurdular. Hasbihal tamamen, Atatürk'le benim aramda geçti. İlk defa teklif ettiğim sigarayı

almayan ve kahve istemeyen Büyük Gazi'nin, memleket meseleleri üzerinde hasbıhal derinleştikçe, kendilerine zaman zaman takdim ettiğim bir paket Gazi sigarasını içip bitirmiş olduklarını, avdetlerinde müşahede ettim. Ve ayrıca dört kahve emir buyurdıkları da bugünkü gibi hatırımdadır. Programlarında aksaklık oldu. Çünkü birkaç dakikalık ziyaret için teşrif buyurdıkları orada tam dört saat kaldılar'' (Birand vd., 1999: 14).

Mustafa Kemal, Halk Fırkası İl binasından ayrılırken Adnan Menderes ve il idare kurulunda bulunanlara emirleri de olur. Kooperatifleşme, krediler ve diğer konular üstünde konuşulan meseleler, yapılan teklifler, bu gece etraflı bir rapor halinde hazırlanacaktır. Ertesi gün Denizli'den dönüşünde, kendisine takdim edilecektir. Öylede yapılır. Bütün gece çalışılır. Raporun yazılışında Raif Aydoğdu'nun büyük emeği vardır. Dönüşte raporu alan ve Adnan Bey'le arkadaşlarına istasyonda veda eden Gazi Mustafa Kemal, Aydın'a geldiği zaman Halk Partisine ayak basmak istemeyen Mustafa Kemal değildir (Aydemir, 2013: 89). Adnan Menderes, Mustafa Kemal üzerinde oldukça olumlu izlenimler bırakmıştır. Mustafa Kemal, Adnan Menderes hakkındaki fikirlerini Recep Peker'e; bugün tanıştığımız genç, bizim parti mutemetlerimizle çalışamaz. Muhteşem bir dikkati ve zekâsı var der. Adnan Menderes ise Gazi Mustafa Kemal için; beni Atatürk keşfetti şeklinde ifade etmektedir (Kısakürek, 2011: 174).

1931 yılında yapılan erken seçimlerde Cumhuriyet Halk Fırkası'na milletvekilliği için yoğun talep bulunmaktadır. Fakat müracaat edenler arasında Adnan Bey yoktur. Parti tarafından yapılan ilanda Mebus olmak isteyenlerin bizzat Parti Merkezine müracaatları şarttı. O zaman 6000 küsur kişi mebusluğa talip oldu. Adnan Menderes şart olmasına rağmen, böyle bir müracaatta bulunmaz. Hiçbir teşebbüsü bulunmadığı halde ve bir sürpriz olarak gece yarısı adaylar arasında isminin okunduğunu, ertesi sabah arkadaşlarından öğrenir. Çünkü bütün gün çiftlik işleri ile meşgul olduğundan gece radyo dinlememişti (Aydemir, 2013: 77). Mebus adayları arasında Adnan Menderes'in isminin olması kendisi için şaşırmasına ve sevinmesine neden olmuştur. 1931 seçimlerinde Adnan Menderes 32 yaşında Aydın'dan Halk Partisi milletvekili seçilir (Kısakürek, 2011: 174).

1930'lu yıllar yeni bir rejim başkentte artık yavaş yavaş yerleşmekte, aynı yılların Ankara'sında taşlar yerli yerine oturmaktadır. Öncelikle Gazi Mustafa Kemal devlete ve millete hâkim, liderliği tartışma kabul etmez tek otorite olarak Çankaya'da

yer almaktadır. Onun yanında İsmet Paşa, Lozan sonrası siyasi yapılanmada önemli görevler almış, Gazi Mustafa Kemal'in sağ kolu olarak iktidarını ve başbakanlığını herkese kabul ettirmiştir. Ankara'da milletvekillerinin, Gazi Mustafa Kemal'in etrafında aldıkları konuma göre yerleri vardır. Gazi'nin sofrasında yer bulan özel sohbetlerine iştirak edenler seçkin zümreyi oluşturmaktaydı. Çoğu zaman önemli devlet işleri bu sohbetlerde konuşulur ve karara bağlanarak Başbakan İsmet İnönü'den tatbiki istenirdi. Yüксеlebilmenin yolu bu sohbetlerden geçirdi. Bakanlık; Başbakan İsmet İnönü'den veya Gazi Mustafa Kemal'in dikkatini üzerine çekecek üstün bir vasıf göstermekten geçirdi (Demir, 2009: 23). Adnan Menderes uçsuz bucaksız Çakırbeyli Çiftliği'nin sahibi olması ve tarım işlerinden anlıyor olması nedeniyle Tarım Bakanı olmak istemektedir. Adnan Bey'in Tarım Bakanı olma isteğinin gerçekleşme şansı Atatürk''ün son zamanlarında kuvvetli ihtimal dâhilindedir. Çünkü Atatürk görev yapan Tarım Bakanlarının hiç birini beğenmemektedir. Hatta bir kabine toplantısında Atatürk''ün Tarım Bakanını bakanların önünde sert bir şekilde eleştirmesi üzerine Başbakan İnönü'nün bakanına sahip çıkarak sesini yükseltmesi Gazi'yi iyice sınırlendirmiştir. Atatürk ısrarla Tefvik Rüştü Aras'tan Tarım Bakanlığı yapabilecek yetenekli birisini bulmasını istedi. Tefvik Rüştü Aras'ın düşündüğü isim Adnan Menderes'tir. Fakat Atatürk'ün erken ölümü Adnan Bey'in Tarım Bakanı olma ihtimalini ortadan kaldırdı (Yalçın, 2005: 388).

10, 11 ve 12. Dönemlerde CHP adayı olarak Aydın'dan milletvekili seçilen Menderes siyasi yaşamında yeterince deneyim kazandıktan sonra “bir defasında, CHP'nin önde gelen isimlerinden Alâeddin Tiritoğlu aracılığıyla Şükrü Saraçoğlu kabinesine Tarım Bakanı olarak alınmasını rica etmişse de bu isteği kabul edilmemiştir (Aydemir, 2013: 107).

Adnan Menderes yarım kalan eğitim hayatını, Recep Peker'in bir nevi ağabey ve hoca tavrıyla (yüksek mektep mezunu ol) ihtarı üzerine Halk Partisi milletvekili olduğu dönemde Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitirerek tamamlamıştır. (Kısakürek, 2011: 174).

Adnan Menderes, Ankara'da milletvekilliği yanı sıra CHP merkez ve taşra teşkilatlarında bir takım görevler almıştır. Bu görevler; Spor Teşkilatı Müfettişliği, Taşra Müfettişliği ve Halkevleri Müfettişlikleri'dir. Mecliste Encümen Kâtipliği görevini de icra etmiştir. Adnan Menderes bu görevler sayesinde farklı konularda kendisini yetiştirme imkânı buldu. Halkevleri Müfettişliği, Halkevlerini yakından

tanılarak görev ve sorumluluklarını bilmesi, toplumu her yönüyle tanıyarak kendini yetiştirmesine olanak sağlayan bir görevdir (Aydemir, 2013: 102). Adnan Menderes, CHP'si tarafından kendisine tevdi edilen bütün görevleri en iyi şekilde yapmak için özel bir çaba ve gayret sarf etmiştir. 1946 yılına kadar süren Halk Partisi mebusluğu devrinde Adnan Menderes son derece zarif, nazik, sessiz, hatta mahçup ve görünürde ihtirassız ve neticede silik ve tutuk bir tiptir (Kısakürek, 2011: 174).

2.1.1. Cumhuriyet Halk Partisi'nde Parti İçi Muhalefet ve Dörtlü

Takrir

Gazi Mustafa Kemal 1922 yılında köylüye verdiği değeri şu sözleri ile ifade etmiştir. *“Köylü efendimizdir, topraksız köylü kalmayacaktır”*. Bu kapsamda Başbakan İsmet İnönü 1937 yılında toprak reformu ile ilgili meclis kürsüsünden şu sözleri söyler.

“Köylüyü hiçbir surette, ilelebet topraksız bırakamayız. Onu ilelebet topraksız kalmaya mahkûm eden dar çerçeve içinde bırakmaya razı olamayız. Toprak mahsulünü ancak bir vaziyette verir. Bu vaziyet de o toprağın, işleyenin malı olmasıdır. Yurdumuzda topraksız çiftçinin sayısı, her türlü tasavvurun üstündedir. Yeni aletler, harman makineleri, sürme ve sulama tertipleriyle, planlı olarak tanzim edilmiş bulunan zirai kombinalar vücuda getirmek istiyoruz. Bu kombinaların her biri, biraz büyük, biraz küçük, ama her biri cüz'ü tam şeklinde olacaktır. Düşündüğümüz ilk plan 1000 kombinadır ve çoğaltılacaktır.” (Kısakürek, 2011: 176). Fakat bu plan ve temenniler Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün erken ve zamansız ölümü nedeniyle gerçekleşmez.

26 Aralık 1938'de toplanan CHP Kongresi'nde değiştirilen parti tüzüğü ile İsmet İnönü'nün sürekli genel başkan olarak seçilmesi sağlanmış, İnönü aynı zamanda *“Milli Şef”* unvanını da almıştır. Artık siyasette hâkim dil *“Tek Parti, Tek Millet, Tek Lider”* şeklindeydi. Böylece İsmet Paşa'nın 1950 yılına kadar devam edecek olan *“Tek Lider”* biçimindeki yönetim süreci başlamış oluyordu (Demir, 2011: 13).

17 Ocak 1945'te toprak reformu Meclisin gündemine bir kez daha geldi. Çiftçiyi Topraklandırma Kanun Tasarısı üzerine bir komisyon oluşturuldu. Adalet, Bütçe, Ekonomi, Tarım, Maliye, Ticaret, Anayasa ve İçişleri Komisyonlarından dörder kişi seçilmek üzere karma komisyon meydana getirildi. Komisyon başkanlığını İzmir Milletvekili R. Köker, sözcülüğünü de Aydın Milletvekili Adnan Menderes yaptı. Karma Komisyon çalışmaları üç ay sürdü. 3 Mayıs 1945 tarih 1/386 sayılı raporuyla

hükümetin hazırladığı tasarıda bir takım değişiklikler yaparak, maddeleri detaylandırdı ve madde sayısını 50 den 66'ya çıkardı (İnan, 2002: 98). Daha ilk adımda anlaşıldı ki, bu komisyonda, hükümet azınlıktadır. Yani köylüyü topraklandırma komisyonunun çoğunluğu, daha bu tartışma safhasında bile, hükümetin ve bu tasarinin aleyhindedir (Aydemir, 2013: 117).

Topraklandırma Kanun Tasarısının amacı; Köylünün durumunu iyileştirmek ve Türkiye'de sosyal demokrasiyi ve toplumsal adaleti sağlamaktır. Yasa ile öngörülen topraksız ve toprağı yeterli olmayan çiftçiye geçimlerini sağlayacak kadar toprak dağıtmak ve dağıtılan toprağın sürekli işletilmesi için gerekli donanım ve maddi yardımın sağlanması amacı güdülmektedir. Dağıtılacak toprak; hazine arazisi, vakıf ve belediyelere ait arazi veya 5000 dönümden büyük çiftliklerden istimlak yoluyla elde edilecek arazilerdir. Bu araziler ihtiyacı karşılamazsa 2000 dönüme kadar orta büyüklükteki çiftlik arazileri de istimlak edilerek dağıtımına tabii tutulabilecektir (Karpaz, 1996: 112).

Hükümetin getirdiğı reform tasarısı, 5000 dönümlük oldukça geniş bir mülkiyet sınırı tanımakla beraber, toprağın yetmediğı yerlerde, topraksız ve az topraklılara dağıtılmak üzere 50 dönüme kadar arazinin kamulaştırılabileceğini öngörmekteydi (17. Madde). Ayrıca, kamulaştırmalar gerçek bedel üzerinden değil, arazi vergisine matrah olan değere orantılı olarak yapılacaktı (21. Madde). Tasarının tümüne karşı çıkmak mümkün olmadığı için, toprak sahiplerinin sözcüleri, meselenin ruhunu teşkil eden bu iki maddeyi kaldırmaya hiç olmazsa yumuşatmaya çalışmışlardır. 17. Maddeye karşı çıkanların başında Adnan Menderes bulunmaktaydı. 21. Maddeye karşı muhalafeti ise Refik Koraltan yürütmekteydi (Eroğul, 2003: 26).

Adnan Menderes'in parlamento hayatında, tek denilebilecek aktif mücadele safhası, işte bu komisyonda ve aynı kanunun Meclis müzakereleri safhasında olmuştur. Menderes bu tartışmalarda, Köylüyü Topraklandırma Kanununun hükümet tasarısına karşı cephe aldı. Sonuna kadar bu tasarıya karşı savaştı. Tasarının yukarıdan gelen telkinleri, hükümetin direnişiyile Meclis'te 11.VI.1945'te kabul edilip, 753 numaralı kanun olarak çıkmasından bir gün önce Adnan Menderes komisyon mazbata muharrirliğinden istifa etti (Aydemir, 2013: 116). Köylüyü Topraklandırma Kanununun, tasarı aşamasında Çukurova'dan Cavit Oral, Eskişehir'den Emin Sazak ve Ege'den Adnan Menderes tasarıya karşı muhalif bir duruş sergiledi. Adnan Menderes'e göre bu kanun faşist bir

kanundu. Nazist bir kanundu. Onun için aleyhinde bulunuyordu. Savunduğu fikirler arasında toprak mülkiyeti hakkının çiğnendiği zirai reform adı altında birçok büyük işletmeleri küçük ölçeklilere dönüştürme yolunda atılan bir adım olduğunu ifade ediyordu. Adnan Menderes'e göre sistemi küçük işletmeye yönlendirmek değil, küçük işletmeleri birleştirerek, büyük kolektif işletmelere geçmek daha avantajlı bir durumdu (Aydemir, 2013: 117).

Mecliste Kütahya milletvekili Besim Atalay bazı milletvekillerinin bir çok inkılaplar yapılırken muhalif olmadığı fakat toprak inkılâbına gelince büyük toprak sahiplerinin maddi olarak zarar edeceği görüşü ile bu kanunun aleyhinde olduklarını belirtmiştir (Eroğul, 2003: 26).

Aydın yöresine ilk defa pamuk ekilmesini öğreten ve traktörle tarım işlenmesini sağlayan ve topraklarını yöre halkına tapusunu da vererek dağıtan Menderes'in kişiliğini ve yaptıklarını, Sarol bu cümlelerle ifade etmiştir.

“Adnan Bey, yenilikçidir, nitekim eşrafın karşı koymasına rağmen pamuk eker (bölgede ilk defa) ve para kazanmaya başlar. Beyaz altın (pamuk), halka halka civar ovalara yayılır, çırçır fabrikaları mantar gibi patlar. O bölgede traktör denen şeyi keşfeden, getiren, kullanan yine Adnan Bey olur ve bölge tarihinde bir çığır açar. 40-50 bin dönümlük arazisinin, civar halkın arazisinin olmaması nedeniyle Menderes, bunları helal ederek tapu terki şeklinde 1932 yılında (bir kolu Çine çayı ile Menderes nehri arasındaki yekpare 3500 dönüm hariç) halka devretmiştir” (Sarol, 1983: 20).

Adnan Menderes, Topraklandırma Kanun Tasarısından önce kendi çapında ve vicdanınca bölge halkına karşılıksız arazi vermiş olması nedeniyle Topraklandırma Kanuna muhalif bir çizgi izlemiş olması kuvvetle muhtemeldir.

Meclis'teki muhalefet zamanla daha hissedilir olmuştur. 1945'te Ticaret Bakanlığı bütçesinin görüşülmesi sırasında yöneltelen şiddetli eleştiriler ve aleyhte verilen yedi oy hükümete karşı gittikçe büyüyen örgütlü muhalefetin başlangıç noktası olmuştur (Karpata, 1996: 249). Toprak Reformu Yasasıyla ortaya çıkan CHP'deki parti içi muhalefet, bütçe görüşmeleriyle iyice su yüzüne çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde muhalefetin organize ve planlı bir eylem hareketi olduğunu söylemek mümkün değildir. Daha çok bireysel ve farklı sebeplerle hükümete karşı hareket etmektedirler (Demir, 2009: 33).

Hükümete muhalif milletvekilleri iç ve dış gelişmeleri değerlendirmek amacıyla mutata toplantılarla bir araya gelerek karşılıklı görüş alışverişi yapmaktadırlar. Bu toplantılar sayesinde birbirlerini daha iyi tanıma imkânı bulan dört milletvekili Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan ülkenin demokratikleşmesi için ne yapılabilir sorusuna yanıt aramaktadırlar (Kısakürek, 2011: 49). 14 Mayıs 1945'te Toprak Reformu Kanunu görüşülürken Adnan Menderes ve Başbakan Şükrü Saraçoğlu sert bir şekilde tartışırlar. Yasanın kabul edilmesi sırasında da, bütçeye olumsuz oy veren yedi milletvekili oy kullanmayarak, tepkilerini göstermişlerdir. Ancak bu yedi kişiden Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan bu yasanın onaylanmasından önce parti grubuna “Dörtlü Takrir” olarak bilinen belgeyi de 7 Haziran 1945 günü Halk Partisi Meclis Grubuna vererek, muhalefetlerinin yalnız bütçe ya da Toprak Reformu Kanununa olmadığını göstermek istemişlerdir.

Dörtlü Takrir incelendiğın de şu maddeler dikkat çekmektedir.

1- Milli hâkimiyetin en tabii neticesi ve aynı zamanda dayanağı olan Meclis murakabesinin Anayasamızın yalnız şekline değil, ruhuna da tamamıyla uygun olarak tecellisini sağlayacak tedbirlerin alınması.

2- Yurttaşların siyasi hak ve hürriyetlerini daha ilk Teşkilat-ı Esasiye Kanunumuzun gerektirdiğı genişlikte kullanabilmeleri imkânlarının sağlanması.

3- Bütün parti çalışmalarının yukarıdaki esaslara tamamıyla uygun şekilde yeni baştan tanzimi istenmektedir. Bu maddelere dayanak olarak da Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 19 Mayıs 1945 tarihindeki söylevinde söylediğı sözlere yer verilmekte idi. Dörtlü Takrir CHP'de büyük bir hayal kırıklığı yarattı. CHP yöneticilerinin yaptığı toplantılar sonucunda takririn ret edilmesi kararına varıldı.

Dörtlü Takrir'in kabul edilmemesinin asıl sebebi tartışmalıdır. Bu hususta iki görüş ileri sürülebilir. Birincisine göre, parti başkanının Mayıs'ta verdiği liberalleşme direktifine rağmen, Halk Partililer henüz otoriter tepki alışkanlıklarını yitirmemişlerdi. İkinci görüşe göre ise CHP, kendi içinden bir muhalefet partisi çıkarabilmek için, kasten sert davranmıştır. Aslında her iki görüşün birden ret kararının alınmasına etki etmiş olması muhtemeldir (Eroğul, 2003: 28).

Toprak Reformu Kanunu hiçbir zaman uygulamaya konulamadı. “Ölü doğan kanun” olarak kaldı. Bu kadar çok önem verilen kanunun uygulanması için gerekli olan tüzük Mayıs 1947’de çıkarılırken, Toprak reformuna en fazla muhalif olan Cavit Oral 1948’de Tarım Bakanı oldu. 1950 yılında Toprak Reformu Kanununda yapılan bir takım değişiklikler ile Toprak Reformu Yasa çalışmaları tamamen boşa çıkarılmış oldu (Aydemir, 1968: 342).

Dörtlü Takrir’in ret edilmesinin akabinde Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan CHP’ne muhalefetlerini daha da sertleştirmişler ve partiden ihraç edilmeleri neticesinde Türk Siyasi Hayatı’nda geniş yer alacak olan Demokrat Parti’nin kurucuları arasında yer alacaklardır.

2.2. Demokrat Parti’nin Kuruluşu

Önergeleri reddedilen “Dörtler”den ikisi, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü, bir müddet sonra Vatan gazetesinde açıktan muhalefet etmeye başladılar. Dile getirdikleri konular arasında, millet denetiminin sağlanması, insan hak ve hürriyetlerinin güvenceye bağlanması, antidemokratik hükümlerin kaldırılması, baskının kaldırılması şeklinde liberal ve demokratik konulardı (Eroğul, 2003: 29). Adnan Menderes ve Fuat Köprülü’nün bu tavır ve davranışları, CHP yönetiminde rahatsızlık uyandırdı. Aydın Milletvekili Adnan Menderes’e uyarı gönderilerek savunması istendi. CHP Genel Başkanlık Divanı 21 Eylül 1945 Cuma günü saat 17’de Genel Başkan Vekili Başbakan Şükrü Saraçoğlu başkanlığında toplanmıştır. Bütün belgeleri gözden geçirdikten sonra Aydın Milletvekili Adnan Menderes ile Kars Milletvekili Fuat Köprülü’nün karakter ve faaliyetini, CHP’nin hareket ve faaliyetlerine zıt gördüğünden bu iki milletvekillerinin CHP ile ilgilerinin kesilmesine oy birliği ile karar vermiş ve bu karar onaylanmıştır (Bozdağ, 2010: 48). Refik Koraltan, 2 Ekim’de, Vatan gazetesine bir beyanat vererek arkadaşlarının ihracının tüzüğe aykırı olduğunu iddia edince, o da aynı şekilde ihraç edildi (Eroğul, 2003: 29). Menderes ve Köprülü’nün partiden uzaklaştırılmalarına en büyük tepki Celal Bayar’dan geldi. Atatürk’ün son Başbakanı Bayar, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü’ye destek vermiş ve 26 Eylül’de milletvekilliğinden istifa etmiş fakat parti üyeliği devam etmektedir (İnan, 2002: 163; Eroğul, 2003: 29). Bu ihraçlar sonucunda “Dörtlü Takrire” imza atan dört milletvekili CHP ile yollarını ayırmış oldular.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 1 Kasım 1945'te TBMM'nin açılış konuşmasında çok partili hayatın geçişin sinyalini vermiştir.

“Bizim tek eksiğimiz, Hükümet Partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır. Bu yolda, memlekette geçmiş tecrübeler vardır. Hatta iktidarda bulunanlar tarafından teşvik olunarak teşebbüse girişilmiştir. İki defa memlekette çıkan tepkiler karşısında teşebbüsün muvaffak olmaması bir talihsizliktir. Fakat memleketin ihtiyaçları sevkiyle, hürriyet ve demokrasi havasının tabii işlemesi sayesinde, başka siyasi partinin de kurulması mümkün olacaktır...” (Birand vd., 1999: 26).

Bu arada İstanbul'un zengin işadamlarından Nuri Demirağ, 6 Haziran 1945'de yeni bir siyasi parti kurmak için başvuru yapmış ve 22 Eylül 1945'de resmi olarak iznini almış, Türkiye'de ilk muhalefet partisi olan Milli Kalkınma Partisi'ni kurmuştur. Fakat Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 1 Kasım 1945'te TBMM'nin açılış konuşmasını Milli Kalkınma Partisi'nin kuruluşundan sonra yapmasına rağmen bu partiyi yok hükmünde saymıştır.

1945 yılından itibaren dünyada meydana gelen değişim, kısa sürede Türkiye'de de hissedilmeye başlanır ve tek partili yönetimlerin başarısızlığı, demokrasi cephesinin zaferi Türk iç politikasında da karşılık bulur. Bu sırada iç ve dış gelişmelerin etkisiyle meydana gelen değişim taleplerini Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün olumlu karşılayıp teşvik etmesi, kısa sürede tek parti yönetiminden çok partili yönetime geçiş sürecini başlatan önemli bir girişim olarak değerlendirilebilir. Böylece Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve CHP, önemli bir sorumluluğa ve başarıya imza atmış olur (Demir, 2011: 15).

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün TBMM'nin açılış konuşmasında yer alan çok partili hayata geçiş ile ilgili cümleleri Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan'ı yeni bir parti kurmaları yönünde cesaretlendirmiş ve teşvik edici olmuştur. Celal Bayar 1 Aralık'ta basına verdiği demeçte yeni bir parti kuracaklarını açıklamıştı. Üç gün sonra ise Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Celal Bayar'ı yemeğe davet edip konuşur. Cumhurbaşkanı'nın ve dolayısıyla iktidar partisinin de onayını alan kurucular, 7 Ocak 1946'da resmen Demokrat Parti'yi kurdular (Eroğul, 2003: 29). Celal Bayar'ın, Atatürk ilke ve inkılaplarından taviz verilmeyeceği hususunda teminat vermesi Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün yeni bir partiye onay vermesini sağlar (Birand vd., 1999: 29). İnönü, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılma gerekçesi olarak

gösterilen partinin “itikad-ı diniyeye hürmetkâr” olduğuna ilişkin bir hüküm olup olmadığını sordu. Celal Bayar, böyle bir hükmün olmadığını ancak “laikliğin dinsizlik olmadığı” hükmünün olduğunu söylemiş ve İnönü bunu onaylamıştır. Ayrıca Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün düşüncesine göre yeni bir parti kurulması, CHP içinde hizip oluşmayacak, hem de muhalefet kendisinin güvendiği kişiler tarafından oluşturulacaktır (Demirel, 2011: 50).

7 Ocak 1946’da resmi olarak kurulan Demokrat Parti CHP çevrelerinin endişelendirmedi. Partinin liderleri, vurgular farklı olmakla birlikte muhalifleriyle aynı temel felsefeyi savunan eski Kemalistlerdi (Ahmad, 2014: 127). Kurucuların en önemli ortak özelliklerinden biri de İnönü tarafından bakanlık ve parti üst düzey yöneticiliği gibi görevler için tercih edilmemiş olanlardır (Demirel, 2011: 50).

Demokrat Parti’nin tüzük ve programı bir kere daha okunup gözden geçirildikten sonra, kurucular tarafından imzalandı ve Refik Koraltan’a verildi. Parti’nin kuruluş formalitelerini gerçekleştirme işini, Koraltan üstlenmişti (Bozdağ, 2010: 64). Demokrat Parti’nin kuruluş dilekçesi Refik Koraltan tarafından İç İşleri Bakanı Hilmi Uran’a sunulur. İki saat gibi kısa bir süre sonra partinin kuruluş izni alınmış ve Demokrat Parti resmen kurulmuştur.

Demokrat Parti kurulduğu gün, partinin merkez idaresi, tüzüğü ve programı ilan edildi. Hazırlanan tüzüğün 43. Maddesine göre, büyük kongreye kadar, kurucular, Genel İdare Kurulu’nu teşkil edeceklerdi. Toplantı sonunda, aralarından Celal Bayar’ı parti başkanlığına seçtiler. Tüzüğün öngördüğü merkez örgütü şu üç organdan meydana geliyordu: Parti Başkanı, Genel İdare Kurulu ve Merkez Haysiyet Divanı. Üç organ da doğrudan doğruya büyük kongre tarafından seçilecekti. İki yılda bir toplanan büyük kongreden sonra en yetkili organ, genel idare kurulu idi (on kişi). Partinin fiilen bütün idaresi ona ait olacaktı; ayrıca partinin milletvekili adaylarını tespit etme yetkisine de sahip bulunuyordu (md.13). Taşra örgütü ise il, ilçe, bucak ve ocak kademelerinden meydana geliyordu. Hepsinin yılda bir toplanan kongresi ve üç ila yedi üyelik yönetim kurulları vardı. Her yönetim kurulunda bir başkan, bir “yazman” ve bir de muhasip bulunuyordu. Ayrıca, her il bir haysiyet divanına sahipti (Eroğul, 2003: 30).

Demokrat Parti Genel Başkanı Celal Bayar, 7 Ocak 1946 pazartesi günü akşamı bir basın toplantısı ile partinin kurulduğunu açıklar. Basına verdiği demeçler şunlardır.

“Bu münasebetle basına yaptığım konuşmada Demokrat Parti’yi, fikirlerin aşağıdan yukarıya doğru işlediği bir parti olarak kurduğumuzu, tüzüğün buna göre yapıldığını ve anayasa ile tam bir beraberlik içinde bulunduğumuzu söyledim. Şimdiden kendilerini karşımızda görenler, Serbest Cumhuriyet Fırkası denemesinin başarısızlıklarından söz açıyorlar ve bizim sonumuzun da buna benzeyeceğini söylemekten çekinmiyorlar” (Bozdağ, 2010: 65).

Şeklinde ifade etmiş ve inkılâpların yerleşmiş olması nedeniyle aynı hataların tekerrür etmeyeceğini vurgulamıştır. Gazetecinin partiniz sağ mıdır, sol mudur? Sorusu üzerine ise demokrattır programımızı incelediğinizde nerede olduğumuzu göreceksiniz cevabını vermiştir. Menderes ise bu soru üzerine CHP’nin nerede olduğunu bulun, biz size yerimizi gösterelim ifadelerini kullanmıştır. Demokrat Parti “itikad-ı diniyeye hürmetkâr” olmayan, Atatürk inkılâplarına bağlı bir parti olarak kurulmuştur.

2.2.1. Muhalefetteki Demokrat Parti

Demokrat Parti’nin 7 Ocak 1946 pazartesi günü kuruluşundan itibaren teşkilatlanma ve örgütlerini oluşturma işlemleri hızlı bir şekilde başlamıştır. İl ve ilçe örgütlerini oluşturmak amacıyla ekipler oluşturulur. Adnan Menderes’in can dostu ve arkadaşı Ethem Menderes Aydın, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu Manisa, Zühtü Hilmi Velibeşe Ankara, Kenan Öner İstanbul, Ekrem Hayri Üstündağ İzmir İl Başkanlıklarına getirilirler. DP’nin kuruluşundan iki ay sonra ülkede bulunan altmış üç ilden on altısında örgütlerini kurarlar. Haziran ayı ortalarına doğru ise otuz dört ilde ve 160 ilçede örgütlerini kurarlar (Eroğul, 2003: 34). DP kuruluş ve teşkilatlanma aşamasında CHP tarafından herhangi bir engelleme ile karşılaşmamış olup hatta Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından desteklenmiştir. CHP’nin destekler nitelikteki tavırları DP için “muvazaa” partisi şeklinde iddiaları gündeme getirmiştir. DP halk tarafından ilk zamanlar bir “denetim partisi”, halktan gelecek düşmanca duyguları giderecek ve bir halk ayaklanmasını önleyecek bir emniyet vanası olarak görüldü (Ahmad, 2014: 128).

Demokrat Parti, İkinci Dünya Savaşı sonrasında değişen dünya dengeleri sonucunda kurulmuştur. Demokrat Parti iç ve dış konjonktürel faktörlerin etkisiyle kurulan bir parti olduğundan tüm boyutlarıyla analiz edildiğinde, muhafazakârlık, liberalizm hatta yer yer sosyalizme yaklaşan düşünce ve görüşlere sahip olduğu görülmüştür (Şeyhanlıoğlu, 2009: 128). DP muhalefedinin doğuşunu ve yükselişini,

CHP tek-parti iktidarı döneminde Türkiye'nin sosyal ve ekonomik yapısında meydana gelen değişimle ilişkilendirilmektedir (Özbudun, 2011: 29). Programlarına bakıldığında Demokratlar siyasal yelpazenin sağına oturuyorlardı. DP'nin iki temel hedefi vardı. Ekonomide liberalizm, siyasette demokrasi ve kitlelere de refah vaat ediyordu (Birand vd., 1999: 28). DP'nin piyasa ekonomisini öne çıkaran bir özel sektör partisi olma niteliğinin altının kalın çizgilerle çizildiğini görüyoruz. Piyasalarda emniyet ve istikrarın sağlanması şarttır. Kati zaruret olmadıkça piyasalara karışılmamalıdır. (m.53) denilerek liberal iktisat politikalarının uygulanacağı görüşü hâkim olmuştur (Demirel, 2011: 55).

DP'nin kuruluşundan 1947 ortalarına kadar geçen sürede CHP iktidarı tek-parti rejimine dönüş olanaklarını açık bırakmıştır. <<Muvazaa>> iddiaları arasında kurulan DP'nin ise örgütlenmesi başlangıçta yavaş gitmişse de birkaç ay sonra topluma verdiği ciddi bir iktidar imajı etkili olmuş ve uzun yıllar süren CHP iktidarına karşı birikmiş hoşnutsuzluklar, halkın DP'ye kanalize olmasına neden olmuştur (İncioğlu, 1992: 80).

Demokrat Parti, şehirlerin büyük işadamları ve nüfuslu aydınlarından ilçelerin eşrafına, büyük toprak sahiplerine kadar halkı maddi manevi baskı altında tutanların teşkilatı haline gelmiştir. Devleti totaliter bir sistemle idareye almış Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı köylü, işçi, esnaf, yeni fikir ve görüşlerin etkisi altında genç aydınlar ve bunların aralarında Halk Partisi'nden çeşitli sebeplerle ayrılanların el ele bir ayaklanması olarak doğmuştu (Ağaoğlu, 2011: 55). Demokrat Parti'ye halkın bu derece yoğun ilgi göstermesinin sebebi halka yönelik vaatlerinden veya parti programından kaynaklanan bir durum olmamakla birlikte tamamen tek parti devrine ve uygulamalarına duyulan öfke sebebiyledir.

DP'liler CHP içerisindeki sürdürdükleri muhalefeti kendi partilerini kurduktan sonra açıktan açığa yapmaya başlamışlardır. DP, özellikle hayat pahalılığı, karaborsa, vurgunlar, vergi adaletsizliği, antidemokratik yasaların değiştirilmesi, kişi hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınması, iktidar baskısının azaltılması, muhalefetin varlığının kabul edilmesi, devlet başkanlığı ile parti başkanlığının bir kişide birleşmemesi, seçimlerin tek dereceli yapılması konularında muhalefetlerini dile getirmişlerdir (Haytoğlu, 2007: 87).

Demokrat Parti'nin bu muhalif söylemlerine karşı, İnönü 25 Nisan'da CHP Kurultayı'nı olağanüstü toplantıya çağırır, 10-11 Mayıs günlerinde toplanan kurultay, tek dereceli seçimi, sınıf esaslı üzerine parti kurulabilmesini ve "değişmez" parti başkanlığının seçime tabi başkanlık haline getirilmesini kabul ediyordu (Eroğul, 2003: 32). Demokrat Parti'nin muhalefeti işe yarayacak ki, yeni bir tüzük ile öğrencilerin dernek ve birlik kurmaları serbest bırakılıyordu. Tek dereceli seçim sistemi kabul ediliyor, üniversitelere bilimsel ve idari özerklik veren Üniversiteler Kanunu çıkarılıyor, gazetelerin iktidar tarafından kapatılmasına son verilerek bu yetki mahkemelere devrediliyor, basın suçları da bu kapsamda af ediliyordu. İşçi kesimine sendikal haklar ve sigorta güvencesi verilip, ulusal düzeydeki vergiler hafifletildi. CHP, Demokrat Parti'nin bütün söylem ve vaatlerine bir şekilde çözüm buluyor tek parti döneminde yapmış olduğu hataları düzeltme çabalarına girişiyordu.

DP'nin yönetici kadrosunun CHP'nin içinden gelmesi ve ideolojik farklılıkların büyük olmaması iki parti arasında güven unsurunun oluşmasına yetmemiştir. Demokratik rejimin istikrarlı olması iktidar ile muhalefetin arasında belli bir güvenin olmasını gerektirir (Demirel, 2011: 59). Fakat bu güven tesis edilemediğinden karşılıklı siyasi söylem çatışmaları ve muhalefetin dozu artmaya başlar.

DP'liler ile CHP arasında gerilim ve çatışmalar Anadolu Ajansı'nın, DP'nin kurulduğu il ve ilçe haberlerini vermemeye başlaması ile gün yüzüne çıkacaktır. İktidar yeni kuruluş aşamasında olan bir partinin hızla gelişmesinden ve teşkilatlarının yayılmasından rahatsızlık duymaya başlamıştır. CHP ve bürokrasinin muhalif bir partiye alışık olmaması pek çok siyasi kavgaya sebebiyet vermiştir. Bu dönemde Menderes sağduyulu, olgun diplomatik nezakete ve iletişime önem veren bir politikacı olarak yaşanan pek çok siyasi sorunun çözümünde büyük emek sahibiydi (Demir, 2011: 16). Demokrat Parti ve Adnan Menderes'in çekindiği konular arasında daha önce yaşadıkları Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimi bulunmaktaydı. Bu nedenle üslup ve tenkitlerinde ölçülü ve nezaket kurallarını aşmamaya özen göstermişlerdir.

26 Nisan'da, CHP Parti Grubu'nda normal olarak eylülde yapılması gereken Belediye seçimlerinin 1 Mayıs'ta yapılmasını karar altına aldılar. Bu karar, 27 Nisan'da gazetelerde yayımlandı. Kararın yayımlandığı tarihte seçimlere ancak üç gün vardı (Bozdağ, 2010: 72). Bu acele karar karşısında Demokrat Parti Genel İdare Kurulu, belediye seçimlerine girmemek kararını aldı (Kısakürek, 2011: 71). Bu kadar kısa

sürede karar alınıp erken Belediye seçimlerine gitmenin nedeni olarak, muhalefete gelişme zamanı bırakmamak olduğunu söyleyebiliriz. Demokrat Parti'nin halk nezdinde yükselmesi ve partiye katılım oranlarının yüksek olması, DP'nin iktidara hazırlandığı yönünde duyular alması da CHP'nin telaşa düşmesine ve erken Belediye seçimlerine gitmesine neden oldu.

Belediye seçimleri sırasında bazı yerlerde seçime katılan CHP ve MKP arasında karşılıklı saldırılar nedeniyle ve CHP tarafından yapılan baskılardan dolayı MKP öğle saatlerinde seçimlerden çekilme kararı vermiştir. Muhalefet cephesi seçimlerin ardından birleşerek seçimlere hile karıştırıldığı iddiasını gündeme getirmiştir (Haytoğlu, 2007: 88).

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, seçime katılmayan Demokrat Parti'yi şu sözlerle eleştirecektir.

“Son zamanlarda bazı memleketlerde seçime iştirak etmeme taktiği görülmüştür. Bunun manası, yabancı devletlere karşı, memleketin iç idaresini itham etmektir. Kendi iç idareimizi, yabancı devletlere karşı kötüleme teşebbüsünü, Türkiye denilen memlekette vatandaşların hoş görmeyeceklerinden eminim” (Bozdağ, 2010: 74).

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, DP ve yöneticilerini vatan hainliği ve parti yöneticilerini gayri meşru yollara girdikleri şeklinde uyarmaktadır.

Celal Bayar yapılmasına bir yıl kadar süre zarfı bulunan genel seçimleri de öne alacak olurlarsa genel seçimlere de girmeyeceklerini belirtip şu konuşmayı yapacaktır.

“Bu şartlar içerisinde, demokrasi fikrinde samimi olmayan iktidarın acele seçimlere gitmesinden başka yapacak bir iş yoktur. Çünkü bütün hesaplar, daima iktidarda kalacak bir Halk Partisi'nin yanı başında bir muhalefet partisinin kurulması esasına göre idi. O zamana kadar rengini belli etmemeye çalışan iktidarın yöneticileri, yüzlerindeki nazik tebessümü bir kenara koymuşlar, çatık kaşlarıyla karşımıza çıkmışlardı” (Kısakürek, 2011: 72).

İsmet İnönü olağanüstü toplanana Halk Partisi Kurultayında şimşekli bir nutuk verdi. Bu nutkunda, milletvekili seçimlerinin de öne alınacağını ve iki ay içinde haber verdikten sonra, bu kararın Meclis otoritesi üzerinde saygılı olmayan tartışmalar

yapılması sebebiyle alındığını açıkladı. Bu diyaloglarda dikkat çeken husus iktidar ile muhalefet arasında siyasi ortamın giderek gerilmekte olduğudur. İktidar partisi, muhalefete halkın duyduğu sempati ve destek karşısında telaş içerisinde seçimleri öne alarak tekrar iktidar olma çabaları içerisinde.

Demokrat Parti'nin katılmadığı erken yapılan belediye seçimlerinin yankısı sürerken genel seçimlerinde erkene alınması Demokrat Parti üzerinde büyük bir şok etkisi yarattı. Belediye seçimlerinin henüz tartışmaları bitmemişken, ülke tekrar bir seçim havası içerisine giriyordu. Türkiye'de ilk kez Haziran 1946'da Seçim Kanunu'nda yapılan değişiklikle, tek dereceli ve çok partili sistemin uygulanması kararı alınmıştı. CHP'nin 1947 seçimlerini bir yıl öne alarak, 1946 yılında baskın seçim yapmak istemesinin gerçek nedeni henüz ülke genelinde örgütlenmesini tamamlayamayan muhalefeti hazırlıksız yakalamaktı (Haytoğlu, 2007: 89). Oysa gerek seçim yasaları, gerekse diğer düzenlemeler serbest bir seçime gitmek için uygun hale getirilmemiştir. CHP'nin seçimleri erkene alma gerekçesi ise, kötüleşen uluslararası koşullarda, yıpranmış bir siyasi iktidar yerine, vekâlet tazelemiş bir iktidarın ülke menfaatlerini daha kuvvetli bir biçimde savunabilecek olmasıdır (Demirel, 2011: 60).

Demokrat Parti'nin itiraz etmesine rağmen İçişleri Bakanlığınca 3 Temmuz 1946 tarihinde yayınlanan bildiri ile genel seçim tarihi olarak 21 Temmuz olarak ilan edildi. Demokrat Parti idarecileri seçimleri boykot edip etmeme hususunda bir tereddüt yaşadılar. Sonunda örgüte danışmaya karar verdiler. Erken seçimi konuşmak amacıyla 15 Haziran'da Ankara'da bir nevi gayri resmi ufak kongre toplandı. Toplantı sonucunda, seçimlere girmek yönünde karar verildi (Eroğul, 2003: 35).

DP'nin seçime katılma kararı alması üzerine seçim hazırlıklarının yapılmasına başlanır. DP'li yöneticiler, teşkilatın seçimlere en iyi şekilde hazırlanması ve seçimlerden en iyi sonucu alabilmek amacıyla stratejiler geliştirilir. Öncelikle partiye değer katacak ünlü simaların seçime DP saflarında girmesi için çaba gösterilir ve Mareşal Fevzi Çakmak'ın DP'den bağımsız aday gösterilmesi sağlanır. Basında iktidara muhalif gazetelerin desteği alınarak DP'nin propagandasına hizmet etmesi sağlanır. DP Genel Başkanı Bayar, seçim mitinglerinde CHP'nin, DP'ye karşı yapmış olduğu haksızlık ve baskıları konusundaki şikâyetlerini dile getirerek hürriyet vaatlerinde bulunur (Demir, 2009: 66).

Tek parti yönetim ve uygulamalarından bunalan halk, çareyi yeni kurulan Demokrat Parti'nin söylem ve demeçlerinde aramaktadır. Özellikle taşrada halkın karşısına çıkan bürokrasi engelleri halkı çok bunaltmıştır. Ayrıca bu seçimlerde önceki seçimlerden ayıran en önemli özellik halkın ilk defa ayağına kadar gelen siyasi liderleri görmesi ve dertlerini aktaracakları bir muhatap ile karşılaşmaları olmuştur.

Demokrat Parti'liler hükümete duyduğu kin ve düşmanlığı başarılı bir şekilde kullandılar, sürekli olarak tek partili devletin keyfi niteliğini usulsüzlüklerini vurguladılar. Devletin özellikle CHP'nin kırsal kesimdeki temsilcisi olan jandarmanın vatandaş üzerindeki baskısının kaldırılacağı konusunda teminat verdiler (Ahmad, 2014: 129).

Seçimler 21 Temmuz 1946 günü gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyet tarihinin ilk çok partili ve tek dereceli, açık oy gizli sayım esasına göre yapılan bu seçimi, birçok tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Her tarafta hile yapıldığı haberleri gelmeye başlamış, Demokrat Parti'nin seçimlerde oy oranı önde iken kaybettirildiği iddiaları yayılmıştır (Birand vd., 1999: 34).

Cumhuriyet tarihinin ilk çok partili seçimlerinde katılım % 75 civarında olmakla birlikte, 24 Temmuzda açıklanan sonuçlara göre; 465 milletvekilinin CHP 395, DP 64 ve Bağımsızlarda 6 tanesini kazanmışlardır (Yalçın, 2005: 424). Partilerin milletvekili sayıları konusunda kaynaklar arasında tam bir netlik olmamakla birlikte Eroğul ise Demokrat Parti'nin 62 milletvekilliği kazandığını belirtmektedir. Adnan Menderes, memleketi Aydın'da seçimi kazanamazken Kütahya'dan milletvekili seçilerek meclise girer. O dönemde parti il teşkilatı, genel merkez kararı olmadan il aday listesini doğrudan valiliğe verebildiğinden Menderes haberi olmadan Kütahya'dan aday olmuş ve Ankara'ya Kütahya milletvekili olarak seçilmiştir (Birand vd., 1999: 40).

Seçimlerden sonra Demokrat Parti seçimleri protesto mitingleri düzenledi. Kırk bin kişinin katılımıyla ilk protesto mitingi İzmir'de yapıldı. İki gün sonra ise on bin kişi Bursa'da toplandı. Seçimi kazanıp Ankara'ya gelen Mareşal Fevzi Çakmak ise kırk bin kişi tarafından karşılandı. Arkasından Konya'da, Adana'da ve Ankara'da peş peşe büyük mitingler yapıldı (Eroğul, 2003: 36).

5 Ağustos'ta toplanan TBMM'de, CHP'nin oylarıyla Cumhurbaşkanlığı'na İsmet İnönü, meclis başkanlığına ise Kazım Karabekir seçildi. DP'nin Cumhurbaşkanı

adayı Fevzi Çakmak, meclis başkanlığı adayı ise Yusuf Kemal Tengirşenk olarak belirlenmişti. Mecliste partilerin kazandığı milletvekili dağılımı nedeniyle CHP adayları açık ara Cumhurbaşkanlığı ve meclis başkanlığını kazandı. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, hükümeti kurmak üzere baskıcı ve muhalefete tahammülü olmayan Recep Peker'i görevlendirdi. Seçimlerden sonra gerek TBMM'de gerekse basın yoluyla iki parti arasındaki siyasi gerilim hat safhaya ulaştı.

DP'nin birinci olağan kongresi, bu siyasi ortam içerisinde yapılır. Bu kongrede DP'nin, muhalefetteki çizgisini belirleyecek hürriyet misakı adlı raporda mutabık kılınmıştır. Bu raporda DP'liler iktidardan; seçimlerde vatandaşın oylarının güvenceye alınması, devlet başkanlığının parti başkanlığından ayrılması ve antidemokratik kanunların kaldırılması gibi isteklerde bulunuyorlardı (Birand vd., 1999: 38).

Başlangıçta Batı karşısında Türkiye'nin prestij kazanması için girişilen ve çoğulcu ve rekabetçi olmaksızın <<çok-partili>> bir görünüm sağlayacak bir <<hegemonyacı parti>> rejimi kurulması doğrultusundaki girişimler 1947 yılında bir tıkanma noktasına geldi. Uzun yıllar süren tek-parti rejimine karşı toplumdaki tepkiler dile getirilirken çatışmayı ve muhalefeti bölücülük olarak gören ve düzeni sağlamak için baskıyı arttıran hükümetle muhalefet partisinin ilişkileri son derece gergin bir duruma geldiğinde tek partiye dönüş olanakları mevcuttu (İncioğlu, 1992: 82). Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, bütün bu olanlar karşısında çok partili hayata devam edilmesi konusunda kararını vermişti. Fakat gerilen ortam ve DP'nin hürriyet misakına karşılık ve DP'yi rahatlatan 12 Temmuz Beyannamesini yayınladı.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü yayınlamış olduğu 12 Temmuz Beyannamesi ile muhalefetin varlığını güvence altına alıyor, tarafsız bir devlet başkanı olarak davranacağını belirtiyordu. Bu beyanname bir nevi çok partili siyasal hayatın garanti belgesi özelliğini taşıyordu. Beyanname sonucunda iktidar ve muhalefet arasında daha ılıman bir hava oluşmuş ve gergin olan ilişkiler yumuşama eğilimine girmiştir.

12 Temmuz Beyannamesi, DP ile cumhurbaşkanının karşılıklı ilişkilerinin düzelmesini ve yumuşamasını sağlar. Aynı günlerde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü bir yurt gezisine çıkmaya karar verir ve geziye bir DP'li milletvekilinin de eşlik etmesini ister. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ziyaret ettiği yerlerde CHP ve DP'li yöneticilerle görüşerek idare amirlerinden her iki partiye karşı eşit davranmalarını ister (Birand vd.,

1999: 38). DP ile CHP arasındaki ılıman ortamdan rahatsız olan sert muhalefet yanlısı DP'li milletvekilleri parti yönetimini tenkit etmişlerdir. CHP tarafından milletvekili maaşlarına yapılan zammı DP şiddetle eleştirmiş ve maaş zam farklarını partiye bağış olarak verilmesi kararlaştırılmıştır. Fakat DP'li bir kısım milletvekili zam farklarını partiye bağışlamamış olması nedeniyle parti içi muhalefet iyice gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. DP bu parti içi hizip ve bölünmelere karşı önlem almada gecikmemiştir.

İlk hamlede beş milletvekilinin ihracı gerçekleştirildi. İhraç edilen milletvekilleri; General Sadık Aldoğan, Kemal Silivri, Necati Erdem, Mithat Sakaroğlu ve Osman Nuri Köni'dir (Eroğul, 2003: 64). İhraç edilen milletvekillerine destek amacıyla Genel İdare kurulundan altı kişi daha DP'den istifa etti.

Bunun neticesinde DP içerisinde ilk ayrılık gerçekleşmiş, sertlik yanlıları, Mareşal Fevzi Çakmak önderliğinde DP'den ayrılarak Millet Partisini kurmuşlardır (Birand vd., 1999: 39).

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü yayınlamış olduğu 12 Temmuz Beyannamesi ile siyasi ortam yumuşamış fakat DP'nin 20 Haziran 1949'da yaptığı ikinci büyük kongre kararları sonrasında iktidar muhalefet arasındaki siyasi tansiyon ve şiddet tırmanmaya başlamıştır. CHP, mevcut yumuşama havası içinde Demokrat Parti Kongresi'nin böyle sert kararlar alacağını zannetmiyordu. Tepkisi de o ölçüde sert oldu. İki gün sonra başbakanlık bir bildiri yayınlayarak kongrede kabul edilen Milli Ant'ın memurları tehdit ettiğini, vatandaşları korku ve baskı altında tutmayı amaçladığını ve bu durumun hukuk devleti anlayışına aykırı olduğunu bildirdi (Eroğul, 2003: 77). Milli Ant'ın içeriğinde ise seçimlerin millet iradesini serbestçe sandığa yansıtılabileceği bir ortam ve oyların hileli sayımı durumunda vatandaşın meşru müdafaa kapsamında gereğini yerine kanuni yollardan yerine getireceği hususları yer almaktaydı.

Şemseddin Günaltay hükümeti, DP'nin şikâyetçi olduğu seçim kanunu tasarısı üzerinde ilim heyetlerinden de yaralanılarak çalışmaları komisyon 2 Şubat 1950'de tamamlar. Öncelikle seçimin ana ilkelerinden çoğunluk sistemine göre ifadesinin yer alması ile Yüksek Seçim Mahkemesi ismi ise Yüksek Seçim Kurulu olarak düzeltilir. 16 Şubat 1950'de yapılan son oylamada Demokratlar Halkçılarla birlikte lehte oy kullandılar. Böylece siyasal hayatımızda demokrasi yolunda önemli bir hamle daha gerçekleşmiş oldu (Eroğul, 2003: 82). Türk demokrasi tarihinde bir devrim

sayılmalıydı; ikinci seçmenlik usulü kaldırılıyor, vatandaşların her birinin doğrudan reyile milletvekilleri seçiliyor ve buna bağlı olarak gizli oy-açık tasnif sistemi hayata geçiriliyordu (Ortaylı, 2010: 93). Demokrasi adına bu olumlu gelişmeler sonucunda 14 Mayıs 1950 genel seçimlerin yapılacağı tarih olarak belirlenir.

2.2.2. İktidardaki Demokrat Parti ve Adnan Menderes

14 Mayıs 1950 seçimleri 20. yüzyıl Türkiye tarihinin dönüm noktalarından biri oldu. Şemsettin Günaltay hükümetinin seçimin adil bir biçimde yapılabilmesi için büyük çabalar göstermesi neticesinde seçimler arifesinde iktidar-muhalefet ilişkileri bir ölçüde normalleşmişti. CHP seçimleri kazanacağını düşünüyor bu da partinin muhalefete daha ılımlı yaklaşmasına yol açıyordu (Demirel, 2011: 97). Ülke genelinde bu seçimlere ilgi daha fazlaydı. İktidar-muhalefet ilişkileri ılımlı olmasına rağmen Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, seçim meydanlarına inerek CHP adına propaganda amacıyla yurt gezilerine çıkmaktadır. Hükümet ilk kez muhalefetin radyodan faydalanmasına izin verir. Elazığ'dan milletvekili adaylığı için DP'ye 600'den fazla kişi başvuru yapmıştır. DP nisan ayında milletvekili aday listelerini ilan etti. Yargıtay Başkanı Halil Özyörük ve Ali Fuat Cebesoy'un DP'ye katılımı ile DP iyice kuvvetlenmişti (Eroğul, 2003: 83). DP seçim kampanyası boyunca bütün ülkeyi gezerek halkın sorunlarını dinledi. Kırsal kesimde yaşayan halk karşılaştıkları siyasiler ile bu derece yakın olmaları DP'ye karşı sempati oluşmasına ve kendilerinden biri olarak kabul etmelerine neden olmuştur.

CHP ise seçim kampanyasını İsmet İnönü'nün kişiliği üzerine inşa etmiştir. CHP'nin seçimleri kaybetmesi durumunda devletin sıkıntıya düşeceği teması işlenmiştir. İnönü, “seçim zamanlarında diyar diyar dolaşarak, vatandaşa kendini beğendirmeye çalışan diktatör işitilmiş midir?” gibi konuşmalarla Türkiye'ye demokrasiyi kendisinin getirdiğini, CHP'nin seçimleri kaybetmesi durumunda Cumhurbaşkanlığından çekileceğini ifade etmiştir. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan ülkeyi kendisinin uzak tuttuğu konusunu propaganda malzemesi olarak sıklıkla kullanmıştır (Yücel, 2001: 77).

DP içerisinde 12 üst düzey idareci iki farklı yerden adaylığını koydu. Bunların içerisinde yer alan Adnan Menderes, seçimlere Aydın'dan ve İstanbul'dan aday oldu. Seçim çalışmalarını ise kendi memleketi olan Aydın'dan yürütecektir. Seçim çalışmaları

ve mitingleri esnasında Aydın Valisi Ethem Yetkiner DP'ye bir takım engellemelerde bulunur (Aydemir, 2013: 130). İktidar ve muhalefet seçimlerde seçmenlerden oy almak amacıyla var güçleriyle çalışıyorlardı. 10 Mayıs akşamı, propagandanın bitmesiyle birlikte bütün gözler sandık sonuçlarına çevrildi. Demokrat Parti'nin sloganı “Yeter, artık söz milletin”di (Eroğul, 2003: 83).

14 Mayıs 1950 seçimleri Türk siyasi tarihinde bir dönüm noktası oldu. O güne kadar siyaset seçkinler tarafından yapıp, iktidar bürokrasi içinde paylaşılır ya da devredilirdi (Haytoğlu, 2007: 101). Dört yıllık bir muhalefetin mükâfatı olarak DP eşine nadir rastlanacak bir zafer kazandı. 27 yıldır ülkeyi yöneten CHP'si seçimleri kaybetmiştir. İlk kez iktidar demokratik yollardan el değiştirecektir. 14 Mayıs 1950 seçim sonuçlarına göre Demokrat Parti; oyların % 53.59'unu alarak 408 milletvekili, Cumhuriyet Halk Partisi; oyların % 39.98'ini alarak 69 milletvekili, Millet Partisi; oyların % 3.05'ini alarak 1 milletvekili ve % 3.40 oy alan bağımsız adaylar ise 9 milletvekili çıkarmıştır (Aydemir, 2013: 133). 14 Mayıs seçim sonuçlarını ve iktidarın demokratik şekilde değişmesini; “Beyaz İhtilal”, “Kansız İhtilal” veya “Demokrasi Bayramı” olarak tanımlayanlar mevcutsa da bu nitelermeler abartılı bir ifadedir. Dönemin şartları ve DP'nin iktidara uzanan süreç içerisindeki durumu düşünüldüğünde, CHP ile DP arasındaki siyasi mücadelenin ideolojik ve sınıf desteğinden yoksun, tamamen günün şartları sonucu gelişen yapay bir iktidar mücadelesi olduğu anlaşılmaktaydı (Demir, 2011: 23). Bu seçim sonuçları itibarıyla Türk Siyasi Hayatında 10 yıl sürecek olan DP dönemi başlayacaktır.

2.3. Demokrat Parti'nin 1950-1954 Dönemi

Tek parti döneminde yapılan seçimler dikkate alındığında, 14 Mayıs 1950 seçimi, demokrasi tarihimizde önemli bir dönüm noktasıdır. O gün halkımız sandıklara koşarak, özgür iradesiyle CHP iktidarına son vermiştir. 1950 seçimi seçmenin serbest iradesinin, oyunun, tercihinin sandığa yansıdığı ilk seçim olarak yer almıştır (Çavdar, 2004: 13). Seçimler esnasında herhangi önemli bir olay yaşanmazken, halkın iradesinin sağlıklı bir şekilde sandığa yansması için her türlü tedbir alınmıştı (Demir, 2011: 19). Seçimler sonucunda Celal Bayar Bursa ve İstanbul'dan, Adnan Menderes Aydın ve İstanbul'dan, Fuat Köprülü Aydın ve İstanbul'dan, Refik Koraltan Balıkesir ve İçel'den yeterli oy alarak iki yerden milletvekili seçilirler (Albayrak, 2004: 170). 1950'de Cumhuriyet Halk Partisi yaklaşan seçimleri kazanacaklarına o kadar emindi ki, yeni

mecliste bir muhalefetin varlığını sağlamak için Demokrat Parti'ye birkaç sandalye ayırmayı düşünüyorlardı (Ahmad, 2014: 132). Demokrat Parti öncüleri, daha seçimlere çok varken, 22 Şubat 1950'de Halk Partisiyle bir kontenjan anlaşmasına bile teşebbüs etmişlerdi. Bazı illerde ve bazı anlaşmalarla, iki tarafın öncüleri, belirli listelere gireceklerdi. Diğer bir alternatif, seçimler geçici bir koalisyon kabinesi ile yapılacaktır. Demokrat Parti'yi, bazı Demokrat Partililer tarafından muvazaa partisi olarak suçlanması ve görülmesinin nedeni budur (Aydemir, 2013: 132). Bu kontenjan anlaşmalarının sonuca ulaşmaması ile birlikte DP seçimi kazanır. Demokrat Parti'nin başarısının nedenleri arasında, sert muhalefet uygulamalarına rağmen kanuni yollardan çıkmamaya büyük özen gösterdiler. İktidarın büyük baskıları olmasına rağmen, alt kademedeki gelen kanun dışı mukavemet taleplerine karşı koydular. Böylece, kendilerine çok benzeyen Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası'nın düşürüldüğü oyuna gelmemeyi başardılar (Eroğul, 2003: 88).

14 Mayıs 1950 seçimleri sonucunda oluşan Meclis 22 Mayıs'ta çalışmalarına başladı. Meclis başkanlığına Refik Koraltan, meclis başkan vekilliklerine Hulusi Köymen, Sıtkı Yırcalı, Fuat Hulusi Demirelli seçildiler. Meclis Başkanı ve Cumhurbaşkanı seçimi radyodan naklen verildi. Muhalefette iken Celal Bayar, Cumhurbaşkanı olmak istemediğini yakın çevresine ifade etmiş olmasına rağmen, Cumhurbaşkanı seçiminde DP'nin adayı olan Celal Bayar büyük bir çoğunlukla seçildi. Bayar'ı yemin için TBMM'ye geldiğinde DP'liler oturarak alkışlarken, CHP'liler ayakta ve alkışlamadan karşıladılar. Böylece 1946'dan beri süren bir tartışmada noktalanıyordu. Şöyle ki, 1946 seçiminden sonra İnönü Cumhurbaşkanı seçildiğinde DP'li milletvekilleri ayağa kalkmamışlardı (Çavdar, 2004: 21).

Cumhurbaşkanı Celal Bayar, başbakan olarak Adnan Menderes'i düşünmektedir. Celal Bayar, başbakan olarak Adnan Menderes'i görevlendirmesini şu şekilde anlatmaktadır.

“Çankaya'daki büyük salonun bitişiğindeki büromda oturuyordum. Menderes'in geldiğini haber verdiler. Az sonra kapıdan ağır adımlarla girdi. Çekingen, mahcup bir hali vardı. Yer gösterdim oturmadı. Karşımda ayakta duruyor, ellerini ovuşturuyordu. Bir şey rica etmeye gelmiş mahcup insanların çekingenliği içindeydi. Tekrar yer gösterdim: Buyurun Adnan Bey! Yine oturmadı. O nazik gülümsemesi içinde yumuşak bir sesle: Sizden bir ricada bulunmaya geldim, beyefendi, dedi; beni mazur görmeyizi

rica ederim. Buyurun, söyleyin öyleyse, sizi dinliyorum. Arkadaşlarımızdan birini nasıl olsa hükümet kurmaya memur edeceksiniz. Mahzur görmezseniz, Fuat Köprülü arkadaşımızı tavsiye edecektim....’’ (Kısakürek, 2011: 125).

Diyalog bu şekilde uzar gider. Adnan Menderes kendisi dâhil başbakanlığa hazır değildir. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, hükümeti kurmak görevini Adnan Menderes’e tevdi eder.

Birinci Menderes hükümetinin oluşturulmasında, Bayar/Menderes ikilisinin iş birliğini görmekteyiz. Bakanlar Bayar’ın da yön göstermesi ile seçilirken, DP’nin devlet tecrübesine sahip olmayan, taşralılardan ibaret bir parti olduğu iddiasını çürütmek istercesine, bürokratik/teknokratik özellikleri ağır basan tanınmış isimlere ağırlık verilmiştir (Demirel, 2011: 107). Adnan Menderes (başbakan), Prof. Muhlis Ete (İşletmeler Bakanı), Hasan Polatkan (Çalışma Bakanı), Tevfik İleri (Ulaştırma Bakanı), Rükneddin Nasuhoğlu (İçişleri Bakanı), Fuat Köprülü (Dışişleri Bakanı), Halil Özyörük (Adalet Bakanı), Refik Şevket İnce (Milli Savunma Bakanı), Halil Ayan (Maliye Bakanı), Avni Başman (Milli Eğitim Bakanı), Fahri Belen (Bayındırlık Bakanı), Zühtü Velibeşe (Ekonomi ve Ticaret Bakanı), Prof. Nihat Reşat Belge (Sağlık Bakanı), Nuri Özsan (Gümrük ve Tekel Bakanı), Nihat Eğriboz (Tarım Bakanı) olarak göreve başlar (Eroğul, 2003: 98). Başbakan Adnan Menderes 29 Mayıs’ta hükümet programını okur iken daha ilk cümlesinde, Meclisin niteliği için, başka türlü bir değerlendirme getirdi. Yalnız sol taraftan yani Demokrat Parti kanadından alkışlandı. Başbakan Adnan Menderes’in yaptığı konuşma şu sözlerle devam etmiştir.

‘‘Büyük Millet Meclisinin muhterem azaları! Dokuzuncu Türkiye Büyük Millet Meclisinin milli tarihimizde alacağı yer, her bakımdan çok mühim olacaktır. Tarihimizde ilk defadır ki, yüksek heyetiniz, milli iradenin tam ve serbest tecellisi neticesinde, millet mukadderatına hâkim olmak mevkiine gelmiş bulunuyorsunuz. Dokuzuncu Millet Meclisinin azaları olan sizleri, Türk milletinin hakiki mümessillerini selamlamakla derin bir gurur ve iftihar duymaktayız.... Şüphesiz ki 14 Mayıs, bir devire son veren ve yeni bir devir açan müstesna emniyette tarihi bir gün olarak, daima anılacaktır’’ (Aydemir, 2013: 187).

Adnan Menderes’in bu açılış konuşmasındaki söylediği sözler tek parti dönemine ait yapılan eleştiri unsurları içermesi nedeniyle CHP tarafından hoş

karşılanmamış ve tepkilere de neden olmuştur. Fakat Adnan Menderes DP muhalefetteyken CHP hükümetine ve bürokratlara iktidara geldiğinde “devr-i sabık yaratılmayacağı” yani CHP hükümetlerinin geçen dönemine ilişkin soruşturma açmayacakları taahhüdünde bulunmuştu (Demir, 2011: 30).

DP iktidarının ilk hükümet programı, seçim vaatleriyle uyum açısından önemliydi. Adnan Menderes tarafından 29 Mayıs günü TBMM’ye sunulan hükümet programında şu noktalar öne çıkarılmaktaydı. Millet iradesi ile iktidara gelen bir hükümet olması nedeniyle memleketin durumu ve memleket işlerinin umumi manzarasına kısaca bir göz atmayı faydalı olacağı düşünülüyordu. DP’ye göre CHP kaynakların gelişmesine engel olmuş, tasarruf tedbirlerinin uygulanmaya başlaması, grev hakkının demokrat memleketlerde olduğu gibi içtimai nizamı bozmayacak şekilde serbest bırakmaktır. Ülkede iktisadi cihazlanmayı süratlendirmek, hususi teşebbüsün kendini hukuki ve fiili emniyet altında hissetmesini sağlayacak bütün tedbirleri almak ve onun süratle gelişmesine yardım etmek, yabancı teşebbüs sermaye ve tekniğinden geniş ölçüde faydalanmak, devlet müdahaleciği ve bürokratik engellerden kurtulmaktır (Çavdar, 2004: 24). Demokrat Parti’nin hükümet programı ekonomi ana ekseninde yoğunlaşmıştır. Fikir ve görüşleri Ahrar Fırkası’nın bir benzeri olan Demokrat Parti, fikir ve düşünceleri açısından İnfiradi düşünceye sahip olan Prens Sabahattin Bey’in; idari ve siyasi bakımdan “âdem-i merkezîyet”, ekonomik bakımdan ferdi girişimcilik olarak nitelenen “teşebbüs-i şahsi” ye dayalı ekonomi görüşünün uygulamalarını hükümet programına dâhil etmişlerdir.

Menderes Hükümeti, 2 Haziran’da meclisten güvenoyu istemiş ve meclis de, kendisine olumlu güvenini vermiştir (Eroğul, 2003: 99). 487 milletvekilinden 282’sinin olumlu oyunu alarak göreve başladı. CHP grubu programı eleştirmek amacıyla son sözün kendilerine bırakılmasını istemiş, bu istekleri reddedilince meclisi terk etmişlerdir. Böylesine küçük bir sorun karşısında meclisi terk eden CHP için, DP saflarında devlet gücünü kullanarak yeniden iktidara gelmeyi planladıkları düşünülmesine neden olmuştur. DP Genel İdare Kurulu 9 Haziran’da toplanarak Celal Bayar’dan boşalan parti başkanlığına Menderes’i seçmişti. Böylece Demokrat Parti’nin kaderiyle Adnan Menderes’in kaderi artık bir daha birbirlerinden ayrılmamak üzere birleşiyordu (Eroğul, 2003: 100).

14 Mayıs seçimlerinin hemen sonrasında Genelkurmay Başkanı Orgeneral Abdurrahman Nafiz Gürman, Bayar'a ordunun seçim sonuçlarına saygı göstereceğini bildirmiştir. Fakat 5 Haziran 1950'de bir albayın Başbakan Menderes'i Başbakanlık binasında ziyaret ederek, İnönü'ye bağlı generallerin darbe hazırlığı içinde olduğunu bildirmesi üzerine, sivil iktidar-askeri otorite ilişkileri Cumhuriyet tarihinde görülmemiş bir şekil almıştır (Özdağ, 2004: 23).

Başbakan Adnan Menderes, kabinesi güvenoyu aldıktan kısa bir süre sonra, hükümete karşı askeri darbe yapılacağı konusunda bir ihbar almış ve bu gelişme üzerine DP hükümeti, başta Genelkurmay Başkanı Orgeneral Abdurrahman Nafiz Gürman olmak üzere, aralarında birçok general ve amiralinde bulunduğu subayı emekliye ayırmıştır (İnan ve Bekcan, 2008: 7). Adnan Menderes 8-9 Haziran gecesinde kendisine gelen bir ihbar sonucu, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a danışarak ordu üst kademesinde adeta bir darbe şeklinde tasfiye işlemine girişmiştir. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Abdurrahman Nafiz Gürman'ın yerine Orgeneral Nuri Yamut, ikinci başkan İzzet Aksalur'un yerine Korgeneral Şahap Gürler tayin edildiler. Orgeneral Salih Omurtak, Kazım Orbay, Hakkı Akoğuz, ise emekliye ayrıldılar. Birinci Ordu Kumandanı Asım Tınaztepe, İkinci Ordu Kumandanı Muzaffer Tuğsavul, Üçüncü Ordu Kumandanı Mahmut Berköy Askeri Şuraya tayin edildiler. Deniz Kuvvetleri Kumandanı Mehmet Ali Ülgen ile Hava Kuvvetleri Kumandanı Zeki Doğan'da merkeze alındılar. Ayrıca 15 general ve 150 albayı da 2-3 ay içinde peyderpey emekliye sevk etmeyi kararlaştırdılar (Eroğul, 2003: 100).

Bu düzeyde bir tasfiyenin büyük bir tepki çekmeden yapılabilmesi, ordu içindeki hizipleşmenin düzeyi ile birlikte bazı subaylardaki DP sempatisini de göstermekteydi. Bu tasfiye, demokratik gelenekleri yerleştirebilecek düzenlemelerin ilk adımı olmaktan ziyade, prestijini kaybetmiş bir komuta kademesinin, daha iyiyi getireceğine inanılan bir hükümet tarafından değiştirilmesi olarak algılanmış ve o nedenle de kolaylıkla yapılabilmıştır (Demirel, 2011: 132).

1950 öncesinde daha liberal ve çoğulcu bir söyleme sahip olan DP liderleri 1950 sonrasında <<milli irade>> kavramına dayanarak azınlık haklarını hiçe sayan bir tutum almıştır. Seçimi kazanan mutlak çoğunluğun halk sayıldığı bu anlayış, muhalefeti ortadan kaldırmaya kadar gidebilmiştir (İncioğlu, 1992: 85).

Yine de, hükümetin ilk yıllarda büyük hatalar yaptığını söylemek haksızlık olur. Parti ordusu yaratmak gibi bir amaç söz konusu olmadığı gibi, askerlere yönelik bilinçli bir “değersizleştirme” çabası da söz konusu olmamıştır. 1954 sonrası da bu politika değişmeyecektir. Hükümetin genel olarak yıpranmış olması ve bu hassas konuda gösterilen özenin giderek azalması, diğer başka faktörler de devreye girdiğinde, ordunun etkili büyük bir kesimini DP hükümetine karşı hale getirecektir (Demirel, 2011: 132).

2.3.1. Türkçe Ezan ve Din Politikası

Menderes, hükümetinin göreve geldiği ilk günlerde, bir basın kurumuna verdiği demeçle, dini alanda bir takım gelişmelerin yaşanacağına yönelik işaretleri verdi. Menderes, DP ve din konusundaki görüşlerini halk ile etraflıca paylaşmaktadır. 14 Mayıs’la birlikte büyük bir değişim ve dönüşüm yaşandığını düşünen Menderes, dini yaşama bakışını, dinin siyasete karıştırılmaması gerektiğini ve dini ibadetler umumi adaba aykırı olmamak şartıyla herkesin dini vecibe ve ibadetlerini serbestçe yerine getirebilmesi vicdan hürriyeti kapsamındadır şeklinde dile getirmiştir. İlk kez ezan konusundan söz eden Menderes ezanın Türkçe okunmasına mukabil camii içinde ibadetin Arapça olmasının bir çelişki olduğunu belirterek, aradan bunca zaman geçtiğine göre tedbir olarak alınmış bu kararın ısrarında vicdan hürriyetine karşı bir engel teşkil edeceğini değerlendirmiştir. Laikliğe de değinen Menderes; vicdan hürriyetinin diğer hürriyetler gibi tabii bir hak olduğu kabul edilmedikçe laik devlet ilkesinin mümkün olamayacağını ifade etmiştir (Demir, 2009: 292).

DP yöneticilerinin seçim kampanyaları sırasında da kendilerine halk tarafından gelen en büyük talep; ezanın yeniden Arapça okunmasıdır. Türkçe ezan okunması kanunu 1932 yılında Atatürk tarafından çıkarılmıştır. Kamuoyunun isteklerini dikkate alan DP hükümeti, 16 Haziran 1950 tarihinde meclisten geçirdiği kanunla Arapça ezan okunması uygulamasına yeniden geçilmesini sağlamıştır. Bu kanunun çıkması yalnızca muhalefet saflarında değil, DP içerisinde de hoşnutsuzluk yaratmıştır; kanunun çıkmasını isteyen Menderes ile, askıya alınmasını isteyen Bayar arasında kısa süreli bir gerginlik meydana gelmişse de, sonuçta bu kanun çıkmıştır (Birand vd., 1999: 58). Halk Partililer, son derece hassas olan bu konuda muhalefet etmekten çekindiler. Kanun tüm meclisin oyuyla çıktı ve yeniden Arapça olarak ezan okunmasına dönmüş oldu (Eroğul, 2003: 101). Türkçe ezan kanun maddesi görüşmeleri esnasında CHP parti sözcüsü Cemal Reşit Eyüboğlu TBMM kürsüsünden Arapça ezan okunması konusunun

bir ceza konusu olmaktan çıkarılmasına aleyhtar olmayacaklarını ifade etti. Böylece tasarı partilerin müşterek kararı olarak kabul edilmiştir (Bozdağ, 2010: 154).

Ezanın DP iktidara gelmesinden 14 gün sonra Arapça olarak okunmasından sonra, 7 Temmuz'da Ankara ve İstanbul radyolarında, her Pazartesi, Çarşamba ve Cuma günleri tanınmış hafızlar tarafından Kur'an okunmasına başlanmıştır. Aynı zamanda ilkokulların 3. 4. ve 5. sınıflarına din dersi konulması, dini eğitim veren okulların açılmasına karar verilmiştir (Şeyhanlıoğlu, 2009: 147). Bu dönemde İmam Hatip Kurslarının sayısı arttırılmış, dini yayın ve faaliyetlerde de göze çarpar bir artış gözlenmiştir. Çeşitli cemaat ve tarikatlar üzerindeki baskının da tek partili döneme kıyasla hafifletildiği dikkat çekmektedir. (Demirel, 2011: 138). Ülkenin çeşitli yerlerinde, iyi eğitim almış genç imamlar yetiştirilmek üzere birçok imam-hatip okulu, ayrıca İstanbul'da en yetenekli din adamlarının yüksek tahsillerini tamamlayabilmeleri için bir "Yüksek İslam Enstitüsü açıldı (Başgil, 2011: 81).

Adnan Menderes, Demokrat Parti İzmir il kongresinde, din konusuna da değinmiştir. Baskı altında bulunan dini yaşam ve usulleri baskıdan kurtardıklarını, CHP'nin uygulamalarına önem vermeden ezanı Arapça olarak eski haline getirdiklerini, okullarda din derslerini kabul ettiklerini ifade etmiştir. Adnan Menderes, Türkiye bir Müslüman devleti olması nedeniyle radyoda Kur'an okuttuklarını da konuşmasında dile getirmiştir. Necip Fazıl'a göre ise, Menderes gerçekten fevri bir şair edasıyla, üstelik şuuru zayıf bir fantazyacı hüviyetiyle yaptığı bu çıkışın yıldırma avantajlarını görememiştir. Farkında olmadan yaptığı bu kahramanlık çizgisini başlangıç noktasında bırakmış zikzaklı, kekeme ve dönecek yolda devam etmiştir (Kısakürek, 2011: 203-204). Menderes'in iktidarı boyunca bu ve buna benzer birçok değişik zamanlarda söylediği ve sonradan uygulamadığı hususlar olmuştur. Ayrıca değişken bir ruh yapısına sahip olan Menderes söylediklerini inkâr ettiği hususlar da bulunmaktadır.

2.3.2. Ekonomi Politikası ve Marshal Yardımı

Kurtuluş Savaşından çıkan Türkiye, batı emperyalizmine pazar olmuştur. Mustafa Kemal tarafından ülkeyi yabancı sermayeden kurtarmak ve tam ekonomik bağımsızlık hedeflenmiştir. Bu yıllarda özel teşebbüste yeterli sermaye birikiminin bulunmaması devleti ekonomik hayatta daha aktif olarak faaliyette bulunmaya zorlamıştır. Türkiye'de 1950 yılına kadar uygulanan ekonomik model devletçiliktir.

Türkiye'nin böyle bir modeli tercih etmiş olması biraz da şartların zorlaması sonucudur (Demir, 2009: 309).

İkinci Dünya Savaşı neticesinde dünyaya yayılan liberalizm ve demokrasi fikirlerinden beslenip, güçlenen ve iktidara gelen DP; savaş sonrasında iki kutba ayrılan dünyada batının yanında yer alarak ABD'ye yakınlaşma politikası izlemiştir. Zaten ABD'de Türkiye ilişkilerini geliştirmeyi 1946 yılından itibaren düşünmeye başlamıştır. DP'nin bu politikasının temellerini, yani batıyla ortak hareket etme politikasının temelleri, daha CHP'nin son dönemlerinde Türkiye'nin dış siyaset politikası olmuştur. DP dönemi öncesinde ABD, Türkiye'ye, Truman Doktrini ve Marshal Yardımlarını yapmıştır, ancak DP'nin yönetimindeki Türkiye, batıyla daha sıcak ilişkiler içerisinde bulunacaktır (Lewis, 2011: 312). 1950'li yıllarda 1947'de başlayan Amerikan askeri ve ekonomik yardımı giderek artmıştır. Türkiye Orta Doğu ülkeleri arasında en çok askeri ve ekonomik yardım alan ülke olmuştur (Özdağ, 2004: 49). CHP hükümeti 7 Eylül 1946'da ekonomi ile ilgili radikal kararlar alarak ekonominin yeniden canlanması için uygulamalar yapmıştır. Ekonomiye yapılan bu müdahale ile Türk Lirası ve döviz karşılıkları yeniden belirlenmiştir. Yapılan bu uygulama ilk etapta fayda sağlıyor olarak görülmemiş fakat DP hükümeti döneminde meyvelerini vermeye başlamıştır.

DP hükümeti bu dönemde mümkün mertebe ekonomik hayata müdahale etmemekle birlikte özel sektör girişimciliğini arttırıcı ve kamu kurumlarının özel sektör tarafından alınması veya işletilmesi yönünde teşvik edici enflasyoncu bir politika izlemiştir. 1950-1953 döneminde tarım ekili alanı 14,5 milyon hektardan 18,8 milyon hektara çıkarılmış, buğday ihracatında dünyada dördüncü sıraya kadar yükselmiştir. Bu olumlu gelişmelerin nedenleri arasında şunlar göz ardı edilemeyecek derecede önemli hususlardır. Tarımsal kredilerin arttırılması ve tarım alanlarını makine ile işlenmesi, tarımsal vergilerin düşürülmesi, iklim koşullarının tarım için uygun seyretmesi, destekleme fiyatlarının yüksek tutulması, alt yapı çalışmaları ile ulaştırma sektöründeki gelişmeler, Kore Savaşı nedeniyle tarımsal ürün fiyatlarının yükselmesi olarak görülmektedir. Ülkenin çok farklı yörelerinde, sıtma salgınlarına yol açan sivrisinek yuvaları olan geniş bataklıklar birkaç sene içinde kurutulmasıyla milli tarımın hizmetine yüz binlerce hektarlık verimli toprak sunuldu (Başgil, 2011: 78). Bu olumlu gelişmelerle birlikte, özellikle tarıma dayalı bir ekonomi politikası hayata geçirilmeye başlanmıştır.

Menderes, kalkınmada önceliği köylüye vermesinin gerekçesini şöyle açıklamaktadır. DP ve Adnan Menderes'e göre nüfusunun %82'si köylerde oturan ve iktisadi bünyesinin temelini ziraat teşkil eden bir memlekette hakiki kalkınmanın ancak köy ve ziraat hayatında radikal değişiklikler yapmak suretiyle mümkün olabileceğidir. Ülkede sosyal adaletin köylü ve ziraat sorunlarını çözmekten ibaret olduğuna kanısında bulunuyorlardı (Demir, 2009: 309). Adnan Menderes kendisinin de çiftlik sahibi olması ve tarım ile iç içe bulunması nedeniyle köylü ve çiftçiyi bu derece benimsemesine neden olmuştur. Çiftçi ve köylüde Adnan Menderes'in bu ilgisini karşılıksız bırakmayarak seçim dönemlerinde DP'yi iktidara taşıyacak olan oylarını kullanmıştır.

Demokratların övgüye değer çalışmalarının bir diğeri de sanayileşmedir. DP'nin iktidarı sırasında devletin yaptığı ve işlettiği belli başlı tekstil imalatının gerçekleştirildiği şehirler Manisa, Balıkesir, Antalya, Maraş, Adana, Kayseri ve Konya'dır. Bu arada özel teşebbüste de İstanbul civarı başta olmak üzere, Marmara Bölgesinde, Ege'de, Çukurova'da ve Anadolu'nun diğer yörelerinde çok sayıda dokuma fabrikası kuruldu (Başgil, 2011: 81). Enerji alanında ise termik ve hidrolik büyük santrallerin temelleri atılmış, yeni projeler yapılmıştı. Sarıyar Barajı, Demirköprü, Seyhan, Hazer, baraj ve santralleri yapılmaya başlanmış, Hirfanlı Barajı'nın projeleri tamamlanmış, Çatalağzı Santrali'nin büyütülmesi ve geliştirilmesi işlemine geçilmişti (Ağaoğlu, 2011: 87).

DP gerek programında ve gerekse düşüncelerinde, devletin ekonomik alandaki çalışma sahasının daraltılması, devlet ve özel girişimin çalışma alanlarının belirlenmesi, Kamu İktisadi Teşebbüslerinin uygun şartlarla özel girişime devredilmesini ön görmüştür (Şeyhanlıoğlu, 2009: 180). Böylece, ticari hareketlilik öyle bir seviyeye çıktı ki bizzat Menderes bu yükselişi kastederek bir gün yarı şaka yarı ciddi olarak büyük şehirlerin her semtinde onlarca milyoner çıkaracağız ifadesini kullanacaktır (Başgil, 2011: 83).

DP iktidarı, bazı kanuni düzenlemeler ve başkaca girişimler ile özel sektörü desteklemeye istekliydi. Buna karşılık yerli iş adamları ve sanayiciler henüz gelişmemiş bir toplumsal sınıfı temsil ettiklerinden kendilerine sunulan devlete ait teşekkülleri satın almada ve yeni sanayi yatırımlarını genişletmede istenen performansı göstermiyor ve çeşitli kaygılar yüzünden çekingen davranıyorlardı (Zürcher, 2010: 330).

CHP tarafından çıkarılan yabancı sermayeyi teşvik için çıkarılan kararnameleri DP ve yabancılar yeterli görmüyordu. DP Hükümeti yeni bir kanun tasarısı hazırladı ve 30 Temmuz 1951’de meclisin bunu “ivedilikle” görüşmesini sağladı. 1 Ağustos 1951’de kabul edilen “Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu” ile sanayi, enerji, maden, bayındırlık, ulaştırma ve turizm alanlarına yabancı sermayeyi Türkiye’ye davet ediyordu. Bu gelen sermaye her yıl, yüzde on oranında karını transfer edebilecek ve belli şartlara uymak kaydıyla anaparasını da dışarıya çıkarabilecekti. Bu kanun iki buçuk yıl yürürlükte kaldı, fakat bu kanun kendisinden beklenen performansı sağlayamadı (Eroğul, 2003: 108). Demokratların ekonomiye yaklaşımları, hep söylendiği gibi, gelişigüzel. Kapsamlı bir plan yapma düşüncesi yoktu; çünkü bunun bürokratik ve komünist bir uygulama olduğu düşünülüyordu. Demokrat Parti’liler bürokrasi ve planlı programlı çalışmalardan hoşlanmıyorlardı (Ahmad, 2014: 139). DP ekonomide serbest piyasa ekonomisini savunmuş, programlarına almıştır. Ne var ki, bu doğrultuda uygulamaya pek geçilmemiştir. Özellikle 1955’ten sonra etkisini arttıran ekonomik bunalım günlerinde, eleştirdikleri Milli Korunma Yasası tekrar gündeme gelmiştir (Çavdar, 2004: 25). Bu plansız ve hissi duygularla yapılan ekonomi politikaları sonucunda 1950-1953 döneminde yüzde 13 olan ekonomik büyüme, 1954’te yüzde 9,5’e düşmüştür. Her geçen yıl bu büyüme oranlarının düşmesi ve alım gücünün azalması ile ekonomi durma noktasına geldi. Nihayetinde de 18 Mayıs 1956 yılında Ulusal Korunma Kanunu çıkarılarak ekonominin düze çıkarılması için çalışıldı.

2.3.3. Kore Savaşı ve Nato’ya Giriş

DP dış politika da, ABD ve batı ile ilişkileri arttırmak, NATO’ya katılmak en önemli unsur olarak görmektedir. NATO’ya katılmak için beklenen fırsat DP yönetiminin eline 25 Haziran 1950 tarihinde geçmiştir. Kuzey Kore’nin Güney Kore’ye saldırısı ile başlayan Kore Savaşı, bu amaçlar için bulunmaz bir fırsat olmuştur (Birand vd., 1999: 62). Sovyetlerin desteği altında Kuzey Kore askerleri 38 inci enlemi aşarak Güney Kore topraklarına toplu bir saldırı harekâtına giriştiler (Çavdar, 2004: 35). Savaşta Kuzey Kore’yi sosyalist doğu bloğu, Güney Kore’yi ise liberal batı bloğu temsil ediyordu. Türkiye’nin savaşa müdahil olmasıyla birlikte, ülke genelinde, Güney Kore lehinde büyük kampanyalar başlatılmıştır. Kore Savaşı, Türkiye Cumhuriyeti açısından milli bir dava haline gelmiştir (Birand vd., 1999: 63).

Kore Savaşı başladıktan bir ay sonra Adnan Menderes tarafından yönetilen DP Hükümeti batı kampına olan bağlılığını gösteren önemli bir işaret vererek, 4500 Türk askerinin BM kuvvetlerine katılacağını duyurdu. Menderes'le arkadaşları bu fırsatı Türkiye'nin batıya olan bağlılığını göstermek ve bu sayede Atlantik ittifakına katılabilmek amacıyla kullanmayı düşünüyorlardı. Böylece bir önceki hükümetin başaramadığını başarmış olacaktı. Kore'ye Türk askeri gönderme kararını aldıktan sadece bir hafta sonra DP hükümeti ittifaka katılmak için resmen başvuruda bulundular (Hale, 2003: 118).

General Tahsin Yazıcı komutasındaki tugay büyük bir merasimle uğurlandı. Hükümetin kararı yurttaki büyük yankı uyandırdı. Hemen hemen bütün yayın organları, Türkiye'nin ABD yanında etkin bir şekilde yer almasını isabetli bularak onayladılar. Bu doğrultuda çeşitli yazılar yayımladılar. CHP muhalefeti ise bu kararı sadece biçimsel yönden eleştirdi. CHP'ye göre bu karar bir çeşit savaş ilanı olarak kabul edilmeliydi. Bu durumda ise yurt dışına asker gönderilmesi, anayasa gereğince ancak TBMM'nin onayıyla olabilirdi. TBMM'nin onayı olmadan böyle bir karar alınması, anayasa ihlali olarak tanımlanmaktaydı. CHP'nin bu yaklaşımı için özüne yönelik değil, biçimine yönelik bir itirazdı (Çavdar, 2004: 32). Muhalefetin eleştirileri karşısında bir açıklama yapan Menderes; Kore'ye asker gönderme kararında meclis onayına ihtiyaç duyulmadığını, Türkiye'nin daha evvel imzaladığı BM Anayasası'na dayanarak hükümetin böyle bir karar aldığını söyledi. Menderese göre her şey son derece kanuna uygundu. Hükümetin Kore'ye asker göndermek için meclisten onay almasına kesinlikle gerek yoktu (Demir, 2011: 47).

15 Mayıs 1951'de ABD tarafından müttefiklere, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya alınması hususunu önerdi. Türkiye her türlü ön şart ve farklı uygulamayı ret ederek eşit şartlarda NATO'ya üyelik için hazırlıklarına başladı. NATO Bakanlar Konseyi, 20 Eylül 1951'de Ottawa'da yapılan toplantı sonunda özel bir oturumla, Türkiye ve Yunanistan'ın üye olarak davet edilmesine oybirliği ile karar verdi (Aydemir, 2013: 292).

Batı'ya bağlılığı ispat etmek için girilen Kore Savaşı, 1951 sonuna doğru kötüye gitmeye başlamıştı. Fakat mütarekenin imzalanması iki yıl sürdü ve çarpışmalar kesin olarak ancak 27 Temmuz 1953'te son buldu. Hemen hemen üç yıl süren bu savaşlar Türkiye'ye yüzlerce vatandaşın şehit olmasına, yaralanmasına ve sakat kalmasına neden

oldu. Ama Demokrat Parti Hükümeti, ödediği bu kan bedeli sayesinde Türkiye'yi Atlantik Paktına sokmayı başardı (Eroğul, 2003: 116). Savaş süresince dönüşümlü olarak 25 bin askerimizin görev yaptığı Kore'de en fazla asker kaybını ABD'den sonra ülkemiz Türkiye verdi.

Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya alınma kararı ABD ile bölgenin eski etkin gücü İngiltere arasında anlaşmazlıklara neden olmuş, fakat ABD'nin isteği doğrultusunda Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya alınmıştır (Özdağ, 2004: 35). Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu'da etkin bir politikaya girişmesi neticesinde; ABD ile Sovyetler Birliği'nin çıkarları çatışmaya başlamıştır. Bu durum üzerine ABD Orta Doğu politikasını değiştirmiş, bir Orta Doğu ülkesi olarak gördüğü Türkiye Cumhuriyeti'ni yanına çekmek istemiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin NATO'ya katılmasını sağlayan bir başka etken de DP yöneticilerinin ABD'li yöneticilerle olumlu müzakereler yapmasıdır. Türkiye 18 Şubat 1952 tarihinde NATO üyesi olmuştur (Birand vd., 1999: 64). Demokrat Parti Türkiye'nin NATO üyesi olması için birçok tavizler vermiş ve sonuçta ABD'nin desteği ve istemesi ile NATO ülkeleri arasında yerini almıştır.

2.3.4. Muhalefet İlişkileri ve CHP Mallarına El Konması

“Yeter, artık söz milletin” sloganı ile iktidara gelen DP yöneticileri muhalefet oldukları dönemdeki baskı ve yıldırımların acısını çıkartır derecede CHP'ne antidemokratik kanunlar ve uygulamalar ile siyasal ortamı germe çabalarına girmişlerdir. Demokrat Parti iktidar olduktan kısa bir süre sonra muhalefeti tamamen ezmeyi hedefleyen bir takım gayrimeşru hareketlerde bulunmuşlardır. Bu antidemokratik kanunlar ve uygulamaları iktidarlarının ilk dört yılı tamamlanmadan yapmaya başlamışlardır (Eroğul, 2003: 124).

DP iktidara ilk geldiğinde CHP'ne karşı devri sabık yaratılmaması kararını milletvekilleri tarafından oy birliğiyle kabul etti. Yani DP yürüteceği siyasette, kendisinden önceki CHP iktidarının uygulamalarını gündeme getirmeyecekti ve onların hesabını sormayacaktı (Özdağ, 2004: 57).

1952 yılında İsmet İnönü, Karadeniz gezisi esnasında iktidarda bulunan DP'yi partizanlıkla suçladı. Samsun'da ise iktidarın yanlış yolda olduğunu, bir gün DP'ye emanet edilen iktidarın millet tarafından bir başkasına, bir başka siyasi partiye verilmesi durumunda zor durumda kalacaklarını ve DP'nin bunu düşünerek yanlış yoldan

dönmesi gerektiğini belirtti. İsmet İnönü'nün bu söylemlerine kayıtsız kalmayan Adnan Menderes açıklamalarında isim vermeden İnönü'ye yüklenmektedir. Menderes'in sözlerinde CHP'ye göre, kendileri bu memleketi idare etmek için gökten gelmişlerdir. CHP iktidar değil ise bu memleket idare edilemez diye bir zihniyet hâkimdir. Menderes son sözlerinde ise İsmet İnönü'ye ruh hastası olarak hakaret etmiştir. (Demir, 2009: 186). Adnan Menderes'in bu söylemlerine karşı İnönü'de ayrı sertlik ve tonda cevap verir. İktidar ve muhalefet ilişkileri dönem dönem yumuşama eğiliminde olsa da bu sert ton ve üslup DP'nin iktidarda olduğu sürece ve şiddetini arttırarak devam edecektir.

DP tarafından muhalefete karşı girişilen ve tamamen haksız sayılabilecek ilk baskı, bir muhalif milletvekilinin dokunulmazlığının kaldırılması biçiminde belirmiştir. Hüseyin Cahit Yalçın, Ulus gazetesinde “Gözü Kapalı Oy Verme” başlık bir yazısından dolayı hakkında kovuşturma açılmıştı (Eroğul, 2003: 124). Hüseyin Cahit Yalçın'ın CHP milletvekili olması nedeniyle savcılık hakkında kovuşturma açmak için TBMM'ne başvurmuş Karma komisyondan dokunulmazlığının kaldırılmaması yönünde karar çıkmış olmasına rağmen, DP tarafından Hüseyin Cahit Yalçın'ın dokunulmazlığı kaldırıldı.

DP 1952 yılında basın ve basın emekçilerine yönelik hukuki düzenlemeler yapmışlardır. Basın ve basın emekçilerine sendika kurma hakkının verilmesi, sosyal güvenlik kapsamı içerisinde yer almaları, kıdem tazminatı ve iş sözleşmesine sahip olmaları konularını içeren düzenlemelerdi. Fakat 1953 yılından itibaren DP'nin basına karşı bir takım önlemler almaya başladığı görülür. Muhalif basından oldukça rahatsızdır. 1953 Temmuz'da çıkan bir yasaya göre sıfat ve hizmetlerinden dolayı bakanlara yapılan hakaretin takibi şikâyete bağlı iken, bu değiştirilmiş bakandan olur alan savcı re'sen takibe geçmesi kararlaştırılmıştır (Özdağ, 2004: 60).

1952 yılında DP tarafından Cemiyetler Kanunu'nda yapılan değişiklik sonucunda siyasi partilerin devlete ait menkullerden pay alması önlenmiştir. CHP tek parti döneminde elinde bulunan gayrimenkulleri satarak paraya çevirmiştir. DP tarafından CHP'nin gayrimenkullerden elde ettiği gelirlerin ve halen elinde bulunan gayrimenkullerin devlete iadesi istenmiştir. DP'nin bu uygulaması sonrasında İnönü'nün Balıkesir ziyaretinde DP'li seçmenler ile CHP'li seçmenler arasında olaylar çıkmış ve bu istek askıya alınmıştır. DP tarafından hazırlanan tasarı “CHP'nin Haksız İktisaplarının Hazineye Devri Hakkında Kanun” adıyla, 9 Aralık 1953'te meclise

verildi. Dokuz maddeden oluşan bu kısa metin, tam anlamıyla haksız bir el koyma özelliği taşımaktaydı (Eroğul, 2003: 127). Bu kanun da CHP'nin tek parti döneminde birçok usulsüzlük yaptığı ve haksız kazanç elde ettiği, bütün servetinin hazineye devri isteniyordu. 1932 yılında Atatürk tarafından halkı bilinçlendirmek, halkı Cumhuriyet rejimine adapte etmek, devrimlerin halk tarafından özümsemesi ve gerekliliği konusunda eğitmek amacıyla halk evleri kurulmuştu. Halk evlerinin finansmanı devlet tarafından karşılanıyordu. Fakat halk evlerinin kontrolü iktidar olmamasına rağmen hala CHP'nin elindeydi. DP halk evlerinin CHP'den alınıp devlete iade edilmesini de istemiştir. Bu kanunun meclisten geçmesi ile iki parti arasındaki gerginliği hat safhaya ulaştırmıştır.

DP hükümetinin muhalefeti tasfiye etme olarak nitelenecek diğer bir gelişme ise Millet Partisi'nin kapatılması olayıdır. Esasen Millet Partisi, DP'den ayrılanlar tarafından kurulan bir partidir. MP'den istifa eden "inkılâpçı"lardan Saffet Olgaç, MP'nin dinci, şeriatçı, Mecelleci ve hilafetçi bir takım cereyanlar peşinde olduğunu açıklamış ve genel merkezin bazı evrakları sakladığını ve yaktığını ihbar etmiştir. Bu ihbar üzerine harekete geçen adli makamlar, MP hakkında soruşturma başlatarak, dava açmıştır. Millet Partisi'nin teşkilatları 9 Temmuz 1953 de geçici olarak kapatılmış, yargılama sonunda Ankara 3. Asliye Ceza Mahkemesi 27 Ocak 1954 günü MP'nin tamamen kapatılmasına karar vermiştir (Yücel, 2001: 97). Demokratlara muhalif olmasına rağmen bu parti, hiç değilse Demokrat Parti ile CHP arasında tampon vazifesi görüyordu. Dolaylı yoldan da olsa bu fayda sağlayan partinin ortadan kalkması, hükümeti artık en amansız hasmı olan CHP ile karşı karşıya bırakıyordu (Başgil, 2011: 95).

DP'nin iktidara geldiği 1950 yılından itibaren başta Başbakan Adnan Menderes olmak üzere ve parti yöneticileri tarafından devlet ve otorite adına sadece seçim sonuçlarının dikkate alındığı görülmüştür (Şeyhanlıoğlu, 2009: 187). DP'nin muhalefette iken söylediği demokratik söylem ve demeçler, iktidar olduğunda yaptığı uygulamalar ile çelişki içerisinde olduğu görülmektedir. Seçim sonuçlarını esas alarak yapılan keyfi uygulama ve kanunlar muhalif olan tüm unsurların sesini azaltmaya, muhalefetin tasfiyesine yönelik olmuştur.

2.4. Demokrat Parti'nin 1954-1957 Dönemi

Demokrat Parti iktidara geldiğinden itibaren ülkede olumlu bir hava cereyan etmiştir. Daha önceki bölümlerde de belirttiğimiz üzere mevsimlerin pozitif etkisi ve ihracatın artması sonucu ekonomi alanında olumlu gelişmeler kendisini göstermiştir. Demokrat Parti bu olumlu gelişmelerin etkisi ile 1954 seçimlerine kendisine özgüveni yüksek bir şekilde girmiştir.

Menderes'in 2 Mayıs 1954'te seçimlerin yapılacağını açıklaması siyasette gündemi bir anda değiştirdi. 11 Şubatta toplanan DPMG oybirliği ile genel seçimin yapılmasını kararlaştırdı. Menderes seçimin yaklaşması ile birlikte seçim kanununda bir takım değişiklikleri de grup toplantısına taşıdı. Menderes 1946 seçimlerinde ki mağduriyetlerinin düzeltilmemesinde en büyük hatayı seçim tutanaklarına itirazların TBMM'ne yapılması olarak görmektedir. Bu haksızlığın giderilmesi amacıyla seçim kanunda öncelikli itirazların Yüksek Seçim Kuruluna yapılmasının gerekliliği hususunda değişiklikleri istedi (Demir, 2009: 201).

28 Mart'ta Demokrat Parti ve Halk Partisi'nin yoklamaları yapıldı. Milletvekili olmak isteyenlerin sayısı rekor seviyede idi. Sadece bu iki partiye, aday olmak için 14 bin kişi başvurmuştu. Demokrat Parti'de önceki dönemde milletvekili olan, 256 milletvekili aday oldu. Diğerleri milletvekilliği için yeni simalardı. Orgeneral Nuri Yamut, Hikmet Bayur, Behçet Uz, Nuri Demirağ, Lütfi Kırdar, Ahmet Tekelioğlu, Rauf Onursal, Ord. Prof. Kara Kemal gibi tanınmış isimlerde Demokrat Parti listesinde aday olarak görülmektedir.

2 Mayıs 1954'te, genel seçimler yapıldı. Halk DP'ye büyük ilgi gösterdi. Seçimlere katılma oranı % 88,63 civarındaydı (Eroğul, 2003: 139). "DP'nin gerçekleştirilen başarıların heyecanı o kadar baş döndürücü olmuştu ki, 1954 seçimleri sonucunda DP, TBMM'de sanki tek parti haline geldi. Gerçi 1954 seçimlerinde Halk Partisi'de önemli bir oy almıştı. DP bu seçimlerde, 4 milyon 100 bin oy ile 488 milletvekili çıkardı. CHP ise aldığı 3 milyon 500 bin oy ile ancak 31 milletvekili çıkarabilirdi. Aslında CHP 1950 seçimlerine göre 304 bin daha fazla oy almıştır. DP ise genelde 375 bin oy kaybına uğramıştır" (Aydemir, 2013: 225). Eroğul'a göre ise, DP tüm oyların % 56,61'ini almış, CHP ise % 5 oranında oy kaybetmiş, % 34,78'e gerilemişti (Eroğul, 2003: 140).

CHP'nin önde gelen pek çok ismi meclise giremedi. Seçim sonuçları ile birlikte parti içinde İnönü'nün liderliği sorgulanmaya başlandı. CHP teşkilatı üst üste gelen seçim mağlubiyetleri sonrasında iktidar ümitlerini iyice yitirmişti. Parti içerisinde yıllardır siyaset yapmış ve sorumluluk sahibi olmuş isimler birbirlerini suçluyorlardı. Bu eleştiriler o kadar ileri düzeye taşındı ki; Halk Parti'lilere göre bu yıpranmış, tükenmiş Halk Partisi'nden hayır yoktur. Bunu elbirliği ile kapayarak tarihe gömelim sözleri bile kullanılmıştır. Onun yerine bugünün koşullarına uygun düşecek, demokrasiyi güçlendirecek, halka hizmet edecek yeni bir parti kurulsun teklifi bile gündeme gelmiştir (Demir, 2011: 98). Seçim sonuçlarından sonra CHP başka yollara tevessül edecek, Demokrat Parti'yi bir yandan kendi içinden çökertecek manevralara girişirken bir yandan da halk arasında ağır tahrikler yaratma fırsatları arayacaktı (Ağaoğlu, 2011: 89). Demokrat Parti bütün illerin statülerini yeniden gözden geçirmek bahanesiyle, bu arada her nedense tesadüfen de Kırşehir'den başlanarak, (Bölükbaşı'nın seçim bölgesi) Kırşehir ilinin 1954 seçimlerinden sonra ilçeye çevrilmesi oldu (Başgil, 2011: 103). Kırşehir'in ilçe olmasının asıl nedeni seçimlerde seçmenlerin oylarını Bölükbaşı'nın partisi olan CKMP'ne vermeleriydi. Demokrat Parti tarafından, CHP'ne bir takım kozlarda verilmeye başlanmıştı. Ülkede dükkânlar önünde kuyruklar oluşmaya başlamış, döviz darlığı ithalatın gerçekleşmesini güçleştirdiği için birçok şey karaborsaya düşmüştü.

1954 seçim kampanyaları döneminde CHP tek parti dönemindeki olumsuz imajını değiştirmek için en küçük bir çaba dahi harcamamıştı. Başta İsmet İnönü olmak üzere, halka tepeden bakan, sert başöğretmen edalı parti büyükleri gene ön safları tutmuştu. Halka yakın olma iddiasındaki, Amerikan benzeri propaganda yapma ustası Kasım Gülek'in genel sekreterliğe getirilmesi bile CHP'nin halk nazarındaki izlenimini değiştirmiyordu. Zaten Kasım Gülek sadece parti tabanına yakındı, oysa merkezdekiler Kasım Gülek'i bir türlü içlerine sindirememişlerdi (Çavdar, 2004: 47).

DP'nin 1954 seçimlerinde göstermiş olduğu başarısının altında yatan ana neden DP yöneticileri halk ile daha iç içe olması nedeniyle halkın gönlünü kazanmışlardır. CHP'nin önceki dönemde tepeden inmece, seçkinci ve iradi bir tarzda ortaya koyduğu batılılaşma yaklaşımı, yerini ekonomik dönüşümün modernleşmeyi kendiliğinden getireceği fikrine bırakmıştır. DP, kültür değerlerinin zorla değiştirilmesi yerine zaman içinde değişmesi gerektiğini savunmuştur. CHP tarafından önceki dönemlerinde

uyguladığı, halkın gerekirse “halka rağmen” aydınlatılması projesi büyük ölçüde terk edilmiş, yerini halkın “var olan” değerlerini yüceltme yönünde bir anlayışına doğru yönlendirmiştir (Gaytancıoğlu, 2011: 55).

DP'nin ilk iktidar yıllarında kazandığı başarıyı anlayabilmek için, bu partinin iktisadi alandaki hamlelerini göz önünde bulundurmak yeterli değildir. Gerçi bu hamlelerin, özellikle yol inşaatı ile tarım kesimi lehindeki tedbirlerin, köylünün günlük hayatında büyük değişimler sağladığı ve kırsal kesimi DP'ye gönülden bağladığı doğrudur. Ancak bunun yanında, önemi küçümsenmeyecek başka etmenler de halk sevgisinin kökleşmesinde büyük rol oynamıştır. Bunların başında bürokrasi düşmanlığına ve bürokrasinin gücünün kırılmasında da aramak gerekir. Gerçekten de Demokrat Parti, memur sultasını kıran, bürokrasi kurumlarını rafa kaldıran bir parti olmuştur (Eroğul, 2003: 139).

DP 1950 seçimlerini kazandıktan sonra, Birinci Menderes Hükümeti'nin programında, seçmene işçi haklarını geliştirme sözü verilmiştir. Fakat Demokrat Parti bu sözünü yerine getirmemiş, işçi haklarını geliştirmemiştir. Buna rağmen 1954 seçimlerinde oyları artmıştır. Çünkü Türkiye'de işçi sınıfı bilinci gelişmemiştir, seçmen işçi nitelikli değildir, demokratik hak ve özgürlüklerini geliştirmek için bir çaba sarf etmemiştir. Köylülük, muhafazakârlığa, dinciliğe destek vermiş ve Demokrat Parti, nüfuzunu bu konuda kendi iktidarının otoriter eğilimlerini geliştirmek için kullanmıştır (Kongar, 2006: 193).

Her şeyin ötesinde Menderes siyasi gücünün zirvesine çıkmıştı. Halk, onun dört yıllık yönetiminden duyduğu memnuniyeti sandıkta göstermişti. Diğer bir deyişle, Menderes 1954 seçimleri sonrasında siyasetteki gücü ve etkisi tartışılmaz bir konuma gelmişti. Liderliğini tartışılmaz bir hale gelmişti. Takip eden günlerde Cumhurbaşkanı Bayar, Menderes'e hükümeti kurma görevini verdi ve 17 Mayıs'ta Menderes'in yeni hükümeti göreve başladı (Demir, 2011: 97).

2.4.1. Demokrat Parti'nin Otoriter Yönetimi ve Baskı Tedbirleri

Demokrat Parti 1954 seçimlerinde CHP'ye karşı ezici bir üstünlük sağlayamamasına rağmen, meclisteki milletvekili sayısı bakımından CHP'ye karşı büyük bir çoğunluk sağlamıştır. Bu durumun nedeni, seçim sonuçlarının çoğunluk esasına göre belirlenmesidir. 1954 seçimlerinin sonucunda, DP'liler adeta bir zafer

sarhoşu olmuşlar, kaybettikleri oyları veya CHP'nin kazandığı oyları tartışıp, mütalaa etme gereği bile duymamışlardır (Aydemir, 2013: 226).

1950-54 yılları arası her alanda DP'nin altın yılları olarak görülmüştür. 1954 seçimlerindeki DP'nin olağanüstü başarısı, parti içinde çeşitli aşırılıklara ve çatlaklara yol açmıştır. 1955 yılı itibari ile DP meclis grubu hükümete karşı ağırlığını koymaya başlamış, Parti grubu artık hükümete karşı sert bir muhalefet yapmaya başlamıştı. Grup haklarında yolsuzluk iddiaları bulunan Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'yu istifa ettirerek adeta kendi hükümetini yıkmaya çalışıyordu (Şeyhanlıoğlu, 2009: 187). Adnan Menderes hükümetin istifasını Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a vereceği sırada, çözüm olarak Mükerrerem Sarol'un günü kurtarma veya kendini vicdani olarak rahatlatma denilebilecek formül devreye girdi. Bu formüle göre Demokrat Parti lideri Adnan Menderes TBMM kürsüsünden konuşma yapar ve güvenoyu ister. Güvenoyu alan Adnan Menderes'e, Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından tekrar hükümeti kurma görevi verildi. Böylece parti içinde olan muhalif unsurların sesi bir bakıma kesilmiş oldu.

1954 yılı ve sonrasında ekonomi de dış ticaret açığı büyümüş ve dış ve iç ödemelerde gecikmeler görülmeye başlamıştır. Adnan Menderes 300 milyon dolarlık kredi isteği ile ABD gezisine çıkmış, ancak 30 milyon dolarlık kredi ile Türkiye'ye dönmek zorunda kalmıştır (Birand vd., 1999: 74). Ekonomi alanında baş gösteren sıkıntılar siyaset sahnesine de sirayet etmeye başlamıştır. Seçimlerde DP'ye oy vermeyen Kırşehir ilçe statüsüne düşürülmüştür. 1950-54 döneminde ki olumlu siyasi ortam yerini gerginliğe ve baskı tedbirlerine bırakmaya başlamıştır.

2 Mayıs 1954 ile başlayan yeni süreçte muhalefet olan CHP için oldukça zorlu bir dönem oldu. CHP'nin seçim şokunu üzerinden atamamış olması, Menderes'in otoriter bir kimliğe doğru yol almasını hızlandıracaktır. Menderes adeta muhalefet yokmuş gibi tek başına bir yönetim sergilemeye başladı. Menderes bu anlamda CHP muhalefetinin yaptıklarından intikam almaktadır (Demir, 2009: 206).

1954 seçimleri sonrasında memurlar milletvekili adayı olabilmek için, artık seçimden altı ay önce istifa etmek zorunda bırakılıyordu. Bu hükmün sadece DP'ye muhalif milletvekili adayları aleyhinde işleyeceği açıktı. Çünkü iktidar adayı olan bir memur, yeniden göreve alınacağını bilecek, buna karşılık, muhalefet adayı olmak

isteyen bir memur, seçimi kazanamadığı takdirde işsiz kalabileceğini düşünecek ve muhalefet partisinden siyasete girmek istemeyecekti (Eroğul, 2003: 164). 30 Haziran 1954'te kabul edilen bir kanunla seçimlerde aday olan kişi adaylığı reddedildiğinde o dönem başka bir siyasi partiden aday olamayacaktı. Demokrat Parti adaylığını reddettikleri kişilerin başka bir siyasi partiden aday olmasının önünü bir bakıma kesmiş oluyordu.

Demokrat Parti'nin iktidarda olduğu ilk yıllarda basın ile ilişkileri ılıman bir hava içerisinde seyretmiştir. İnönü'nün damadı Metin Toker'in, sahibi olduğu Akis Dergisi'nde: "Kedi olmayınca fareler cirit atar" başlığı ile yayımlanan bir haberi yüzünden, Demokrat Parti'nin arası bir daha düzelmek üzere basın ile bozulmuştur (Birand vd., 1999: 83). Bu dönemde CHP'nin gayri resmi gazetesi olarak Ulus gazetesi görülmektedir. Ulus gazetesi basın kanununun vermiş olduğu bütün sınırları zorlayarak DP'ye karşı acımasız bir muhalefet olma ve karalama propagandasına girişti. DP'nin ise sözcülüğünü Zafer gazetesi yapmaktadır. Zafer gazetesi, Ulus gazetesinin iddialarına ve karalama politikalarına karşı aynı sertlikte ve üslupta cevap vermekte gecikmiyor, siyasi havanın sürekli canlı kalmasını sağlıyorlardı. CHP taşınmaz mallarının hazineye devri esnasında CHP'nin gazetesi olan Ulus da elinden alınarak hazineye geçti. Bu bir anlamda muhalefetin özellikle CHP'nin sesinin kesilmesi yönünde atılmış önemli bir adımdır (Demir, 2009: 364).

Basın'da önce Kore'ye asker gönderilme şekli eleştirildi, ardından CHP'nin mallarının hazineye devredilmesine de büyük tepki geldi. Menderes bu iki olayda çok hücumu uğramasına rağmen basına yönelik herhangi bir tavır değişikliğine gerek duymadı. Fakat Resmi ilanların dağıtım şeklinde adaletli ve objektif bir kriter mevcut değildi. Tamamen hükümetin tercihinin ve keyfiliklerine bağlı siyasi bir tavır söz konusuydu (Demir, 2009: 361). Demokrat Parti kendisini destekleyen Zafer, Havadis ve Yeni Asır gazetelerine daha çok ilan verirken diğer gazetelere daha az ilan vermektedir. Basının Resmi ilanlar mevzusunu manşetlerine taşıması neticesinde Menderes Basın'a karşı açık bir cephe almış ve basını susturucu önlemler almaya başlamıştır.

Mart 1954'te Demokrat Parti tarafından çıkarılan basını bir bakıma abluka altına alan kanun, basını zaptı-rapt altına alıyordu. Bu kanun bünyesinde birçok antidemokratik hükümler barındırmaktaydı. Gazetecilerin basit şeylerden hapse atıldığı bu dönemde, altı aylık mahkûmiyet cezası alan basın mensubunun mesleğini icra etmesi

mümkün olmuyordu. Muhabirler içinde aynı şartlar geçerliydi. Gazete sorumlu müdürleri, gazetelerinde imzasız ve isimsiz çıkan her yazının sahibini, sorulduğu takdirde, 24 saat içinde savcılığa bildirmek zorunluluğu bulunuyordu (Eroğul, 2003: 192). 1956 yılının ortasında, TBMM'den geçen iki kanunla basına getirilen kısıtlama daha da arttırıldı. Eklenen yeni maddelerde ve yapılan değişikliklerle belirsiz ifadeler yasaklamının kapsamını genişlettiğinden, bundan sonraki süreçte bazı gazetelere dava açıldı, kimi gazeteciler de kovuşturmayaya uğradı. Gazetecilere ileri sürdüğü iddiayı "ispat etme" hakkı da verilmediğinden dava edilen gazetecilerin sayısı çoğaldı (İnan vd., 2007: 137). DP'ye göre basın özgürlüğünü sınırlamaya yönelik hamlelerinde amacın hükümete yönelik eleştirileri ortadan kaldırmak olarak görülmemekte sadece şeref ve haysiyetin korunmasının hedeflendiği iddiasındadır. Fakat hükümetin eleştirileri hazmetme toleransının düşük olduğu doğrudur (Demirel, 2011: 205). Adnan Menderes basının gücünü ve önemini tam olarak kavrayamaması ve arada tutulması gereken hassas çizgiyi kuramaması ve genelde hissi davranması neticesinde iktidarı döneminde basın ile ilişkileri sürekli sorun içerisinde olmuştur.

Demokrat Parti basından sonra kendisine muhalif olan bütün unsurlara el atmaya devam etti. Kendi görüşünde olmayan muhalif unsurların tasfiyesine yönelik olarak Nisan 1956'dan sonra adliyeye de el attı. Bir anda 13 yargıç görevlerinden uzaklaştırıldı. Bu uzaklaştırılanlar arasında Yargıtay başkanı ve Cumhuriyet başsavcısının da bulunduğu üst düzey yargı mensuplarını tasfiye etti. Oysa bizzat Menderes, daha altı ay önce, tasfiye usullerinden vazgeçileceğini hükümet programında beyan etmişti. Yargıçların tasfiyesi büyük tepkilere neden oldu. CHP bu konuda meclis tahkikatı açılması talebinde bulundu (Eroğul, 2003: 191). Yargıtay genel kurulu emekliye sevk edilenleri kurtarmak için 4 Mayıs 1956'da olağanüstü bir toplantı yaptı. Adalet Bakanı ile görüşme talebinde bulunan Yargıtay mensupları, atamaların ve tasfiyenin hukuki olmadığını ve haksızlıklar yapıldığını söylediler. Fakat sonuç değişmedi. Ankara barosu uygulamanın yanlışlığını gözler önüne sermek amacıyla toplantı düzenlemek istedi, hükümet izin veremeyerek toplantıyı yasakladı. Hükümet haziran ayında ikinci bir tasfiyeye daha girişti. DP adliyelerden ve yargıçlardan gelen bütün eleştirilere karşı kulağını tıkamış ve icraatlarını sonuna kadar savunmuştur (Demir, 2009: 354).

27 Haziran 1956 tarihinde ise TBMM Genel Kurulu'na Toplantılar ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkındaki Kanun Layihası getirildi. Yasa teklifinin gerekçesinde; muhalefetin yani CHP'nin mevcut yürürlükteki kanunu istismar ederek, yurdun her tarafında sürekli toplantılar düzenlediği, bu durumun ise ülkede “demokrasi, huzur ve sükûnu” bozduğu iddia ediliyordu (Demir, 2011: 124). Yeni kanun tasarı ile siyasi partilerin seçim dönemleri haricinde toplantı ve miting yapması engellenerek, mülki amirin inisiyatifine bırakılmış oluyordu. Bir bakıma mülki amirler muhalefetin toplantı ve miting izinleri için keyfi uygulamalarda bulunabileceklerdi. Muhalefet partilerinin katılmadığı oylama sonucunda, Demokrat Parti'li milletvekillerinin oylarıyla tasarı kanun haline geldi

Antidemokratik kanunları kaldıracağım diye iktidara gelen Demokrat Parti, bu kanunları kaldırmamakla birlikte, yeni antidemokratik kanunları çıkartmıştır. Bir vekilin imzasıyla, dünyanın her yerinde dokunulmaz olan Yargıtay başkanı ve arkadaşları görev yerlerinden ayrılmak zorunda kalıyordu (Aydemir, 2013: 263). Bu yapılan tasfiyeler ve uygulamalar ile Demokrat Parti'nin, biçimsel demokrasiyi dahi tasfiyeye kararlı olduğu görülmektedir (Eroğul, 2003: 191).

Demokrat Parti'ye muhalif olan akademisyenlerin, basın yoluyla hükümeti eleştiren yazılar kaleme alması Adnan Menderes'i rahatsız etmiştir. DP hükümeti akademisyenlerin siyaset ile uğraşmalarından oldukça rahatsız olmaktadır.

1946-1950 döneminde muhalefeti destekleyen aydınlar 1950'den sonra saf değiştirmeye başlamışlar ve CHP etrafında toplanmışlardır. Üniversitelerde iktidara karşı bir muhalefet oluşmuştur. DP'li bir yazarın ifadesi ile “Profesörlerin talebelere verdikleri derslerde alenen iktidara hücum etmeleri, her fırsatta, millet tarafından beğenilmeyerek düşürülmüş bulunan CHP'yi övmeleri” iktidarın gözünden kaçmamıştır. Bundan dolayı 21 Temmuz 1953 tarih ve 6185 sayılı kanun ile hem üniversitenin bütçesi üzerindeki yetkileri kesilmiş ve öğretim üyelerinin aktif siyasetle uğraşmaları engellenmiştir (Özdağ, 2004: 60). Hükümet öğretim üyelerini daha iyi denetleyebilmek ve kontrol amacıyla 5 Temmuz 1954'te 6435 sayılı kanunla; akademisyenlerin Milli Eğitim Bakanlığı emrine almayı kolaylaştıran idari düzenlemeyi kabul etti (Demir, 2009: 350). Bu kanuna istinaden DP hükümeti altı profesörü Milli Eğitim Bakanlığı emrine görevlendirdi. Bu kanun ile üniversitelerin özerkliği sonlandırılmış ve muhalefet etme hakları ellerinden alınmış oluyordu.

DP'nin otoriter davranışları ve muhalif olan unsurları susturma çabasından rahatsız olan Siyasal Bilgiler Dekanı Turhan Feyzioğlu, üniversite açılış töreninde hükümetin baskıcı uygulamalarını dile getirmesi nedeniyle Milli Eğitim Bakanlığı emrine alındı. Üniversite öğrencileri ve akademisyenler tarafından sevilen ve saygı duyulan Siyasal Bilgiler Dekanı Turhan Feyzioğlu için; üniversite hocaları istifa edip, öğrencilerde derslere girmeyerek, çeşitli boykot ve protestolarda bulundular (Birand vd., 1999: 118). Turhan Feyzioğlu'nun Milli Eğitim Bakanlığı emrine alınmasını protesto etmek amacıyla, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden üç doçent (Muammer Aksoy, Aydın Yalçın, Münci Kapani) ve iki asistan (Coşkun Kırca, Şerif Mardin) görevlerinden istifa ettiler (Eroğul, 2003: 193).

Demokrat Parti yöneticileri, öğretim üyelerinin oy kazandırma ya da kaybettirme kapasitelerinin basına göre çok daha düşük olduğu düşünüyorlardı. DP'ye göre öğretim üyeleri milli iradeye tabii olması gereken bürokrasinin bir parçasıydılar ve böyle olmaları hasebiyle, özel bir muameleyi de hak etmiyorlardı. Öğretim üyeleri muhalefetin yani CHP'nin kışkırtması ile hareket ediyordu (Demirel, 2011: 216). Demokrat Parti yöneticilerine göre üniversite özerkliği demek, siyaset yapmayı ve hükümeti eleştirme hakkını üniversitelere vermiyordu.

Demokrat Parti muhalefette iken demokrasi ve özgürlükler adına vaat ettiği uygulamaların aksine daha da baskıcı ve otoriter eğilimlerine devam etmiştir. Bu dönemde işçi sendikaları da uygulamalardan payını alacaktır. DP 1957 Nisan ayında 5018 sayılı Sendikalar Kanunu'nun açıklığından faydalanarak işçi sendikalarını kapatmaya başladı. Nihayetinde bir yıl sonra da İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun faaliyetlerine son verdi.

2.4.2. Demokrat Parti'nin 1954-1957 Dış Politikası

DP iktidara geldikten sonra CHP döneminde yürütülen dış politika anlayışında köklü bir değişiklik olmamıştır. DP iktidara geldikten sonra CHP'nin kaldığı yerden dış politikayı sürdürmekte kararlıdır. DP kurmaylarınca; SSCB öncelikli tehdit olarak kabul görürken, ABD ile ortaklık yani NATO'ya dâhil olmak temel hedef olarak belirlenmiştir (Demir, 2009: 379). Türkiye'nin NATO'ya üyeliği Türk dış politikasında aktif bir devir açmıştır. Bundan sonra Türk dış politikası, Orta Doğu ve Doğu Akdeniz bölgesindeki güvenlik ve savunma sistemlerinin daha da pekiştirilmesine yönelmiş ve

bu çabalarda Türkiye birinci planda rol oynamıştır (Armaoğlu, 2005: 521). 1950'lerde ve 1960'ların başlarında Türkiye'nin batı ittifakına bağlılığı doruk noktasındaydı. Stalin'in 1953 yılında vefat etmesinin ardından Sovyet politikası yumuşamış, ama DP Hükümeti yaşanan değişikliğin sürekli olmayacağı zaman içerisinde tekrar eski haline döneceğini düşündüğü için Türkiye'nin tutumunda bir değişiklik yaratmamıştı (Hale, 2003: 122). Nikita Kruşçev ve sonrasında gelenler batı dünyasına karşı gelmektense, daha kolay ve efektif olan yolu tercih ettiler. Bu kolay yol ise üçüncü dünya ülkelerine destek vererek, Sovyet taraftarı güçlerin batı ile ilişkilerin minimum seviyeye inmesini istiyorlardı. DP Türkiye'yi üçüncü dünya ülkesi olarak görmemesi hasebiyle batı dünyası ile daha yakın ilişkiler içerisinde olmuştur. DP'nin SSCB'den uzak durmasının en önemli nedenleri arasında komünizm tehlikesi de etkili olmuştur.

1954 seçimlerinin akabinde Başbakan Adnan Menderes, yapılan yardım miktarının arttırılması amacıyla ABD ziyaretine gider. Fakat ABD'nin yapacağı yardım miktarı yeterli olmaması nedeniyle Almanya'ya gitmeye karar verdi. 2 Ekim 1954'te Başbakan Adnan Menderes Almanya'ya gitti. Görüşmeler neticesinde, yeni bir ticaret antlaşması hazırlanacağı, mevcut antlaşmayı çok aşan ilişkilere hemen girişileceği ve Türkiye'nin kalkınmasına Alman sanayisinin de iştirak edeceği kararına varıldı (Eroğul, 2003: 161).

1954-1957 döneminin önemli dış politika olayları arasında Kıbrıs Sorunu, Akdeniz ve Balkanların güvenliğini sağlamak amacıyla yapılan Balkan Paktı, Ortadoğu'da Batı Bloğu çıkarlarına yönelik olarak, Türkiye'nin öncülüğünde yapılan Bağdat Paktı ve Bandung Konferansı bulunmaktadır.

Sovyetler Birliği ile ilişkileri gergin olan ABD Kominform'dan çıkarılan Yugoslavya'ya özel önem vermiştir. Yugoslavya'nın güvenliğini sağlayacak tedbirler üzerinde önemle durmaktadır. ABD, Yugoslavya'nın güvenliğini sağlamak amacıyla Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında Balkan Paktı oluşturulmasını uygun görmüştür. Adnan Menderes'in de, Atlantik'ten Pakistan'a kadar olan bir güvenlik zinciri kurulması için Balkan Paktı'nın tesis edilmesini istemektedir (Bağcı, 2007: 51). 8 Ağustos 1954 tarihinde Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında üçlü dostluk antlaşması (Bled Antlaşması) imzalanmıştır (Eroğul, 2003: 161). Bu pakta göre üç devlet ortak çıkarlarıyla ilgili konularda birbirlerine danışacaklar ve üye devletlerin Dışişleri bakanları yılda en az bir kez toplanacaklardır. SSCB'nin kontrolü altında

birçok balkan ülkesi olmasına rağmen, bu üçlünün birlikteliği bir bakıma komünist tehlikesine karşı meydan okuma olarak görülmektedir (Bağcı, 2007: 53). Balkan ittifakı ile NATO'nun sağ kanadının ve özellikle Balkanlar cephesinin tam olarak kuvvetlendirilmiş olduğu bir gerçektir. Fakat bu nitelik bir görüntüden ibaretti ve sağlam temellere oturmamıştı (Armaoğlu, 2005: 523). Yugoslavya'nın 1955 tarihinden itibaren SSCB ile ilişkilerinin düzelmeye başlaması sonucunda pakta olan ilgisi azalmaya başlamıştır. Bandung konferansı sonucunda, Yugoslavya Bağlantısızlar Bloğuna kaymaya başlamıştır. Hindistan ve Mısır ile birlikte Bağlantısızlar Hareketi'nin lideri durumuna gelmiştir. Bu gelişmeler neticesinde Yugoslavya'nın Batı'ya olan ilgisi azalmış Balkan Paktı zarar görmüştür. Yugoslavya'nın uluslararası ilişkilerde izlediği bağlantısızlık ve barış içinde bir arada yaşama ilkesine bağlılığı politikası sonucunda Balkan Paktı ile olan ilişkilerini sonlandırmasına neden olmuştur (Gaytancıoğlu, 2011: 62).

Endonezya'nın Bandung kentinde 18 Nisan 1955'de 20 Asya ve Afrika ülkesinin katılımı ile bir konferans düzenlendi. Bu konferansta kabul edilen ilkeler çerçevesinde Bağlantısızlar Hareketi'nin temelleri atıldı. Konferansta alınan kararlarda en dikkat çekici konu, Batılı devletlerin Asya ve Afrika'ya yönelik almış oldukları kararlarda kendilerine danışılmaması ve SSCB'nin tutumu üzerinde yoğunlaştı. Batı sömürgeciliğine karşı olduklarını deklare ettiler. Türkiye ABD'den gelecek yardımların artması umudu ile ABD'nin isteği doğrultusunda Konferansa katıldı. Türkiye Konferans boyunca Batı yanlısı tutum izlemesi nedeniyle bağlantısızlık politikası izleyen diğer ülkeler tarafından eleştirildi ve bağlantısızlar ile ilişkilerinin soğumasına neden oldu.

ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles'in fikri önderliğinde ve Orta Doğu'da çıktığı bir gezi sonucunda SSCB'ne karşı savunmak ittifakı oluşturmak amacıyla Bağdat Paktı oluşturma girişiminde bulunulmuştur. Bağdat Paktı'nı oluşturulma nedeni olarak; Batı Bloğu'nun güvenliği ve petrol akışının kontrolü amacıyla kurulduğu görülmektedir. 11 Haziran 1954'te, TBMM, Pakistan Başbakanı Muhammet Ali'nin de hazır bulunduğu bir toplantıda, Türk-Pakistan dostluk ve işbirliği antlaşmasını onayladı (Eroğul, 2003: 162). İlk aşama olarak Türk-Pakistan dostluk ve işbirliği antlaşması Bağdat Paktı'nın oluşumu için önemliydi.

Irak Başbakanı Nuri Said Paşa'nın Ankara'ya yaptığı on günlük ziyaret sonunda 18 Ekim 1954 de yayınlanan bir bildiriye Türkiye ile Irak'ın Orta Doğu'da bir güvenlik

teşkilatı kurmaya karar verdikleri ve Türkiye'nin Arap devletlerinin meşru menfaatlerine aykırı bir politika izlemeyeceği bildirildi (Armaoğlu, 2005: 526). 24 Şubat 1955'te Türkiye ile Irak arasında imzalanan karşılıklı işbirliği antlaşmasına Pakistan'ın ve İran'ın da katılımı ile Bağdat Paktı kuruldu. ABD ise Bağdat Paktı'na gözlemci üye sıfatı ile katıldı.

Bağdat Paktı'nın imzalanmasının akabinde Mısır ve Suriye, Türkiye ve Irak'a karşı geniş bir kampanya başlattılar. Bağdat Paktı, Batı emperyalizminin bir vasıtası ve İsrail'e hizmet etmek amacıyla kurulduğu belirtildi (Armaoğlu, 2005: 527). Suriye'de ise binlerce insan Türkiye aleyhine gösteri yaptı. Müteakiben Mısır ile Suriye görüşmeleri neticesinde ayrı bir ittifak için aralarında prensip anlaşmasına vardı (Eroğul, 2003: 162). Her iki bloğun dışında kalan Lübnan ve Ürdün'de göz önünde tutulunca, Bağdat Paktı, Orta Doğu'da ve özellikle Arap kuşağında birleştirici bir rol oynamak isterken, bu kuşağı üç parçaya ayırmış bulunuyordu (Armaoğlu, 2005: 527). SSCB tehdidine karşı kurulmuş olan Bağdat Paktı, Mısır ile SSCB'nin yakınlaşmasına ve karşılıklı silah alışverişlerinde bulunmasına neden olmuştur. Bağdat Paktı Türkiye'nin SSCB ile ilişkilerini bozmasının yanı sıra Irak dışında kalan Arap Devletleri ile de ikili ilişkilerin bozulmasına neden olmuştur.

Bağdat Paktı Menderes Hükümeti tarafından her ne kadar Türkiye'nin Ortadoğu'daki etkisini arttırma düşüncesiyle yapılmış antlaşma olmuş olsa da sonuçta Türkiye'nin Ortadoğu ülkelerinden biraz daha uzaklaşmasına sebep olmuştur (Arı, 2005: 306). Bağdat Paktı'nın imzalanması sonrasında Ortadoğu'da iki siyaset çarpışıyordu. İngiliz aleyhtarlığını üstlenen Mısır ve İngiliz çıkarlarını savunan DP hükümeti görülmekteydi. Irak'ın Bağdat Paktı'ndan çekilmesi ile paktın adı değişerek CENTO (Central Treaty Organization) olmuştur. Paktın faaliyetleri üyeler arasında ekonomik, kültürel ve teknik işbirliği olarak sürdürülmüştür.

2.4.3. Kıbrıs Sorunu ve 6-7 Eylül Olayları

DP Hükümeti ekonominin kötü gidişatı sonucunda zor durumda kalmış ve yüksek enflasyon rakamları nedeniyle hayat standardı düşen kesimin güven ve itimadını kaybetmiştir. DP ekonomik açıdan yaşanan sıkıntıların gündemden uzaklaştırmak amacıyla dış politikada yaşanan sorunları gündeme getirmeye başlamıştır.

Ağustos 1954'te, Kıbrıs meselesi gündemi meşgul etmeye başlamıştı. Yunanistan Birleşmiş Milletlere aday ilhak için başvururken bir yandan da, mitinglerle kamuoyunu bu yolda bilinçlendiriyor ve seferber ediyordu. Yunanistan Birleşmiş Milletler'de davasını destekleyecek ülke olarak ilişkilerimizin gergin olduğu Arap ülkelerine yanaşma ve ilişkileri sıcak tutma taktiğini uyguluyordu. Türk Hükümeti ise, konuyu yakından takip etmesine rağmen henüz kamuoyunu harekete geçirmeyi gerekli görmüyordu (Eroğul, 2003: 175). Yunanistan Kıbrıs halkına kendi kaderini tayin hakkı ilkesinin uygulanmadığı şikâyeti ile Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna başvuruda bulunmuş fakat BM Genel Kurulu konuyu gündeme almamaya karar vermiştir. Türkiye'nin bu konuda ki genel tavrı ise adada ki mevcut durumunun devamı yönündedir (Gaytancıoğlu, 2011: 58). Türk Hükümetine göre adanın durumunun korunması, Doğu Akdeniz'deki genel barış düzeni olduğu kadar, ilgili tarafların menfaatleri bakımından da faydalı ve gereklidir. Türkiye adanın İngiltere'nin elinde kalması taraftarıydı (Armaoğlu, 2005: 530).

İngiltere; Türkiye ve Yunanistan'ı Kıbrıs konusunu görüşmek üzere toplantıya çağırıldı. Türkiye toplantıya derhal iştirak etti. Bu toplantıda sonuç alınamayınca Türkiye Yunanistan'ın kışkırtmalara ve provakatif eylemlere son vermesi amacıyla ihtar etti. Bu ihtar ile birlikte olay milletlerarası bir sorun haline geldi. Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında 27 Ağustos 1955'te Londra'da görüşmeler başladı. Fatin Rüştü Zorlu'nun savunmasına göre ada Türkiye'ye verilmeliydi. Yunanlılar ise Enosis'te diretiyorlardı. Türk kamuoyunun bütün dikkati Londra'da ki görüşmelere çevrilmişti (Eroğul, 2003: 176).

Londra'da konferans devam ederken İstanbul'da 6-7 Eylül olayları olarak tarihe geçen azınlık aleyhtarını gösteriler gerçekleşmiştir. Olayların başlangıç noktası ve fitilini ateşleyen olay Mustafa Kemal Atatürk'ün Selanik'teki evinin bomba atılarak yakıldığı, yakıldığı söylentileridir. Yunanistan ile Kıbrıs meselesi yüzünden gergin olan ilişkilerde halk üzerindeki kışkırtmalara etki etmiştir. 6 Eylül 1955'te DP yanlısı Mithat Peren'e ait İstanbul Ekspres gazetesi saat 16.00'da ikinci baskıya giderek büyük puntolarla Mustafa Kemal Atatürk'ün Selanik'teki evinin bombalandığını duyurması halkı galeyana getirdi. Haber doğru değildir ama kimse haberin doğruluğunu araştırma gereğini de duymadı (Birand vd., 1999: 109). Haber yayılması neticesinde her tarafta olaylar patlak verdi. Sanki gizli bir elin işaret etmesiyle Beyoğlu'nda, Karaköy'de Rumlara ait dükkânlar ve

evlere zarar verilmeye başlandı (Eroğul, 2003: 177). Fakat olayların önceden tertip edildiği, İstanbul dışından kamyonlarla insanların taşındığı görülmüştür. Mitingi Kıbrıs Türk Cemiyeti organize etmiştir. Sloganları ise “Kıbrıs Türk’tür Türk kalacaktır” şeklinde olup Taksim Meydanı da İstiklal Marşı okuyup, göndere Türk Bayrağı çekmişlerdir.

Azınlıkların büyük zararlar gördüğü gösteriler sonunda İzmir, Ankara ve İstanbul’da sıkıyönetim ilan edilmiştir. Hükümet çıkan bütün olayların sorumlusu olarak komünistleri işaret etmiştir. Fakat Yassıda duruşmalarında 6-7 Eylül olaylarının müsebbibinin hükümet olduğu iddiası ağırlık kazanmıştır. 6-7 Eylül olayları sonrasında, hiçbir şeyden haberleri olmamasına rağmen Aziz Nesin, Kemal Tahir, Asım Bezirci gibi sol düşünürler gözaltına alındı. Uzun süre tutuklu kalmalarına rağmen sonuçta hepsinin suçsuz olduğu, olaylar ile ilgilerinin bulunmadığı hükmüne varıldı. 6-7 Eylül, neticeleri itibariyle İstanbul’un yüzyıllardır sürüp giden çok kültürlü mozağini sona erdirdi. Başta Rumlar olmak üzere azınlıklar Türkiye’den göç etmek durumunda kaldılar (Çavdar, 2004: 53). DP Hükümeti’nin iç siyasal etkenlerin de etkisi ile kamuoyu ilgisini dağıtmak için bu tür bir eylemi desteklediği düşünülebilir. Londra Konferansı 7 Eylül tarihinde bir sonuca ulaşmadan 6-7 Eylül olayları gerekçe gösterilerek sonlandırılmıştır (Gaytancıoğlu, 2011: 59). 6-7 Eylül olayları sonunda 12 Eylül’de TBMM toplanmış ve esas itibariyle, sıkıyönetimi altı ay süreyle uzatmakla yetinmiştir. Milletvekillerinin bir takım basit ve ilgisiz açıklamalarla tatmin olmalarına ve kabullenmelerine imkân yoktur. Fakat iktidarın baskısıyla meclis tahkikatı açılması reddedilmiştir. Hükümetin uyguladığı göstermelik taviz ve uygulama İçişler Bakanı Namık Gedik’in istifa etmesidir (Eroğul, 2003: 178).

2.5. Demokrat Parti’nin 1957-1960 Dönemi

1958 Mayıs ayında yapılması gereken normal seçim tarihini, DPMG’nun 5 Eylül 1957 günü yapmış olduğu toplantıda 27 Ekim 1957 olarak belirlendi. Seçim takvimi belirlendiği şekilde işlemeye başladı. DP ve CHP arasında sert bir şekilde cereyan eden olaylar nedeniyle seçim kampanyaları son derece sert geçti. CHP’ye göre iki seçimdir seçim sisteminden ve seçim kanunundan dolayı DP haksız olarak TBMM’de üstünlük sağlamaktadır. DP ise nispi seçim sistemini iktidarı döneminde savunmayan CHP için, muhalefet partisi durumuna düştüğünde neden nispi seçim sistemini savunur hale geldiği konusunda CHP’ni eleştirmektedir.

1950 ve 1954 seçimlerinde aldığı sonuçla Meclis'te ezici bir üstünlük sağlayan DP'nin bu üstünlüğü seçim sisteminden kaynaklandığı bilinmektedir. Bu durumu aşmak için 1954 seçimlerinden önce muhalefet işbirliği yollarını aramış fakat sonuçta bir uzlaşmaya varılamamıştır. 1957 yılı seçim atmosferi hissedilmeye başlandığında, muhalefet partilerinin işbirliği yapması olmuştur (Demir, 2009: 225). İşbirliğine katılan muhalefet partileri CHP, CMP ve HP'dir. Muhalefetin işbirliği içerisinde olması DP'yi endişelendirir. Muhalefet partilerinin seçimlere katılmaması dahi gündemdedir. Adnan Menderes ise muhalefet partilerinin seçimlere katılmamaları durumunun kendisini ilgilendirmediğini belirtmiştir. 11 Eylül'de 5545 sayılı kanunun düzenlemesi ile muhalefet partilerinin işbirliği yapmasının önüne geçilmiş oldu. Muhalefet liderleri karşılıklı görüşmeler sonucunda anlaşamayarak işbirliği görüşmeleri sonuçsuz kaldı. 11 Eylül'de çıkan 5545 sayılı kanun ile DP'den istifa eden Fuat Köprülü'nün aday olması engellenmiştir. 5545 sayılı kanuna göre bir partiden istifa eden kişinin altı ay süre geçmedikçe başka parti tarafından aday gösterilmesi yasaklanmıştır (Demirel, 2011: 275).

Çok sert geçen seçim propagandaları sonucunda seçim sonuçları DP'nin lehine sonuçlandı. DP % 47,70 oranında oy almıştır, yani DP'liler yüzde ellinin altına düşmüşlerdi. Halk Partisi ise % 40,82 oyla neredeyse iktidar kadar oy almıştı. % 3,85 oy alan Hürriyet Partisi'ni saymasak bile CMP'nin % 7,19 oyu ile Halk Partisi'nin toplamı, Demokratların oyunu aşıyordu. Mevcut 610 milletvekilliğinin partilere göre dağılımı ise; DP 424, CHP 178, CMP 4, HP ise 4 milletvekili çıkardı (Eroğul, 2003: 202). Adnan Menderes 1957 seçim sonuçlarını Ankara'da Başbakanlık Binasında takip eder. 27 Ekim Seçimlerinde oy sayımı sabaha kadar sürdü. Menderes yakın çalışma arkadaşları ile birlikte sinirli, yorgun ve üzgün bir şekilde son ana kadar sonuçları takip etti (Ağaoğlu, 2011: 98). Demokrat Parti, 1954 seçimlerine göre % 9,3 civarında bir oy kaybı yaşamış ve iki il dışında diğer seçim bölgelerinde büyük oy kayıpları yaşamıştır. Hükümeti kuracak güce sahip olsa bile önceki seçimlere göre TBMM'de muhalefet daha güçlü bir hale gelmiştir. Adnan Menderes seçimler esnasında DP'nin masum olduğunu ve hile yapmadıklarını belirtmektedir. CHP'nin iktidar olabilmek amacıyla her türlü hileyi yaptığını ve her türlü karalamayı kendilerine attığını belirtmektedir.

Seçim sonuçlarının açıklanmasının akabinde Gaziantep, Kayseri, Giresun, Çanakkale ve Samsun'da olaylar meydana geldi. Gaziantep'te seçim sonuçlarına itiraz

eden vatandaşlar resmi binalara saldırdı. Kayseri’de 16 kişi yaralandı. Diyarbakır il seçim kurulu, Diyarbakır’da seçimlerin tekrarına karar verdi. DP’nin gayretiyle ve karşı çıkmasıyla bir müddet sonra bu itirazlar bastırıldı (Eroğul, 2003: 202). 1957 seçimlerinden sonra DP’nin uzun süredir iktidarda olması yıpranmasının bir nedeni olarak görülmektedir. 1957’den sonra da DP muhalefetin sesini kesmeye yönelik olarak bir takım sertlik tedbirlerine kaldığı yerden devam etmiştir. Ekonominin de iyi olmaması nedeniyle DP hükümeti olarak ekonomik tedbirler almış ve sonucunda devalüasyon yaşanmıştır. Türk Lirası ABD Doları karşısında devalüe edilirken, Batılı devletlerden istenen kredi sağlandı. Ancak bu çabalar ülke ekonomisinin temel sorunlarına kalıcı çözüm getiremedi ve etkisi sınırlı kaldı (İnan, 2007: 121).

2.5.1. Dokuz Subay Olayı

DP ve Adnan Menderes’in baskıcı tutumlarına karşı TSK bünyesinde darbe gerçekleştirmek amacıyla bir örgüt kurulmuştur. Bu örgüt küçük rütbeli subaylardan oluşmaktaydı. Ordu içerisinde kurulan bu örgüt girişecekleri darbe için kendilerine lider arayışı içerisine girmişlerdir. Darbe planlayan cuntacı grup CHP lideri İsmet İnönü ile görüşmüş fakat olumsuz yanıt almıştır. Cuntacıların liderlerinden Faruk Güventürk, orduya yakınlığı ile bilinen, Milli Savunma Bakanı Semi Ergin’e darbe liderliğini teklif etmiş fakat olumsuz yanıt almıştır. Milli Savunma Bakanı Semi Ergin darbecileri hükümete bildirmeyerek bir bakıma darbeyi desteklemiş ve görmezden gelmiştir.

Binbaşı Samet Kuşçu, DP lideri Adnan Menderes’e darbe hazırlığında bulunan dokuz subayın ismini ihbar etmiştir. İhbar ettiği isimler arasında Faruk Güventürk ve üç albay, dört binbaşı, bir yüzbaşı bulunmaktadır. Menderes dokuz subay olayını ilk duyduğu zaman, şok yaşamıştır. TSK’nin kendi kontrolü altında olduğunu ve askerlerin politikanın dışında yer aldıklarını düşünüyordu. Menderes Atatürk’ün ordusunun, Atatürk tarafından kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin temel niteliklerinden birisi olan halkın iradesi sayesinde gelmiş bir hükümete karşı harekete geçebileceğine asla inanmamaktadır (Bozdağ, 2010: 239). Tutuklanan dokuz subayın mahkemeleri altı ay sürdü ve beraat ile sonuçlandı. Binbaşı Samet Kuşçu, yanlış ihbar suçundan hüküm giydi. Böylece dokuz subay olayı kapanmış oldu (Eroğul, 2003: 220).

Tutuklanan subaylar arasında 1946 yılında Celal Bayar’a hükümet darbesi teklif eden Cemal Yıldırım’ın bulunuyor olması tecrübeli siyaset adamı Cumhurbaşkanı Celal

Bayar'ı endişelendirdi. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın uyarılarına kulak asmayan hükümet Milli Savunma Bakanı Semi Ergin'i istifa ettirerek yerine Ethem Menderes'i Milli Savunma Bakanı olarak atadı. Hükümet olayın gerekli araştırmasını yapmadan üstünü örtbas etti. Dokuz subay olayı iktidarda bulunan DP hükümetine zarar vermiş fakat ihtilal yapmayı planlayan gizli örgütlere ve askerlere cesaret vermiştir. İhtilal yapmayı planlayan örgütler arasında dayanışma kuvvetlenmiş, örgütlerle ilgisi olmayan subaylarında örgütleri desteklemeleri, hükümete yönelik tepkinin ne kadar ileri seviyede olduğunu ortaya koymuştur (Özdağ, 2004: 109).

2.5.2. Vatan Cephesi

1957 yılında toplumsal muhalefetin sürekli artması, ülke ekonomisinin kötüye gidişi Demokrat Parti hükümetini sertlik yanlısı tutum sergilemeye itmiştir. DP iktidarı 1957 yılına sert bir giriş yapmış, baskıcı tutumunu hızlandırmıştır. DP'nin sertlik yanlısı tutumuna karşı başta ana muhalefet partisi CHP olmak üzere muhalif unsurlar muhalefet yapamaz duruma gelmişlerdir. CHP ve diğer partiler bu durum üzerine çare olarak güç birliği oluşturmaya karar vermişlerdir. 16 Ekim 1958'de TKP'nin CMP ile birleşmesi ve 24 Kasım 1958'de HP'nin, CHP'ye katılması ile Demokrat Parti'ye karşı bir Güç Birliği Cephesi (Milli Muhalefet Cephesi) kurulmuştur (Gaytancıoğlu, 2011: 95).

Güç Birliği Cephesi'nin kabul ettiği İlk Hedefler Beyannamesi, varmak istedikleri hedefleri on madde halinde sıralamıştır. Bu maddeler; partizanlığın kaldırılması, TBMM'den başka ikinci bir meclisin kurulması, yüksek yargıçlar kurulu kurulması, memurlara mahkemeye başvuru yolunun açılması, basın hürriyetinin anayasal güvence altına alınması, üniversitelere özerkliğin tam sağlanması, ekonomi ile ilgili yüksek iktisat şurası kurulması ve sosyal adaletin anayasada yer alması istenmektedir (Eroğul, 2003: 228).

1957 Seçim sonuçlarına göre DP kendi içerisinde yapmış olduğu istişare toplantılarında ülke genelinde oylarının düştüğünü, halkın güvenini tekrar kazanmak amacıyla ve iktidarı kaybetmemek için planlar yapmaya başlar. 1957 seçimlerinin zorla alınması, CHP'nin oylarının artışı, Ortadoğu'da ki gelişmeler (Irak İhtilalı ve Sosyalist Hareketler), Sovyet tehdidi DP'ye iktidarı kaybedeceği düşüncesine sevk etmiştir. Bu olumsuzluklardan kurtulmak amacıyla, halkın desteğini tekrar kazanmak üzere DP harekete geçmiş ve 1957 seçim sonuçlarının neticelenmesi ile Vatan Cephesi gibi bir

kuruluş düşüncesine sahip olmuştur. Güç Birliği Cephesi karşısında, Vatan Cephesi adı altında bir karşı hareket yaratmak hevesine kapılmıştır. İlk Hedefler Beyannamesi'nin kabulünden beş gün sonra, İstanbul'da ilk Vatan Cephesi ocaklarını kurmak suretiyle bu yöndeki niyetlerini gerçekleştirmeye başladılar (Eroğul, 2003: 228). İstanbul'dan sonra yurdun dört bir yanında Vatan Cephesi ocakları kurulmaya başlamıştır. Ülke genelinde bir tarafta Güç Birliği ocakları diğer tarafta Vatan Cephesi ocakları kurulmuş oldu. Ülke içerisinde halk birbirine husumet besleyen iki kutba ayrılmış oldu. Bu durum kardeş kanı dökmeye adaydı (Birand vd., 1999: 110). Ülke iki kutuplu bir hal almaya ve halk arasında gerginliklere neden oluyordu.

1959 yılından itibaren yurdun her yerinde kurulmaya başlanan Vatan Cephesi ocaklarına katılanların iktidar destekçisi Zafer gazetesi tarafından yayınlanıyor ve Vatan Cephesi ocaklarına katılanların isimleri her akşam radyodan tek tek okunuyordu. Vatandaşlara da Vatan Cephesi'ne üye olması konusunda baskı uygulanmaktaydı. Halk için devlet dairesinde halledemediği işler için Vatan Cephesi'ne üye olmak bürokrasi işlerinin bir an önce yapılması demektir. Vatan Cephesi'nin kuruluşu da 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nin de önemli gerekçelerinden biri olacaktır.

2.5.3. İsmet İnönü'nün Yurt Gezileri ve Çıkan Olaylar

16 Şubat 1959'da Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması ile ilgili anlaşmanın imzalanması için İngiltere'ye giden Adnan Menderes'in bulunduğu uçak düşmüş Adnan Menderes kazayı hafif yaralı olarak atlatmıştır. Adnan Menderes'in yurda dönüşünde büyük bir halk kitlesi karşılamış ve bu karşılayanlar arasında İsmet İnönü'nde yer alması gergin olan siyasi ortamı bir nebze yumuşatmıştır (Eroğul, 2003: 229). Adnan Menderes; İsmet İnönü'nün kendisini karşılamaya gelmesinden büyük bir memnuniyet duymuş ve İsmet İnönü'ye nezaket ziyaretinde bulunmayı düşünmüştür. DP ile CHP arasındaki ılıman havadan rahatsız olan Cumhurbaşkanı Celal Bayar ziyaretin gerçekleşmesini engellemiştir. Siyasetteki ılıman hava yerini tekrar sertlik yanlısı politikalara yönlendirmiş ve ülke geri dönülmez bir yola doğru gitmeye başlamıştır (Birand vd., 1999: 107). Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın uçak kazası sonrası yumuşayan siyasi ortamı, Adnan Menderes'in İsmet İnönü'ye yapacağı ziyareti engellemesi ile oluşan siyasi gerginlik sonrası İsmet İnönü propaganda amacıyla yurt gezilerine çıkmaya karar verir.

CHP'lilerin ‘‘Büyük Taarruz’’ (Bahar Taarruzu) olarak adlandirdıkları propaganda seferi, 29 Nisan 1959’da başladı. Büyük taarruz olarak adlandırılan propaganda seferine İsmet İnon  başkanlığında 46 CHP milletvekili, partililer ve gazeteciler katılıyordu. İlk gidilecek yer olarak simgesel bir biçimde, İsmet İnon ’n n Yunan General Trikopis’i esir ettiği Uşak tercih edildi (Eroğul, 2003: 231). CHP’liler partinin ayakta ve demokratik rejimi savunur olduğunu göstermek, DP h k metine meydan okumak ve bir yandan da parti teşkilatlarına moral vermek istemektedirler (Demirel, 2011: 306). Gergin olan siyasi atmosferde mülki amirler İsmet İnon ’n n toplantı yapmamasını, ziyaretlerini kısa süreli tutmasını istemektedirler. İsmet İnon  ise geri adım atıyor görünmemek amacıyla gezilerine devam etme kararlılığındadır. Gezinin ilk durağı olan Uşak’ta olaylar ıktı. Nerden atıldığı belli olmayan bir taç ile İsmet İnon  kafasından yaralandı (Birand vd., 1999: 140). Demirel’e göre ise DP’lileri tahrik eden de parti sempatzanı bir gazetecidir. Taşlama bu tahrikten sonra meydana gelmiştir. İsmet İnon ’de yaralanmamıştır sadece ufak bir çizik söz konusudur (Demirel, 2011: 307). CHP milletvekilleri TBMM’ne, İsmet İnon ’ye karşı Uşak’ta düzenlenen saldırı teşebbüsünün Başbakan Adnan Menderes ve İçişleri Bakanı Namık Gedik tarafından tertiplendiğine yönelik önerge verdi. CHP’liler İsmet İnon ’ye atılan taşın planlı olarak gerçekleştirildiği inancındadırlar. CHP milletvekilleri tarafından verilen önerge ret edildi (Demir, 2009: 243).

Uşak’ta ki olaylardan sonra tren ile Manisa’ya hareket eden İsmet İnon  burada da iktidar partisini şu sözlerle eleştirmiştir.

‘‘Uşak’ta himaye altında istasyonda toplanan m tecevazler benim hayatıma kastetmek için harekete geçmişlerdir. Muhalefet aleyhine Haçlılar suçlaması ve muhalefeti karınca gibi ezme tavsiyesi, gece sabaha kadar Ankara’da tertiplenerek tatbiki konmuştur. Azınlıkta olan iktidar, nihayet kaba kuvvetle bir dehşet idaresi kurarak, vatandaşları insan haklarından mahrum yaşatmaya karar vermiş görünüyor. Kanun yolundan çıkmış olanlar, haklarını koruma kararında olan h r vatandaşlar karşısında mağlup olacaklardır. Vatandaşlarımızın hizmetleri uğrunda seve seve can vermeyi hayatımızın yüksek şerefli ve son mükâfatı saymaktayız’’ (Eroğul, 2003: 232).

Manisa’dan sonra CHP lideri İsmet İnon ’n n rotasında İzmir vardır. İzmir’de İsmet İnon  büyük bir sevgi seli ile karşlandı. Ancak İzmir Valisi, İçişleri Bakanlığı’ndan aldığı emir ve talimatla, İzmir’de CHP’nin siyasi parti propagandası

yapmasını yasaklayan bir karar almıştır. Bu nedenle CHP lideri İsmet İnönü İzmir’de konuşma yapamadan ayrılmak durumunda kalmıştır.

CHP kafilesi İzmir’den sonra İstanbul’a gitmiştir. Topkapı civarından geçerken, bir grup DP’li İsmet İnönü’nün arabasına tacizde bulunmuşlardır. DP taraftarı bu grubu oradan tesadüfen geçmekte olan bir binbaşı tarafından dağıtılmıştır (Birand vd., 1999: 110). Binbaşının bu müdahalesi olmasaydı, muhalefet liderini İsmet İnönü’nün orada linç edilmesi gayet olağandı. DP hükümetinin uyguladığı demokrasi anlayışında en önemli olan can güvenliği dahi bulunmuyordu (Eroğul, 2003: 233). CHP’li vatandaşlar İstanbul’da İsmet İnönü’yü karşılamak amacıyla tören düzenlemek istediler. İstanbul Valiliği, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu’na aykırı olduğu gerekçesi ile törenin yapılmasını engelledi. Adnan Menderes, DP İstanbul İl Başkanı Kemal Aygün’den DP’li vatandaşların İsmet İnönü’nün geçiş güzergâhında protesto girişiminde bulunmalarını istemiştir (Demirel, 2011: 307).

Topkapı olaylarının gerginliği henüz bitmemişken Çanakkale Geyikli olayları cereyan etmiştir. Kasım Gülek, üç milletvekili ile Ezine ilçesine bağlı Geyikli bucağına gitmeye karar vermişlerdir. Geyikli’de DP’lilerin protestosu ile karşılaşan heyet Çanakkale’ye kaçmak zorunda kalmıştır. Protestocu DP’li grup Çanakkale’de de CHP’lileri limana çıkarmamış ve CHP heyeti geceyi gemide geçirmek zorunda kalmıştır (Demirel, 2011: 308). Bunun üzerine CHP’liler, milletvekillerinden kurulu bir soruşturma heyetini Çanakkale’ye göndermeye karar verdiler. Hükümet böyle bir heyetin gittiği durumda netice ve mesuliyetin müteşebbislerine ait olacağını bildiren bir tehdit bildirisi yayınladı. DP’nin böyle bir bildiri yayınlaması saldırgan ve eylem yapan DP’li vatandaşlara güvence vermekteydi (Eroğul, 2003: 235).

İsmet İnönü’nün olaylı geçen gezileri arasında en önemlisi Kayseri gezisidir. Bu gezinin sebebi, Yeşilhisar ilçesinde Tarım Kredi Kooperatifi’nde yapılan seçimleri CHP’lilerin kazanması sonucunda CHP ilçe başkanı ile DP’li belediye başkanının tartışmaları sonucunda birbirlerine silah çekilmiş ve olaylar mahkemeye intikal etmiştir. CHP yönetimi ve İsmet İnönü, Yeşilhisar’da olan olayları yerinde görmek amacıyla olayların cereyan ettiği Kayseri’nin Yeşilhisar ilçesine gitmek ister. Kentte ortamın gergin olması nedeniyle Kayseri Valisi CHP heyetini gelmemesi konusunda ikaz eder. Buna rağmen CHP heyeti ve İsmet İnönü Kayseri’ye gider. Bu olayların basına yansımalarını istemeyen DP yayın yasağı koydurdu (Çavdar, 2004: 74).

Kayseri'ye 32 kilometre uzaklıktaki Himmetdede İstasyonunda İsmet İnönü'nün bulunduğu tren durdurulur. Kayseri vali yardımcısı ve il jandarma komutanı İsmet İnönü'nün ve CHP yönetiminin geriye dönmesini isterler. İsmet İnönü bunu kabul etmez. Orada bulunan askerler tarafından da İsmet İnönü'ye aşırı bir saygı gösterilmiş ve bir üsteğmen İsmet İnönü'nün elini öpmüştür. Jandarma askerlerinin İsmet İnönü'ye gösterdiği ilgi ve hürmetin etkisi ile CHP yönetimi ve İsmet İnönü'nün şehre girişine izin verilmiştir (Eroğul, 2003: 238). İsmet İnönü Kayseri il kongresinde konuşmasının ardından Yeşilhisar'a gitmek istemiş fakat yolun barikatlar ile çevrili olduğunu görmesi üzerine kendisi gitmekten vazgeçmiş yanında bulunan CHP heyetini göndermiştir. Kayseri olayları Türk Silahlı Kuvvetleri'nin tarafını belirtmesi açısından son derece dikkat çekicidir. Türk Silahlı Kuvvetleri hükümetin değil, CHP'nin yanında olduğunu bir bakıma teşhir etmiştir.

Ordu mensuplarının bu hareketleri, DP yöneticilerini tedirgin etmiştir. DP İsmet İnönü ile ordunun bir ihtilal hazırlığı içerisinde olduğunu düşünmeye başlamıştır. DP'lileri bu fikre sürükleyen olay ise; İsmet İnönü'nün evine bir kısım komutanların ziyaret amacıyla gidip gelmesiydi. DP'liler CHP'yi silahlı örgüt kurmak, Türk Silahlı Kuvvetleri'ni hükümet aleyhine kışkırtmak ve ihtilal hazırlıkları yapmakla suçuyorlardı (Birand vd., 1999: 110).

2.5.4. Tahkikat Komisyonu ve İhtilal

1960 yılına girildiğinde DP'nin muhalefet üzerindeki baskı ve yıldırma eylemleri katlanılmaz boyutlara ulaşmıştı. Muhalif basın kapatılarak veya cezai uygulamalarla susturulmuş, radyo ise iktidar partisi olan DP'nin resmi yayın organı şeklinde çalışmaktadır. Siyasi ortamın gergin olduğu bu dönemde muhalefet partilerinin oluşturduğu Güç Birliği Cephesi'ne karşın Demokrat Parti tarafından Vatan Cephesi kuruldu. İktidar ve muhalefetin birbirlerine karşı oluşturduğu bu gruplar, ülkede yaşayan vatandaşların iki ayrı kutup olarak yaşamasına neden olmuştur. Köylerde Güç Birliği Cephesi'ne üye olanların ve Vatan Cephesi'ne üye olanların kahvehaneleri dahi ayrıdır. DP iktidar gücünü kullanarak her gün Vatan Cephesi'ne üye olanların isimlerini radyodan anons ettirmektedir. Birçok kişinin adı, kendisinin haberi bile olmadığı halde Vatan Cephesi'ne katıldığı yönünde okunmaktaydı (Çavdar, 2004: 74).

CHP yönetimi ve İsmet İnönü'nün ve Uşak, İzmir, İstanbul (Topkapı), Kayseri (Yeşilhisar) yurt gezileri olaylı geçmiş ve askerinde muhalefet partisi olan CHP lideri İsmet İnönü'ye aşırı saygı göstermesi ve yanındaymış şeklinde durması Demokrat Parti lideri Adnan Menderes'in kendisine karşı bir darbe yapılacağı endişesine kapılmasına neden oldu.

CHP halk nezdinde daha ilgi görmeye başlamış ve DP'nin popülaritesi düşmeye başlamıştır. DP erken seçim düşüncesinde olduğu bu dönemde zaman içerisinde güçlenen rakibi CHP'ni siyaset sahnesinden silme hevesi içerisindeydi. 7 Nisan 1960'da toplanan DPMG, CHP'ni etkisiz hale getirmek üzere ve İsmet İnönü'nün yurt gezilerinde olan olayların daha ileri boyutlarda olacağı ve başka olayların meydana geleceği endişesi ile Meclis üyelerinin de yer alacağı bir Tahkikat Komisyonu kurulması konusunu görüşmüştür. DPMG toplantı sonrası bir bildiri yayınlamıştır.

“Cumhuriyet Halk Partisi'nin yıkıcı gayri meşru ve kanun dışı faaliyetlerinin memleket sathında cereyan tarzı ve bunların mahiyet ve hakikatının nelerden ibaret olduğunu tahkik ve tespit etmek ve bununla beraber memleketin her tarafında yaygın bir halde görülen kanun dışı siyasi faaliyetlerin muhtelif sebeplerine intikal etmek, ez cümle matbuat meselesini adli ve idari mevzuat ve bunların ne surette tatbik edilmekte olduğunu tetkik ederek bir neticeye bağlamak üzere Meclis Tahkikatının açılmasının..” kabul edildiği açıklanmıştır (Albayrak, 2004: 302).

Bu bildirin akabinde DPMG 12 ve 15 Nisan 1960 tarihlerinde yaptığı iki toplantı ile Tahkikat Komisyonu kurulmasına karar vermişlerdir. Tahkikat Komisyonu kurulmasına yönelik önergeyi DP Denizli milletvekili Baha Akşit ile Bursa milletvekili Mazlum Kayalar hazırlamıştır. Baha Akşit ve Mazlum Kayalar'ın hazırladığı önergede içtüzüğün 177. Maddesine göre 15 milletvekilinden oluşan bir meclis Tahkikat Komisyonu'nun kurulması isteniyordu. Bu önerge DP tarafından oybirliğiyle kabul edildi (Eroğul, 2003: 241). Bu önergede DP'nin halk tarafından iktidara getirildiği, halkın tek parti döneminde çok muzdarip olduğu, baskı gördüğü yazılmakta ve halkın bunları tekrar yaşamak istememesi nedeniyle DP ve Adnan Menderes'e ilgi gösterdiği belirtilmekteydi. CHP ise halkın kendisini tasfiye ettiğini kabul etmemektedir. DP'ye göre ise CHP'liler gayri meşru yollarla ülkeyi kaosa sürüklemekte ve yeniden iktidar olmayı istemektedir. CHP'nin bu kanun dışı eylemlerine bir takım basın grubu da destek olmakta ve kurumlar ve halkı DP aleyhine kışkırtmaktadır. Ayrıca DP'ye göre

CHP bir siyasi parti olmaktan öte illegal bir örgüt olarak değerlendirilmektedir (Özdağ, 2004: 148). DP'nin hazırladığı bu önergeye karşılık, CHP Adnan Menderes hakkında meclis tahkikatı açılması ve yüce divana sevkini istedi. CHP'nin hazırladığı önergede şu hususlar yer almaktaydı. İnsan hak ve hürriyetlerinin çiğnenmesi, adli güvencenin bulunmaması, partizan ve patronaja dayalı bir idare, resmi ilanların basına dağıtılmasındaki adaletsizlik, basına baskı, radyonun iktidar tarafından propaganda amacıyla kullanılması ve israf konuları yer almaktaydı. CHP'nin hazırladığı bu önerge kabul edilmedi (Eroğul, 2003: 242).

Yassıada'da anayasayı çiğnemek suçu ile yargılanacak olan Tahkikat Komisyonu'nun üyeleri arasında;

“Vacit Asena, Kemal Biberoglu, Turan Bahadır, Hamdi Sancar, Bahadır Dülger, Sait Bilgiç, Hilmi Dura, Osman Kavuncu, Himmet Ölçmen, Kemal Özer, Necmettin Önder, Selami Dinçer, Nusret Kirişçioğlu, Ekrem Anıt, Nusret Ulusoy'dur. Komisyon başkanlığına Hamdi Sancar, raportör olarak Nusret Kirişçioğlu” (Çavdar, 2004: 75). yer almaktadır.

Tahkikat Komisyonu ilk iş olarak o gün mecliste yapılan görüşmelere yayın yasağı koydurdu.

Tahkikat Komisyonu'nun yetkilerinin arttırılması amacıyla 21 Nisan 1960 tarihinde DPMG'da görüşmelere yapıldı. Tahkikat Komisyonu Başkanı Hamdi Sancar; DPMG'dan komisyonun yetkilerinin arttırılması yönünde talepte bulundu (Demir, 2009: 254). Demokrat Parti, CHP'ni siyaset sahnesinden silmek amacıyla 28 Nisan 1960'da Tahkikat Komisyonu'nu kurdu (Kongar, 2011: 154). Tahkikat Komisyonu'nun yetkileri arasında; Cumhuriyet savcılarına, sorgu hâkimlerine, askeri hâkimlere, sulh hâkimlerine tanınan yetkilerin hepsi bulunmaktaydı. Tahkikat Komisyonu'nun her türlü evraka el koyma, komisyonun çalışmalarına engel olan gazetecileri cezalandırma, komisyon aleyhindeki siyasi partileri kapatma veya engelleme, Tahkikat Komisyonu'nun kararlarına itiraz edenlere bir yıl ile üç yıl arasında hapis cezası verme yetkileri arasında bulunmaktadır. Komisyonun yaptığı çalışmalar gizli olarak yürütülecek ve komisyon üyeleri yaptıkları çalışmalardan dolayı sorgulanamayacaktı. CHP lideri İsmet İnönü, bu komisyonun anayasaya aykırı olduğu, antidemokratik hükümler içerdiği konusunda TBMM kürsüsünden bir konuşma yaptı ve on iki gün uzaklaştırma cezası aldı (Eroğul,

2003: 243). Tahkikat Komisyonu yetkileri bakımından Anayasa'ya aykırı bir durum teşkil etmekle birlikte, kuvvetler ayrılığını da zedelemektedir.

Tahkikat Komisyonun göreve başlaması ile üniversitelerde ve sokaklarda olaylar ve protestolar başladı. Olayların ilk başlangıç yeri İstanbul Üniversitesi'dir (Birand vd., 1999: 115). İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyelerinden Profesör Dr. Hüseyin Nail Kubalı, Profesör Dr. Tarık Zafer Tunaya, Profesör Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, ve Doçent Dr. İsmet Giritli ders esnasında hükümet aleyhinde sözler söylemeleri, öğrencilere eylem yapmaları ve katılım sağlamaları yönünde teşvik edici olmuştur (Özdağ, 2004: 135). Üniversitelerdeki olaylar sonrası DP hükümeti İstanbul'da sıkıyönetim ilan etti. Polisin olayları bastırmak amacıyla sert tedbirler kullanması sonucu olaylar daha da büyümüş ve polisin öğrencilerin üzerine ateş açması sonucu bir kişi ölmüştür. Polisin yetersiz kalması nedeniyle olay yerine sevk edilen asker büyük bir coşku ile karşılanmış ve "Türk Ordusu Çok Yaşa" sloganları göstericiler tarafından atılmıştır. Göstericileri Davutpaşa Kışlasına götürmekle görevli olan askerler gösterici grubun büyük bir kısmını yolda serbest bırakarak bir bakıma bu olaylarda tarafını belli etmiştir (Birand vd., 1999: 117). Cumhurbaşkanı Celal Bayar ülkenin içinde bulunduğu durumu ve olayların hukuki açıdan değerlendirilmesi amacıyla İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyesi Profesör Dr. Ali Fuat Başgil'i Çankaya Köşkü'ne davet etti. Başbakan Adnan Menderes'in ve DP'li üst düzey yöneticilerin bulunduğu bir ortamda Profesör Dr. Ali Fuat Başgil Tahkikat Komisyonu kurulmasını kanunlara uygun fakat yetkilerinin genişliği nedeniyle Anayasa'ya aykırı olduğunu belirtti. Ayrıca üniversiteli gösterici gruplara sert davranılmaması ve hükümetin istifa ederek muhalefetten ılımlı olan kişilerin katılımı ile birlikte ortak bir kabine oluşturulmasını önerdi. Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından bu öneriler gösterici grupları cesaretlendireceği gerekçesi ile kabul edilmedi (Demir, 2009: 258).

Üniversitelerde olaylar devam ederken, Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel izne ayrılmadan ülkenin içinde bulunduğu durum, bu karışık ortamın ve eylemlerin nasıl sonlandırılacağı, antidemokratik kanunların bir an evvel kaldırılması, cumhurbaşkanının ve hükümetin istifa etmesi gerektiği gibi hususlarda Milli Savunma Bakanı Etem Menderes'e bir mektup gönderir (Eroğul, 2003: 247). Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel'in darbe girişimini önlemek amacıyla gönderdiği bu mektubu, Milli Savunma Bakanı Etem Menderes Adnan Menderes'e iletir. Adnan Menderes istifa

etmeyi kabul eder. Fakat her zaman olduğu gibi Cumhurbaşkanı Celal Bayar engeline takılır. Cumhurbaşkanı Celal Bayar istifayı kabul etmez (Aydemir, 2013: 393).

27 Mayıs 1960 İhtilalı'nın yapılmasına olanak sağlayan en önemli gösterilerden biride 555 K olarak tarihe geçen gösterilerdir. 555 K şifresi ise DP aleyhtarı eylemci grupların kendi aralarında bir şifreydi. Şifrenin açılımı ise beşinci ayın beşinci günü saat beşte Ankara Kızılay'da büyük bir gösteri yapılacağıdır. Bu şifre DP aleyhtarı gruplar arasında hızla yayılması neticesinde Kızılay'da hırçın ve büyük bir gösterici grubun oluşmasına neden oldu. Olayları yatıştırmak amacıyla Kızılay'a göstericilerin arasına giren Başbakan Adnan Menderes linç edilmekten son anda bir gazetecinin arabasına bindirilip kaçırılarak kurtarılmıştır (Demirel, 2011: 334).

Olayların bu derece şiddetlenmesi dikkate alınmadan ve hiçbir gerekçe gösterilmeden TBMM on bir günlük bir tatile girdi. Ankara'nın kargaşa dolu ortamından her zaman olduğu gibi uzaklaşmak isteyen Adnan Menderes Ege'de geziye çıktı. Bunalımlı olduğu dönemlerde genelde bulunduğu ortamı terk etmek Adnan Menderes'in alışkanlık haline getirdiği bir durumdur. Adnan Menderes İzmir'de yaklaşık iki yüz bin kişinin bulunduğu coşkulu bir DP'li vatandaşlar tarafından karşılandı. DP'li İzmir halkının sevgi gösterileri Adnan Menderes'i fazlasıyla mutlu etmiş ve bu halk mı bana karşı ihtilal yapacak demiştir. Oysa ihtilal yapacak olan Türk Silahlı Kuvvetleri'dir (Birand vd., 1999: 122).

Ege gezisini tamamlayan Başbakan Adnan Menderes halkın büyük sevgi selini görmesi, üzerine, morali düzelmiş bir şekilde 20 Mayıs 1960 günü Ankara'ya gelmiştir. Morali ve neşesi yerinde olan Adnan Menderes'in bu seferde Harbiyeli öğrenciler bozacaktır. Harbiyeli öğrenci grubu Ankara'da ki Zafer Anıtı'na kadar İstiklal Marşı ve Harbiye Marşını söyleyerek yürümüşler ve olaysız şekilde dağılmışlardır (Demir, 2011: 220). Harbiyeli öğrencilerin yürüyüş yapması aslında gelen ihtilalin ayak sesleri olmasına rağmen Adnan Menderes bunu fark edememiştir. Menderes için önemli olan halkın kendisine olan sevgi ve saygısıydı. Genel Kurmay Başkanı ve üst komuta kademesi ile diyaloglarının iyi olması komutanların her fırsatta bağlılıklarını arz etmesi Adnan Menderes'in ihtilal yapılması ihtimalini dahi düşündürmemiştir (Birand vd., 1999: 123). Adnan Menderes en buhranlı ve sıkıntılı olduğu dönemlerde kendini halkın için atar ve halkın kendisine gösterdiği sevgi selini gördükçe mutlu olurdu. Yine bu sıkıntılı döneminde uçak ile Eskişehir'e gitti. Karşılama heyetinde subaylarda vardı.

Saygı duruşunda oldukları sırada Menderes'in yanlarına yaklaşması ile "Geriye dön" komutu ile karşılama heyetindeki subaylar Adnan Menderes'e sırtını dönmüştür. Bu gelen darbenin ayak sesleriydi. Adnan Menderes ve ekibi araçlarına binerek şehir merkezine hareket ettiler. Fakat bu kez de konuşma yapacağı sırada gizli bir el hoparlörün tellerini kesmişti (Eroğul, 2003: 250). Adnan Menderes Eskişehir'de mikrofonsuz yaptığı konuşmada Tahkikat Komisyonu'nu kaldırılacağını ve erken seçimlere gidileceğini bildirmiştir.

26 Mayıs'ı 27 Mayıs'a bağlayan gece ihtilalcı grup Sami Küçük'ün odasında son toplantısını yaptı. Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun ordudaki kaynaşmaları ve ihtilal hazırlıklarının yapılmasını değerlendirerek böyle bir girişimde bulunulmaması konusunda komuta kademesini uyardı (Demir, 2009: 437). Fakat ihtilal heveslisi subaylar gece saat 3 civarında operasyona başlamışlardır. İlk olarak kendilerine muhalif olabilecek askeri tesislerde bulunan asker personeli teslim almışlardır. Akabinde Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı teslim alma olayını gerçekleştirmişlerdir. Cumhurbaşkanı Celal Bayar kısa süreli direnmenin sonunda teslim olmuş ve Harp Okulu'na götürülmüştür (Birand vd., 1999: 136). İhtilalın halka duyurulması ve radyonun ele geçirilmesi görevi Kurmay Albay Alparslan Türkeş'e verilmişti. İhtilal sabahı Kurmay Albay Alparslan Türkeş halka hitaben şu satırları okur.

"Burası Türkiye Radyoları Yayın Postası; Türk Silahlı Kuvvetleri Türk Vatandaşlarını radyolarının başına davet eder. Sevgili vatandaşlar: Türk Silahlı Kuvvetleri el ele vererek memleketin idaresini almıştır. Bu hareket Silahlı Kuvvetlerimizin müşterek işbirliği sayesinde, kansız başarılmıştır. Sevgili vatandaşlarımızın sükun içinde bulunmaları, resmi sıfatı ve vazifeleri ne olursa olsun, hiç kimsenin sokağa çıkmamasını rica ederiz.." (Aydemir, 2013: 456).

27 Mayıs 1960 darbesine giden süreci ve kurulan gizli örgütleri yönlendiren ve darbeyi gerçekleştiren kişi Tümgeneral Cemal Madanoğlu'dur (Özdağ, 2004: 198).

Eskişehir'de bulunan Başbakan Adnan Menderes geceyi Şeker Fabrikası Sosyal Tesisleri'nde geçirmektedir. Askerler Başbakan Adnan Menderes'i tutuklama amacıyla gittiklerinde Kütahya'ya doğru yola çıktığı haberini aldılar. Adnan Menderes'i Kütahya'da vali yardımcısı ve Hava Eğitim Komutanı Albay Süleyman Demet karşıladılar. İhtilalcılar tarafından hakkında tutuklama kararı bulunan Adnan Menderes

tutuklanarak Albay Muhsin Batur refakatinde Eskişehir’ oradan da Harp Okulu’na götürüldü (Demir, 2009: 439).

Darbe sonrası askerler tarafından kurulan Milli Birlik Komitesi 1924 Anayasası’nı askıya alarak 12 Haziran tarihinde geçici Anayasa ile DP’li milletvekillerini ve Adnan Menderes’i yargılamak üzere Yüksek Adalet Divanı olan olağanüstü yetkilerle donatılmış bir mahkeme kurulur. Tutuklanan DP’li milletvekilleri Yassıada’da mahkûm edilir. Duruşmalar da Yassıada’da yapılmaktadır. Duruşmalara 14 Ekim 1960’ta başlanmıştır. 11 ay içerisinde 592 sanık DP’li milletvekili hakkında 19 ayrı suçtan davalar açılmıştır (Yücel, 2001: 165). Davaların en önemlileri anayasa ihlalleri ve yolsuzluk konuları üzerinde yoğunlaşmaktaydı. Yassıada Mahkemesi kararını 15 Eylül 1961 tarihinde vermiştir. Adnan Menderes ve Celal Bayar’ın da aralarında bulunduğu on beş DP’li idam cezasına, kırk üç sanık hakkında ise ömür boyu hapis cezası verilmiştir (Aydemir, 2013: 494). 22 kişiden oluşan Milli Birlik Komitesi idamların yapılmaması hususundaki önerileri dikkate almayarak oylama yapmış ve oylama neticesinde on beş idam cezasından dördü onaylanmıştır. İdam cezası onaylananlar arasında Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu bulunmaktadır. Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın idam cezası yaş haddi nedeniyle müebbet hapis cezasına çevrilmiştir (Birand vd., 1999: 152). 16 Eylül 1961 tarihinde Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan’ın idam cezası gerçekleştirildi. Başbakan Adnan Menderes’in o gün intihara teşebbüs etmiş olması nedeniyle bir gün sonra 17 Eylül 1961 tarihinde öğleden sonra idam cezası gerçekleştirilmiştir.

CHP’nin yirmi yedi yıllık iktidarı boyunca “Devletçi Seçkinci” bir siyaset sergilenmiş olup DP’nin iktidara gelmesi ile “Gelenekçi Liberal” siyaset ülkeye hakim olmuştur. Fakat TSK tarafından gerçekleştirilen 27 Mayıs 1960 darbesi ile ülkeye tekrar “Devletçi Seçkinci” siyaset hâkim olmuştur (Kongar, 2011: 154). CHP döneminde üst yapı unsurları ile gerçekleşen modernleşme hareketi, DP ile birlikte öncülü sayabileceğimiz Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Fırka’nın takip ettiği ekonomik kalkınmaya yönelik alt yapı unsuru ile modernleşmeyi gerçekleştirmeye çalışmıştır (İnan, 2007: 138). DP köylü ve kırsal kesimdeki halkı mobilize ederek iktidara gelmiş ve patronaj ilişkisine dayalı bir siyaset yürütmüştür. DP tarafından çıkarılan antidemokratik kanunlar, muhalefetin muhalefet yapmasına yönelik

engellemeler, bürokrasi kurumlarını hiçe sayan tutumu, Tahkikat Komisyonu kurulması gibi sebepler Demokrat Parti ve Adnan Menderes'in sonunu hazırlayan önemli olaylardır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

POLİTİK PATRONAJ VE NEPOTİZM

İktidar veya siyasi partiler göreve geldiklerinde mahiyetinde bulunan kamu kurum ve kuruluşlarında ki yönetici pozisyonun da bulunan, kendi ideoloji ve siyasi görüşlerine sahip olmayan üst düzey yöneticileri nepotizm-kronizm gibi unsurları dikkate alarak atamaya tabii tutmasına veya yer değiştirmesine patronaj denilmektedir (Aktan, 2001: 15). Türk Dil Kurumu'na göre patronaj “*Cezaevinden serbest bırakılan suçlunun toplum yaşantısına yeniden uyabilmesini sağlamak amacıyla yapılan yardım çalışması*”⁵ olarak ifade edilmektedir. Her iki tanımdan yola çıkarak bir korunma veya kollanma işleminin gerçekleştirildiği görülmektedir. Siyasi patronajda ise iktidar gücüne sahip siyasi partiler kendi güvendiği ve kendi çıkarları doğrultusunda politikalar üretme amacıyla, yandaşlarına rant sağlamak için atama ve yer değiştirme işlemlerini gerçekleştirirler.

“Adamı olmak” ifadesi sosyal bilimlerde kavramsal olarak karşılığı patronaj, patron-müşteri, kliyalizmdir. Patronaj ilişkileri modern öncesi dönemlerde de sık karşılaşılan bir olaydır. Para, mülk ve itibar sahibi olan toprak ağaları kendi sorumluluğu veya koruması altında olan kişilere hayatlarını devam ettirebilmeleri için gerekli ortam ve şartları sağlarlardı. Kırsal ve tarım toplumlarında patronaj ilişkisinin oluşumunu; gelenek, görenek, dinsel normlar sağlamaktadır. Karşılıklı fakat eşitsizliğe dayalı yüz yüze olan bu sistem patronaj kaynağının ilk basamağıdır (Kurtoğlu, 2012: 145). Politik patronaj pozitif anlamda değerlendirilmesi yapıldığında kişilere iyi bir gelecek ve kariyer amacıyla patron veya siyasi lider tarafından gerekli olanakların sağlanması olarak düşünülebilir. Negatif anlamda ise prestijli makam ve mevkilere hak etmeyen kişilerin liyakat esası dikkate alınmadan yerleştirilmesi ve terfi etmesinin sağlanmasıdır.

Yönetim ve örgüt açısından; kayırmacılık, nepotizm, klientalizm, hemşehricilik, patronaj gibi farklı düzeylerde görülmektedir. Akraba kayırmacılığı olarak görülen nepotizm aynı örgüt veya kurum içerisinde, yüksek pozisyonda bulunan bir akraba tarafından yakınlarının örgüt veya kuruma liyakat esasına dikkate alınmaksızın dahil edilmesidir (Erdem, 2010: 136). Nepotizm bireylerarası ikili ilişkiler açısından

⁵ Tdk.gov.tr

değerlemeye tabii tutulduğunda subjektif özellikler taşıması nedeniyle, mağdur bir kitle yaratması nedeniyle örgütsel ve kurumsal ilişkilere zarar vermektedir. Örgüt ve kurum içerisinde olmakla birlikte nepotizm çemberi içerisinde olmayan üye ve katılımcılar üzerinde aidiyet duygusunun zayıflamasına neden olmaktadır. Akraba kayırmacılığı (nepotizm) genel olarak kamu kurumları aracılığı ile kullanımı daha yaygın olarak görülmektedir. Bir siyasi lider veya siyasi bağlantısı bulunan bir kişinin güç ve otoritesini kullanarak aile fertleri ve akrabalarını, yetenek ve vasıflarına bakmadan kamu kurum ve kuruluşlarında işe yerleştirmesi, istihdam etmesi ve liyakat ve hak ediş esasının uygulanmamasıdır. Kronizm ise nepotizmden farklı olarak kayırılan kesime arkadaş, eş-dost, hemşehri gibi faktörlerde dahil edilerek saadet çemberine dahil etmektir. Halk dilinde kronizm, nepotizm, hemşehricilik kavramları torpil yapma, adamı olma ile özdeşleşmiş kavramlardır (Karakaş ve Çak, 2007: 78). Bu kavramların yerleşmesinde ve uygulamaya geçirilmesinin ana nedeni toplumsal kültür kaynaklıdır. Patronaj uygulamaları modern toplumlarda, hukuk sistemlerinde yer alan “yasalar önünde herkes eşittir” ilkesi nedeniyle uygulama alanı bulamamaktadır. Kentli ve modern toplumlarda bu tür uygulamalara rastlama oranı daha düşük seviyelerdedir (Kurtoğlu, 2012: 145).

Siyasi patronaj ve klientalizm; siyasi parti aracılığı ile oy ile devlet kaynaklarının ayrıcalıklı olarak yandaşlarına kullandırılmasıdır. Patronaj ve klientalizm, sadece siyasi partilerde görülmemekle birlikte Türkiye’de toplumsal eylem kalıplarına bürünmüştür. Patronaj ve klientalizm, Türkiye’de ahilik ve loncalar aracılığı ile de yürütüldüğü dönemler olmuştur (Schüler, 2002: 99). Seçmen siyasi parti adayına kendisini temsil etmesi ve iktisadi ve siyasi çıkarlarını korumak amacıyla oy vermektedir. Seçmenin buradaki asıl amacı devlet yardımlarından faydalanması, bürokrasi ile ilgili işlerinin daha hızlı bir şekilde yapılmasıdır. Siyasi lider veya siyaset adamı seçmenin isteklerini karşılamadığı takdirde seçmenin tekrar oy verme aşamasında kendisine oy vermeyeceğini düşünerek seçmenin isteklerini yerine getirmeye bir bakıma mecbur kalmaktadır. Bu süreç karşılıklı olarak bir nevi alış-veriş olarak düşünülmektedir. Patronaj, kamusal alanda bulunan imkan ve olanakların liyakat kriterleri dikkate alınmaksızın eş-dost-akraba veya partililere öncelik verilerek kayırılmasıdır.

Siyasi patronaj, devlet kurumunun var olması ile yönetimlerde görülmeye başlamıştır. Fakat yönetim literatüründe yer bulması 1828 yılında ABD başkanlık sistemini General Jackson'un kazanması ile uygulamaların istismarı sonucu kullanılmaya başlanmıştır. Osmanlı döneminde ise Kanuni döneminin bitmesini müteakiben siyasal ve yönetsel sorunların ana kaynağı politik patronaj olarak görülmektedir. Osmanlı düzeninde yer alan arpalık sistemi de bir nevi patronaj işlevi görmektedir. Osmanlı Devletinde Kanuni sonrası dönemde görevlendirmelerde ve atamalarda liyakat esas alınmamış olmakla birlikte imparatorluğun yozlaşmasına ve otorite kaybına zemin hazırlayan unsurlar arasında yer almıştır (Erdem, 2010: 31). Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra 1928 yılında Bahriye Vekili olan Topçu İhsan Eryavuz'un kurmuş olduğu şirkete, Yavuz Zırhlısı'nın bakım ve onarımı işinin verilmesi nedeniyle "Havuz-Yavuz" davası olarak tarihe geçecek olan kayırmacılık ve politik patronaj ilişkisi görülmektedir. Politik patronaj, siyasi iktidarların konum ve güçlerini korumak amacıyla ele alındığında makul bir şey gibi görünse de, tamamen siyasi partilerin kendi çıkarlarını korumak ve yerlerini sağlamlaştırma amacıyla uyguladıkları bir illegal sistemdir.

3.1. Demokrat Parti ve Politik Patronaj

Demokrat Parti iktidara gelmesi ile birlikte bürokrasinin toplum ile devlet arasındaki rolünü sınırlandırarak iktidarı devir aldığı CHP'nin bürokrasinin tam aksini hayata geçirmiştir. Bürokrasiden uzaklaşması ile birlikte DP politik patronaj ilişkilerine ağırlık vermiş ve kitleleri patronaj sayesinde harekete geçirme gayreti içerisinde bulunmuştur. DP'nin iktidara gelmesi ile CHP döneminin bürokratlarına göre bu durum siyasetin ayağa düşmesi olarak nitelendirilmiştir. Çünkü DP liderleri ve yöneticileri bürokratlardan öte geniş halk kitleleri ve iş adamları ile temas halinde olmuşlardır (Öz, 1998: 35). Adnan Menderes iktidar olmadan önce de iktisadi devlet politikalarından ve güçlü ve hakim kamu bürokrasisinden sürekli şikayetçi olmuştur. Demokrat Parti popülist bir parti olması hasebiyle, sivil toplum kuruluşlarının etkin olmaması, plüralist yapının bulunmaması nedeniyle patronaj ilişkilerinin tesis edilmesi daha kolay ve uygulanabilir olmuştur. Türkiye az gelişmiş bir ülke olması nedeniyle DP popülist bir parti olmuş ve kamu kaynaklarını fütursuzca kitle desteğini arttırmak amacıyla kullanmıştır (Sunar, 2010: 45). DP farklı grupların bir araya gelmesi ile oluşmasına rağmen ortak özellikleri ve sıkıntıları aynı yönde olan seçmenleri bir araya toplayarak,

bürokrasiye karşı top yekun savaş açması ile başarıya ulaşmaya çalışmıştır (Sunar, 2010: 55).

DP tarafından kurulan Vatan Cephesi bir nevi halkın bürokrasi ile ilgili olan işlemlerini gerçekleştirebilmesi için mecburi kayıt olması gereken bir yer haline dönüştü. Vatan Cephesi'ne katılan partililer kamu kurumları ile olan işlerini patronaj sayesinde çok kısa süre içerisinde tamamlar hale gelmiştir. Bu konuyla ilgili olarak Kim Dergisi olayı şu şekilde aktarmıştır (Yıldırım, 2008: 194).

“İçki ruhsatı elinden alınan, lokantası pislik yüzünden kapatılan ve nihayet 8 kişiyi bir araya getirebilen her açığız vatandaşın bir VC açmaya teşebbüs ettiği pek açığız olmayan vatandaşların dahi bildiği bir gerçektir. Bu gerçeği Demokratların kendileri de hiç şüphe yok ki çok iyi biliyorlardı. Ama bu onları üzen bir husus olamazdı. Zira VC'nin kuruluşundan maksat, vatandaşa yaşayabilmek için VC'li olmak lazım geldiği inancını vermektir.

Gir VC'ye , al içki ruhsatını.

Gir VC'ye , aç gazonu.

Gir VC'ye , al Tekel Bayii.

Gir VC'ye , al tahsisini.

Gir VC'ye , al kredini.”

Ülkede vatandaşlar CHP'ni destekleme girişiminde buldukları taktirde elektriklerinin kesilmesi ile DP tarafından tehdit edilir duruma gelmişlerdir (Gaytancıoğlu, 2011: 103). DP halkın desteğini ideolojik bir seferberlik şeklinde harekete geçirmemiş, mobilizasyon olanakları sınırlı olan patronaj ilişkilerini tercih etmiştir. Bunun en önemli nedenleri arasında çağdaş yaşama ve modern kurumlar ile bütünleşememe görülmektedir (Sunar, 2010: 52).

Daha önceki bölümlerimizde değindiğimiz üzere DP basın üzerinde de önemli bir baskı unsuru olmuştur. Bu dönemde baskı makineleri ve mürekkep gibi gazete basım işlemlerinde kullanılan malzemeler yurt dışından ithal edilmektedir. İthal izni ve döviz tahsisleri de hükümet tarafından gerçekleştirilmektedir (Demirel, 2011: 204). Hükümet kendine muhalif olan gazetelerin ihtiyacı olan baskı makinesi, mürekkep ve döviz tedarik etme konusunda sıkıntılar çıkartmakta ve muhalif basının bir bakıma sesini

kesmeye yönelik girişimlerde bulunmaktadır. Fakat kendi silahşoru olan basın için baskı makinesi, mürekkep ve döviz tedarik etme konusunda hiç zorluk çıkartmayarak desteklemeye özen göstermiştir. Bu dönemin diğer bir ayırt edici özelliği ise resmi ilanlar konusu DP'nin tekelinde olan bir husus olmuştur. 1951 yılında kabul edilen resmi ilanlar kararnamesinin yürürlüğe girmesi ile DP resmi ilanlar konusunda tek yetkili makam kendini ilan etmiştir (Eroğul, 2003: 149). DP kendi yandaşı ve destekçisi olan gazetelere resmi ilan verme konusunda daha cömert davranarak ve örtülü ödenekten para aktarma işlemleri yaparak siyasal patronaj ilişkisinin oluşmasına neden olmuştur.

DP kuracağı fabrika ve sanayi tesislerinin yerlerini ulaşım, iş gücü, iktisadi faktörleri dikkate almaksızın, adam kayırma ve partililik yüzünden ilgisiz bölgelere kurmuş ve üretim maliyetlerinde gereksiz artışlara neden olmuştur (Eroğul, 2003: 146). 1953 yılından sonra Kamu İktisadi Teşebbüslerinin artması, devlet sübvansiyonlarının ve himayeciliğin artması, DP'ye kitleler tarafından desteği her geçen gün artar bir şekilde dönüş yapmıştır. Kamu İktisadi Teşebbüslerinden özellikle Sümer Bank tekstil fabrikaları DP'nin politik patronaj amaçlı kullanımına olanak sağlamıştır. İş arayan ve DP üyesi olan herkes liyakat esasını dikkate alınmadan Sümer Bank tekstil fabrikalarına işçi olarak alınmıştır. DP toplum ile devlet arasında ilişkileri düzenleyen bürokratik kurumları devre dışı bırakarak parti patronajını hâkim kılmıştır. Patronaj ilişkilerini parti ve Meclis seviyesinde yoğunlaştırarak bürokrasiyi saf dışı bırakan ve kuşatan alternatif bir sistem teşkil etmiştir (Sunar, 2010: 59).

Bürokratlar devlet fon ve kaynaklarının siyasal patronaj ve himaye amacıyla kullanılmasına ısrarla karşı çıkmasına rağmen DP yerel parti örgütleri, yerel bürokratlara baskı yaparak etik olmayan siyasi patronaj sisteminin devam etmesini sağlamışlardır (Özbudun, 1995: 17). Milletvekillerinin temsil ettiği ilden gelen seçmenlerine hastane ve tedavileri ile ilgilenmeleri, çocuğunu kamu dairesinde işe girmesi için öncelik tanınması gibi nedenlerle başkent yollarını bu nedenlerle sürekli kat eden seçmenler olmuştur. Devlet vatandaş ilişkilerine aracılık yapan “siyaset komisyoncuları”nın türemesine kadar uzanan bir patronaj sistemi teşkil edilmiştir. Siyasal patronajın tek hedefi siyasal destek amaçlıdır (Sunar, 2010: 59). Patronaj ilişkileri merkezi ve yerel yönetimler üzerinde kaynak israfı ve verimsiz kullanımı sonucunda devletin başarısız olmasına neden olmaktadır. Siyasal patronaj, merkezi

yönetim düzeyinde patronaj ve daha büyük çapta görünürken yerel yönetimlerde ise daha çok nepotizm, hemşehricilik şeklinde cereyan etmektedir.

DP'nin siyasal patronaj olarak gerçekleştirdiği diğer bir önemli konu ise büyük toprak sahibi ve çiftliği olan ağaların çıkarı amacıyla Köy Enstitüleri'ni kapatmak olmuştur. Köy Enstitüleri'nin kapatılması ile yoksul köylünün bilinçlenmesi, bir dalda uzmanlaşması engellenerek, büyük toprak sahibi ve çiftliği olan ağalara itaat etmesi ve sistemi sorgulamaları hedeflenmiştir. DP bakanı Tefvik İleri, iktidarlarının ilk yıllarında 1952'de yoksul köylü ve çiftçiyi eğiten, uzmanlaştıran ve topluma bilinçli bireyler yetiştirilmesini sağlayan Köy Enstitüleri'ni antikomünizm silahına sarılarak kapatmıştır (Eroğul, 2003: 152). DP yandaşı olan büyük toprak sahibi ve çiftliği olan ağaların sarsılmaz gücünün yıpranmaması amacıyla halkın yegâne eğitim alanı olan Köy Enstitüleri'ni politik patronaja kurban etmiştir.

Eşit olmayan ve belli bir kesimi ödüllendirmeye yönelik olan patronaj sistemine tepkiler halk tarafından gelmemekle birlikte bu konunun sakıncalarına sadece CHP dikkat çekmiştir. Halkın veya ekonomik elitlerin tepki vermesi gereken bir konu olmasına rağmen aksine politik patronajı desteklemişlerdir. CHP politik patronajı devlet ile toplumun kaynaşması olarak görmemekle birlikte, devletin özelleştirilmesi, hukukun deformasyona uğraması, bürokrasi kurumunun ve bürokratların partizanlaşması, reel politikalar veya istihdamlar yerine partizan tercihli siyasetin ön plana çıkması nedeniyle eleştirmiştir (Sunar, 2010: 60). Mardin'in Derik ilçesinde tohumluk buğday almak için dilekçe yazmaya giden CHP'li vatandaşa görevli olan DP'li vatandaş sizlere tohumluk buğday yok diyerek CHP seçmenlerine karşı ayrımcılık uygulama girişiminde bulunmuşlardır (Demirel, 2011: 196).

DP kalkındırılması ve kollarılması gereken çiftçi ve köylü yerine politik patronajı ticaret burjuvazisi için kullandı. Köylünün ürettiği ürünlerin pazara açılması dahi aracı sınıfların devreye girmesi ile aracı sınıfların çıkarına oldu. Ticaret burjuvazisini desteklemek ve kredini ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Türkiye Sınai Kalkınma Bankası kuruldu. DP kendi yandaşı olan ticaret erbabına bu bankalar aracılığı ile kredi ve ithalatı desteklemek amacıyla döviz temin etti (Eroğul, 2003: 152). DP muhalefet olduğu dönemlerde işçi sınıfına vaat ettiği grev hakkını vermeyerek grev girişiminde bulunan işçilere sert tedbirler uygulamıştır. DP halkın ve yoksulun yanında

olduğu söylemlerinin aksine ülkenin emperyalist uygulamaların tatbik edileceği bir ülke haline gelmesi için gerekli olan yasal veya yasal olmayan çabalarda bulunmuştur.

Başbakan Adnan Menderes'in isteği doğrultusunda harcanmak üzere tahsis edilen ve hiçbir şekilde denetime, sorgulamaya tabii olmayan örtülü ödenek hiç kimse tarafından sorgulamaya tutulmamış ve 27 Mayıs Darbesi sonrasında Adnan Menderes'e yöneltilen davalar arasında yer almıştır (Demirel, 2011: 155). Yine Adnan Menderes'in yargılanması esnasında Divanın 960/13 numarasında kayıtlı, İpar Transport Şirket'ine usulsüz döviz verdiği ve döviz yolsuzluğu olduğu dava mevcuttur (Aydemir, 2013: 480).

1951 yılında Adnan Menderes bakanların yolsuzluk yaptığı söylentileri üzerine bakanlar kurulunda değişiklik yapmak zorunda kaldı. Parti içerisinde muhalefet olan grup (61'ler Grubu), Samed Ağaoğlu'nun önemli yolsuzluklar yaptığı için Meclis soruşturması açılmasını istedi. Parti içi muhalefet olan bu grup Maliye Bakanı Hasan Polatkan, Ticaret Bakanı Sıtkı Yırcalı, Fatin Rüştü Zorlu ve Mükerrer Sarol hakkında da DP Meclis grubunda araştırma yapılması konusunda karar aldırıldılar. Suçlamalar yolsuzluk ve "Döviz Tahsis Komisyonu"nda nüfuzun kötüye kullanımı idi. Mükerrer Sarol için ise haksız yollardan zengin olduğu iddiaları yer almaktaydı. Araştırma komisyonu yolsuzluk ve nüfuzun kötüye kullanıldığına dair herhangi bir olay tespit edemediğinden bu bakan ve milletvekilleri aklandı (Başgil, 2011: 88). Yeşilköy'de bulunan bir otelin lüks malzemeleri için ihtiyaç duyulan döviz miktarı otelin yıllarca tüketemeyeceği şekilde fazlasıyla çıkmasına rağmen, kendi yandaşları olmayan bir işletmenin hammadde ithalatı için ihtiyaç duyduğu döviz ise sürekli aksayarak bir türlü tahsis edilmez. Yine buna benzer bir geminin tamir ve yedek parça ihtiyacı olmadığı halde gemiye revizyon yapılması için döviz tahsisi lüzumundan fazlasıyla yapılmıştır(Aydemir, 2013: 263).

Adnan Menderes'i 6-7 Eylül olayları patlak vermeden kısa bir süre önce ziyaret eden, Adnan Menderes'in en büyük destekçisi Necip Fazıl ise Büyük Doğu Dergisi'ne örtülü ödenekten para yardımı yapmıştır (Timur, 2014: 112). Adnan Menderes ile Necip Fazıl'ın görüşmesi sonucunda Büyük Doğu'nun günlük gazete olması amacıyla Samet Ağaoğlu vasıtasıyla Osmanlı Bankası'ndan 80 bin lira fon verilmiştir (Kısakürek, 2011: 218).

Politik patronaj sonucu bürokratik kadro güç ve prestij kaybına uğramış ayrıca bürokratik kadronun tasfiyesi ve politik patronaj sisteminin tam olarak tesisi amacıyla tayin, emeklilik, bakanlık emrine alma gibi tedbirler uygulanmıştır. Vatandaş ise bürokrasi yerine parti güdümlü patronaj sistemi sonucunda parti temsilcileri ile iş görme yoluna gitmiştir. 1957 yılından sonra ekonomide başlayan kötü gidişat neticesinde kaynakların azalmasıyla birlikte, DP'nin patronaj sistemi ılımlı popülizmden otoriter popülizme doğru geçiş yapılmıştır (Sunar, 2010: 60). DP döneminde politik patronaj ilişkilerinin artmasının bir diğer nedeni savaş dönemi kısıtlamalarının kalkması ile birlikte yeni açılan pazarlarda devlet faaliyetlerinin artması sonucu iktidarda bulunan siyasi partilere olanak sağlamıştır (Schüler, 2002: 104).

DP'nin iktidar olması ile Osmanlı Devleti'nden devir alınan paternalist devlet anlayışından dolayı menfaat ilişkilerinin ön planda olduğu bir dönem olmuştur. Siyasal patronaj sisteminin önüne geçilememesinin en büyük nedeni sivil toplum kuruluşlarının olmaması olarak görülmektedir. Olanların ise hükümetin güdüm ve kontrolünde olmasından dolayı siyasal patronaj DP tarafından rahatlıkla iktidar olduğu dönemde uygulanmıştır.

3.1.1. Almanya

Almanya'da önemli olan yasaların kabulü için iki meclisin onayı gerekli olduğu için iktidar partisi istediği her kanunu dilediği gibi çıkaramamaktadır. Aynı dönemde DP ise Tahkikat Komisyonu gibi komisyonları veya kanunları sadece TBMM'de kendi milletvekillerinin oyları ile rahat bir şekilde çıkartabilmektedir. Almanya'da siyasal partilere devlet yardımı olması nedeniyle (seçimlerde ikinci oyların binde beşini alan siyasi parti) siyasi partiler sermaye sahiplerinin yardımlarına ihtiyaçları kalmamıştır. Siyasi partiler aldıkları seçim yardımları nedeniyle sendikalara da bağımlı hale gelmemişlerdir (Eroğul, 2012: 263).

Modern toplumlarda sınıfların bilinçli olması neticesinde örgütlenmeler teşkil edilir. Bunlar işveren örgütleri, işçi örgütleri ve sendikaları, memur sendika veya birlikleridir. Almanya'nın da örgütlenme düzeyi yüksek seviyelerdedir. Ayrıca kiliselerde toplum yaşamında önemli bir faktör olarak görülmektedir.

Bu saydığımız örgütler siyasal iktidar üzerinde önemli bir baskı grubu oluşturmaktadır. Baskı gruplarının etkin olması nedeniyle siyasal iktidar politik patronaj

ilişkilerine tevessül edememektedir. Hükümetin yaptığı veya yapacağı işlerde baskı gruplarına danışması bir nevi zorunluluk haline dönüşmüştür. Baskı grupları, siyasi patronaj açısından siyasi partileri bir nevi önleyici pozisyonda bulunmaktadırlar. DP döneminde sendikaların gelişmemesi ve baskı gruplarının hükümet tarafından kontrol altında tutulması veya kurulmalarına müsaade edilmemeleri nedeniyle Almanya’da vukuu bulmayan politik patronaj Türkiye’de DP tarafından siyasal hayatta yerini almıştır.

3.1.2. Fransa

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra kurulan IV. Cumhuriyet dönemi sömürgelerinden Cezayir’de kanlı yöntemlere başvurması nedeniyle 4 Ekim 1958 Anayasa’sı ile yarı başkanlık sistemine geçiş yapılmıştır. Ulusu temsil yetkisi, parlamentodan devlet başkanına geçti. Bu anayasa ile siyasal istikrarsızlıklar ve bunalımlar karşısında güçlü bir yürütme erki yaratılmıştır. Yürütme erkini güçlendirmek amacıyla bakanlığa atanan parlamenterler, parlamenter kimliğini kaybederek bürokrat kategorisinde yer almaktadır. Bakanlar daha çok bürokratlardan seçilmektedirler. Dolayısıyla parlamento ve siyasi parti ile bağları en az seviyeye indirilerek siyasi patronaj ilişkilerinin yaşanması minimum düzeye çekilmektedir (Eroğul, 2012: 158).

Fransa Anayasa’sınının 69-71 maddelerinde düzenlenen Ekonomik ve Sosyal Konsey, sosyal grupları ve sendikaları kamu yönetiminde temsil etmektedir. Ekonomik ve Sosyal Konsey ekonomik plan ve programlarla ilgili olarak hükümetin talebi üzerine rapor ve görüş bildirmektedir.

Sendika ve baskı kümeleri sayesinde halk kendini ifade edebilmekte ve kamu kurum ve kuruluşları ile olan resmi işlemlerini üçüncü kişilere gerek kalmaksızın çözümlenmektedir. İktidar partilerine işlerini siyasi patronaj yolu ile değil fakat bağlı buldukları sendika ve baskı grupları aracılığı ile yaptırılmaktadır. Modern toplumlarda sendika ve baskı grupları hükümetler üzerinde ciddi bir kontrol mekanizması oluşturduğu için siyasi partilerin, siyasi patronaj ilişkileri görülme oranı yok denecek kadar azdır.

3.1.3. İngiltere

İngiltere’de yasama parlamentoya ait olmakla birlikte Taç, Lordlar Kamarası ve Avam Kamarası’ndan oluşmaktadır (Eroğul, 2012: 4). Milletvekillerinin

dokunulmazlıkları bulunmamaktadır. Bununla birlikte milletvekillerin yönetim kurulu üyeliği danışma bürosu şeklinde ek işler yapmaktadırlar. Kamu görevlerini şahsi işleri için kullanmaları yasaktır. Milletvekilleri herhangi bir konuda yapılacak olan görüşmelere katılmadan önce mutlaka o konu ile ilgili maddi bağlantıları var ise Avam Kamarası'nda bulunan ve kamuya açık olan bu deftere kayıtlarını yapmak zorundadır.

Türkiye'de son yıllarda uygulamaya geçirilen ombudsmanlık sistemi İngiltere'de 1967 yılında kurulmuştur. Vatandaş müracaat ve şikâyetleri için milletvekilinin aracılığı ile ombudsmana başvuruda bulunabilmektedir. Dolayısıyla seçmen ile milletvekili kolektif bir çalışma yapmış olmaktadır. İngiltere'de kamu yönetiminin en dikkat çeken yönü, siyasal ideolojisi her ne olursa olsun iktidara gelen hükümetlere aynı sadakat ve özveri ile hizmet etme durumunda olmasıdır (Eroğul, 2012: 33).

İngiltere'de memurlar kamu işlerinde tarafsız ve objektif olmaya büyük önem göstermektedirler. Memurlar siyasete girmek istediklerinde kamu görevinden istifa etmek zorundadır. İşyerinde ve iş saatlerinde kamu memurlarının siyaset konuşmaları yasaktır. Dolayısıyla kamuda çalışan memurun üyesi olduğu parti üyesine politik patronaj (kayırmacılık) yapması bir nevi mümkün olmamaktadır.

Siyasal partilerin seçim propagandaları amacıyla yaptıkları harcamalar kısıtlı olması ve kayıt altına alınıyor olması nedeniyle siyasal partiler seçmen satın almaktan öte ikna yoluyla seçmenlerinden oy istediği için particiliğin önemi artmış bulunmaktadır (Eroğul, 2012: 70). Demokratik ve modern toplumlarda olduğu gibi İngiltere'de de baskı gruplarının siyasal partiler ve hükümet üzerinde büyük bir ağırlığı bulunmaktadır. Dolayısıyla siyasal partilerin, politik patronaj uygulamasının önü bir bakıma kesilmiş durumdadır. DP döneminde sendikalar ve sivil toplum kuruluşları baskı altında olmaları veya faaliyetlerini yürütememeleri, sınıf bilincinin tam olarak oluşmamış olması nedeniyle politik patronaj ilişkilerini rahatlıkla yürütmüştür.

SONUÇ

Bu çalışmada iki ana konu üzerinde durularak DP'nin kuruluşu ve politik patronaj konuları analiz edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nde çok partili hayata geçişin üçüncü denemesi olan DP, CHP'nin içinden çıkan hizipler neticesinde 7 Ocak 1946 tarihinde kurulmuş ve 14 Mayıs 1950 seçimlerini kazanarak iktidara gelmiştir. Tek parti uygulamalarından ve baskıcı tutumlardan rahatsız olan halk tarafından büyük destek görmüştür. Yeter söz milletin sloganı ile halkın arasına karışan DP 1950, 1954, 1957 yıllarında yapılan seçimlerde Meclis'te çoğunluğu elde ederek iktidar olmuştur.

Demokrat Parti Prens Sabahattin Bey'in görüş ve fikirlerinden esinlenerek idari ve siyasi bakımdan "âdem-i merkezîyet", ekonomik bakımdan ferdi girişimcilik olarak nitelenen "teşebbüs-i şahsî" ye dayalı ekonomi görüşünün savunucusu olmuştur. Bu durum DP'yi, ABD ile ikili ilişkilere ve Türkiye'yi emperyalist güçler için açık bir pazar konumuna getirmesine neden olmuştur.

14 Mayıs 1950 seçimleri ile iktidara geçen DP 1950-1954 döneminde CHP'ne karşı devri sabık yaratmayacağı hususunda teminatlar vermiş, bürokrasi ile sorun yaşamamaya özen göstermiştir. 1954 seçimlerinden sonra baskıcı ve otoriter eğilimler göstermeye başlamıştır. DP bu dönemde muhalefet ile sürekli sorun yaşamaya ve muhalefetin haklarını gasp etme yoluna gitmiştir. Basını ve üniversiteyi muhalif unsur olmaktan çıkarmak amacıyla bir takım yaptırımlar içerisine girmiştir. Üniversitelerdeki muhalif öğretim üyelerini Milli Eğitim Bakanlığı emrine almıştır. 1954 seçimlerinde DP'ye oy vermeyen Kırşehir ilçe yapılarak cezalandırma yöntemine gidilmiştir. Bu dönemde 13 yargıç görevlerinden uzaklaştırıldı. Uzaklaştırılanlar arasında Yargıtay başkanı ve Cumhuriyet başsavcısının da bulunduğu üst düzey yargı mensupları bulunmaktaydı. 1956 tarihinde ise TBMM Genel Kurulu'na Toplantılar ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkındaki Kanun Layihası getirildi. Yasa teklifinin gerekçesi olarak; muhalefetin mevcut kanunu istismar ederek yurdun her tarafında sürekli toplantılar düzenlediği, bu toplantıların "demokrasi, huzur ve sükûnu" bozduğu iddia edilmekteydi.

1957 seçimlerinde DP'nin aldığı oy oranı muhalefet partilerinin toplamından az olmasına rağmen çoğunluk sistemi nedeniyle iktidara gelmiştir. Bu dönemde daha baskıcı ve kısıtlayıcı olmuştur. DP bu dönemde muhalefet partisi olan CHP'nin miting

yapma, radyoyu kullanma hakkını kısıtlama yöntemine başvurmuştur. DP muhalifi olan gazetelerin dolar ile satın aldıkları baskı makinesi ve mürekkep ihtiyacı için sürekli sorun çıkartmış ve dolar temin etmemiştir. Muhalif olan gazetecileri tutuklama cezasına çarptırmıştır.

1958 yılında başlayan ekonomik kriz ve devalüasyon ile birlikte DP'ye karşı eleştiriler artmıştır. Bu dönemde İsmet İnönü liderliğinde kurulan Güç Birliği Cephesine karşı Adnan Menderes tarafından Vatan Cephesi kurulmuştur. Vatan Cephesi, kamu kurum ve kuruluşlarında işi olan vatandaşın üye olmak zorunda kaldığı bir yerdir. Vatan Cephesi'ne üye olmayan vatandaş işyeri ruhsatı, kredi gibi işlemlerini gerçekleştiremez duruma gelmiştir.

Türk Siyasal hayatına DP ile giren politik patronaj Vatan Cephesi aracılığı ile yürütülmüştür. Yerel ölçekte ise akraba kayırmacılığı olarak görülen nepotizm aynı örgüt veya kurum içerisinde, yüksek pozisyonda bulunan bir akraba tarafından yakınlarının örgüt veya kuruma liyakat esasına dikkate alınmaksızın dahil edilmesi ile gerçekleştirilmiştir. Ülkede vatandaşlar CHP'ni destekleme girişiminde buldukları taktirde elektriklerinin kesilmesi ile DP tarafından tehdit edilir hale gelmiştir.

DP kuracağı fabrika ve sanayi tesislerinin yerlerini; ulaşım, iş gücü, iktisadi faktörleri dikkate almaksızın, adam kayırma ve partililik yüzünden ilgisiz bölgelere kurmuş ve üretim maliyetlerinde gereksiz artışlara neden olmuştur. Kamu İktisadi Teşebbüslerinden özellikle Sümer Bank tekstil fabrikaları DP'nin politik patronaj amaçlı kullanımına olanak sağlamıştır. İş arayan ve DP üyesi olan herkes liyakat esası dikkate alınmadan Sümer Bank tekstil fabrikalarına işçi olarak alınmıştır.

Avrupa ülkelerinde sınıfların bilinçli olması neticesinde örgütlenmeler teşkil edilmiş ve bunlar işveren örgütleri, işçi örgütleri ve sendikaları, memur sendika veya birlikleridir. Ayrıca kiliselerde toplum yaşamında önemli bir faktör olarak görülmektedir. Bu saydığımız örgütler siyasal iktidar üzerinde önemli bir baskı grubu oluşturmaktadır. Baskı gruplarının etkin olması nedeniyle siyasal iktidar politik patronaj ilişkilerine tevessül edememektedir. Halk kendini sendika ve baskı kümeleri sayesinde ifade edebilmekte ve kamu kurum ve kuruluşları ile olan resmi işlemlerini üçüncü kişilere gerek kalmaksızın çözümlenmektedir. İngiltere'de memurlar kamu işlerinde tarafsız ve objektif olmaya büyük önem göstermektedirler. İşyerinde ve iş saatlerinde

kamu memurlarının siyaset konuşmaları yasaktır. Dolayısıyla kamuda çalışan memurun üyesi olduğu parti üyesine politik patronaj (kayırmacılık) yapması bir nevi mümkün olmamaktadır. Avrupa ülkelerinde siyasal partilerin seçim propagandaları amacıyla yaptıkları harcamalar kısıtlı ve kayıt altına alınıyor olması nedeniyle siyasal partiler seçmen satın almaktan öte ikna yoluyla seçmenlerinden oy istediği için partiliğin önemi artmış bulunmaktadır.

Türkiye az gelişmiş bir ülke olması nedeniyle DP popülist bir parti olmuş ve kamu kaynaklarını fütursuzca kitle desteğini arttırmak amacıyla kullanmıştır. DP farklı grupların bir araya gelmesi ile oluşmasına rağmen ortak özellikleri ve sıkıntıları aynı yönde olan seçmenleri bir araya toplayarak, bürokrasiye karşı top yekun savaş açması ile başarıya ulaşmıştır. Politik patronaj sonucu bürokratik kadro güç ve prestij kaybına uğramış ayrıca bürokratik kadronun tasfiyesi ve politik patronaj sisteminin tam olarak tesisi amacıyla tayin, emeklilik, bakanlık emrine alma gibi tedbirler uygulanmıştır. Siyasal patronaj, merkezi yönetim düzeyinde patronaj ve daha büyük çapta görünürken yerel yönetimlerde ise daha çok nepotizm, hemşehricilik şeklinde cereyan etmektedir.

Eşit olmayan ve belli bir kesimi ödüllendirmeye yönelik olan patronaj sistemine tepkiler halk tarafından gelmemekle birlikte bu konunun sakıncalarına sadece CHP dikkat çekmiştir. Halkın veya ekonomik elitlerin tepki vermesi gereken bir konu olmasına rağmen aksine politik patronajı desteklemişlerdir. Sonuç olarak DP döneminde sendikalar ve sivil toplum kuruluşlarının baskı altında olmaları veya faaliyetlerini yürütememeleri, sınıf bilincinin tam olarak oluşmamış olması nedeniyle politik patronaj ilişkilerini rahatlıkla yürütmüştür. Kamu kurum ve kuruluşlarına güven azalmış halk Demokrat Parti'ye ve Vatan Cephesi'ne üye olmak zorunda kalmıştır.

KAYNAKLAR

- Ağaoğlu, A. (1994). *Serbest Cumhuriyet Fırka Hatıraları*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ağaoğlu, S. (2011). *Arkadaşım Menderes İpin Gölgesindeki Günler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Ahmad, F. (2014). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Akşin, S. (2011). *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Aktan, C.C. (ed.), (2001). *Yolsuzlukla Mücadele Stratejileri*, Hak-iş Yayınları, Ankara.
- Albayrak, M. (2004). *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoenix Yayınları, Ankara.
- Arı, T. (2005). *Ortadoğu*, Alfa Yayınevi, İstanbul.
- Armaoğlu, F. (2005). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt 1-2: 1914 1995)*, Alkim Yayınevi, İstanbul.
- Aydemir, Ş.S. (1968). *İkinci Adam*, Cilt 2, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Aydemir, Ş.S. (2013). *Menderes'in Dramı*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Aytaç, Ö. (2006). "Memurluk Zihniyeti Ve Memuriyen Toplum: Prens Sabahattin'in Görüşleri Işığında Bir Çözümleme", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8/1, 1-28.
- Bağcı, H. (2007). *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, Odtü Yayıncılık, Ankara.
- Başgil, A.F. (2011). *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, (Çev: Cemal Aydın), Yağmur Yayınevi, İstanbul.
- Berkes, N. (1978). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu Batı Yayınları, İstanbul.
- Bila, H. (1999). *CHP 1919-1999*, Doğan Kitapçılık, İstanbul.
- Birand, M. A., Can, D., Çaplı, B. (1999). *Demirkırat*, Doğan Kitap, İstanbul.
- Bozdağ, İ. (1997). *Menderes, Menderes*, Emre Yayınları, İstanbul.
- Bozdağ, İ.(der.) (2010). *Başvekilim Adnan Menderes*, Truva Yayınları, İstanbul.
- Cebesoy, A.F. (2002). *Siyasi Hatıralar- Lozan'dan Cumhuriyete, c.2*, Temel Yayınları, İstanbul.
- Çavdar, T. (2004). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Demir, Ş. (2009). *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes (1930-19760)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

- Demir, Ş. (2011). *Düello Menderes ve İnönü Demokrat Parti'den 27 Mayıs Darbesine Olaylar*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Demirci, H. A. "Osmanlı Meşrutiyet Dönemi (1876 – 1918)" (edit: Süleyman İnan, Ercan Haytaoğlu), *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, Anı Yayıncılık, Ankara - 2006
- Demirel, T. (2011). *Türkiye'nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Erdem, R., vd.,(ed.), (2010). *Yönetim ve Örgüt Açısından Kayırmacılık*, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Eroğul, C. (2003). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Eroğul, C. (2012). *Çağdaş Devlet Düzenleri*, Kırılancık Yayınevi, Ankara.
- Gaytancıoğlu, S. (2011). *Demokrat Parti İktidarı Ve Vatan Cephesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Hale, W. (2003). *Türk Dış Politikası 1774-2000*, (Çev:Petek Demir), Mart Matbaası, İstanbul.
- Hanioğlu, M.Ş. (2009). "İttihatçılık", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Dönemler Zihniyetler*, Cilt: 9, 249-258.
- İnan, S. (2002). *Muhalefette Adnan Menderes (1945-1950)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- İnan S., vd.,(ed.), (2007). *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- İncioğlu K. N. (1992). "Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş Ve Demokrasi Sorunları", *Tarih ve Demokrasi Tarık Zafer Tunaya'ya Armağan*, 87-126.
- Kalaycıoğlu E., Sarıbay A.Y.(ed.),(1986). *Türk Siyasal Hayatının Gelişimi*, Beta Yayım Dağıtım, İstanbul.
- Karabekir, K. (1982). *İttihat ve Terakki 1896-1909*, Tüdev Ofset Tesisleri, İstanbul.
- Karakaş, M., Çak M. (2007). "Yolsuzlukla Mücadele de Uluslararası Kuruluşların Rolü", *Maliye Dergisi*, 153, 70-84.
- Karpat. K. (1996). *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul Matbaası, İstanbul.
- Kılıç, M. (2010). "Türk Siyasal Hayatında Bir Muhafif İsim Ve Hareket: Prens Sabahattin ve Meslek-i İçtima", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2/12, 1-14.
- Kısakürek, N.F. (2011). *Benim Gözümde Menderes*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul.

- Kili, S. (1976). *1960-75 Döneminde CHP'deki Gelişmeler-Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Kocabaş, S. (1991). *Jön Türkler Nerede Yanıldı (1890-1918)*, Vatan Yayınları, İstanbul.
- Koç, V. (2010). *Türkiye'de 1923-1950 Döneminde Siyaset ve Yönetim*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Koçak, C. (2006). *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kongar, E. (2006). *Tarihimizle Yüzleşmek*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Kongar, E. (2011). *21. Yüzyılda Türkiye 2000.'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Kurtoğlu, A. (2012). "Siyasal Örgütler Ve Sivil Toplum Örgütleri Bağlamında Hemşehrilik Ve Kollamacılık", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67/1, 141-169.
- Lewis, B. (2011). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (Çev:Boğaç Babür Turna), Arkadaş Yayınevi, Ankara.
- Linz, J.J. (2012). *Totaliter ve Otoriter Rejimler*, (Çev: Ergun Özbudun), Liberte Yayınları, Ankara.
- Mardin, Ş. (2014). *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mantran, R. (2004). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II XIX Yüzyılın Başlarından Yıkılışa*, (Çev: Server Tanilli), Adam Yayınları, İstanbul.
- Okyar, O., Seyitdanlıoğlu, M. (1997). *Fethi Okyar'ın Anıları: Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye*, İş Bankası Yayınları, Ankara.
- Ortaylı, İ. (2008). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Ortaylı, İ. (2010). *Türkiye'nin Yakın Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Öz, E. (1992). *Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1950)*, Gündoğan Yayınları, Ankara.
- Öz, E. (1998). "Türkiye'de Demokrasinin Gelişimi ve DP", *Türkiye Günlüğü*, ss.29-38.
- Özbudun, E. (1995). *Türkiye'de Devlet Seçkinleri ve Demokratik Siyasal Kültür*, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara.
- Özbudun, E. (2011). *Türkiye'de Parti ve Seçim Sistemi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

- Özer, İ. ve Bekcan, U. (2008). “Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) Bir Dönemin Demokrasi Anlayışı”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1/2, 1-14.
- Özdağ, Ü. (2004). *Menderes Döneminde Ordu Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*, Boyut Kitapları, İstanbul.
- Parla, T. (2002). *Türkiye’de Anayasalar*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Parla, T. (2005). *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Sarıbay, A.Y. (2001). *Türkiye’de Demokrasi ve Politik Partiler*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Sarol, M. (1983). *Bilinmeyen Menderes*, Cilt 1, Kervan Yayınları, İstanbul.
- Sunar, İ. (2010). “Demokrat Parti ve Popülizm”, *Demokrasi: Türkiye Serüveni*, ss.43-65.
- Şeyhanlıoğlu, H. (2009). *Demokrat Parti Ve Siyasal Muhafazakârlık*, (Basılmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Timur, T. (2014). *AKP’nin Önlenebilir Karşı Devrimi*, Yordam Kitap, İstanbul.
- Tunaya, T.Z. (1952). *Türkiye’de Siyasal Partiler (1889-1952)*, Arba Yayınları, İstanbul.
- Tunaya, T.Z. (2011). *Türkiye’de Siyasal Partiler*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Tunçay, M. (1992). *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Tural, E. (2004). “II. Meşrutiyet Döneminde Siyasal Partilerin Taşra Politikaları”, *Amme İdaresi Dergisi*, 37/4, 57-82.
- Turgut, H. (der.) (2005). *Kılıç Ali’nin Anıları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Koçak, C. (2002). “Tek Parti Yönetimi, Kemalizm ve Şeflik Sistemi: Ebedi Şef/Milli Şef”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Serisi 2*, 119-137.
- Schüler, H. (2002). *Türkiye’de Sosyal Demokrasi Particilik Hemşehrilik Alevilik*, (Çev: Yılmaz Tonbul), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Yalçın, S. (2005). *Efendi*, Doğan Kitap, İstanbul.
- Yalman, A.E. (1970). *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, Cilt. I,II,III, Yenilik Basımevi, İstanbul.
- Yayla, A. Ve Seyitdanlıoğlu, M. (1998). “Türkiye’de Liberalizm”, *Liberal Düşünce*, 3/10-11, 52-63.

- Yeşil, A. (2002). *Türkiye Cumhuriyeti'nde İlk Teşkilatlı Muhalefet Hareketi; Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, Cedit Yayınları, Ankara.
- Yetkin, Ç. (1997). *Atatürk'ün Başarısız Demokrasi Devrimi: Serbest Cumhuriyet Fırkası*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.
- Yetkin, Ç. (2004). *Atatürk'ün Vatana İhanetle Suçlandığı S.C.F. Olayı*, Otopsi Yayınları, İstanbul.
- Yıldırım, S. (2008). *Vatan Cephesi: Demokrat Parti'nin Politik Meşruiyet Krizi ve Toplumsal Muhalefeti Kontrol Altına Alma Çabası*, Bengi Yayınları, İstanbul.
- Yücel, M. S. (2001). *Demokrat Parti*, Ülke Kitapları, İstanbul.
- Zürcher, E.J. (2003). *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Siyasal Muhalefet-Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1923-1924)*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Zürcher, E.J. (2010). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul.

WEB_1. <http://www.osmanlipadisahlari.gen.tr/2.-abdulhamit.html> (27.03.2015).

WEB_2. http://www.chp.org.tr/?page_id=67 (13.03.2015).

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Selahattin ÇALIŞAL
Doğum Yeri / Yılı : İzmir / 1976
Lisans Eğitimi : Anadolu Üniversitesi
İktisat Fakültesi
İktisat Bölümü
Yabancı Dil : İngilizce